

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

SOSYAL PSİKOLOJİK AÇIDAN COVID 19 PANDEMİSİNE
YAKLAŞIM: BİR KARMA YÖNTEM ÇALIŞMASI

DOKTORA TEZİ

ESENGÜL KAYA

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Meral GEZİCİ YALÇIN

BOLU, HAZİRAN - 2022

KABUL VE ONAY SAYFASI

Esengül KAYA tarafından hazırlanan “**SOSYAL PSİKOLOJİK AÇIDAN COVID 19 PANDEMİSİNE YAKLAŞIM: BİR KARMA YÖNTEM ÇALIŞMASI**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından **Psikoloji Anabilim Dalı’nda Doktora Tezi** olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir.
1/06/2022

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Doç. Dr. Meral GEZİCİ YALÇIN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Prof. Dr. Nihal MAMATOĞLU
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Prof. Dr. Derya HASTA
Ankara Üniversitesi

.....

Üye
Prof. Dr. Ünsal YETİM
Toros Üniversitesi

.....

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Fatma CAN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin 29/04/2022 tarihinde Turnitin adlı intihal tespit programından enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %6 olarak tespit edilmiştir.

Bu çalışma için Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulundan 2021/248 protokol sayısı ile etik izin alınmıştır.

.....

ESENGÜL KAYA

ÖZET

SOSYAL PSİKOLOJİK AÇIDAN COVID 19 PANDEMİSİNE YAKLAŞIM:

BİR KARMA YÖNTEM ÇALIŞMASI

DOKTORA TEZİ

ESENGÜL KAYA

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

(TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. MERAL GEZİCİ YALÇIN)

BOLU, HAZİRAN - 2022

XI + 112 SAYFA

Bu tez çalışmasının amacı, a) bireylerin COVID 19 pandemisi normlarına uyma davranışında rol oynayan sosyal psikolojik değişkenlerin neler olduğunun betimlenmesi (nitel araştırma), ve b) aralarındaki ilişkilerin incelenmesidir (nicel araştırma). Bu amaçlar doğrultusunda karma araştırma deseninin kullanıldığı üç çalışma gerçekleştirilmiştir. İlk çalışmada, fiyasyon görevi yapan sağlık personeli (N=12) ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan tematik analiz sonucunda uyma davranışında rolü olabilecek dokuz temaya (bilis, deneyim, duygu, güven, ahlak, uyma, örgüt, ev ve kültür) ulaşılmıştır. Bu temalardan yola çıkarak sonraki deneyde incelenecek değişkenlere karar verilmiş ve bu değişkenlerle ilgili hipotezler formüle edilmiştir. Birinci deneyde (N= 141) mekân (ev, dış mekân) ve yakınlık derecesinin (komşu, arkadaş) değişimlendiği; risk algısı, iyimserlik önyargısı ve kültürel ritüelleri sürdürmenin etkisinin kontrol edildiği 2x2 ANCOVA deseni kullanılmıştır. Analizler sonucunda mekân ve yakınlık derecesinin herhangi bir anlamlı etkisine rastlanmamış, uyma davranışına dair niyetinse diğer değişkenlerle anlamlı ilişkilere sahip olduğu görülmüştür. Buna ek olarak, algılanan riskin uyma davranışına etkisi üzerinde bireylerin ahlaki uzaklaşma düzeyinin ve kültürel geleneklere bağlılığının düzenleyici rol oynadığı tespit edilmiştir. Birinci deneyin verileri toplandıktan kısa bir süre sonra COVID 19 tedbirlerinin büyük bir kısmı ortadan kaldırılmış, koronavirüsle mücadele, bireylerin ahlaki karar verme süreçlerine bırakılmıştır. Bundan ötürü, ilk deneyde elde edilen bulguların geçerliliğinin bu yeni bağlamda sınanmasına karar verilmiş; ahlaki vurgunun (deontolojik, faydacı) ve etkinlik türünün (düğün, toplantı) tedbirlere uyma davranışı üzerindeki etkisinin incelendiği 2x2 ANCOVA desenine sahip ikinci bir deney (N= 124) yapılmıştır. Analizler sonucunda ahlaki vurgunun tedbirlere uyma üzerinde anlamlı bir etkisi görülmemekle birlikte, kültürel ritüel kovaryant olarak analize eklendiğinde etkinlik türü anlamlı değildir. Risk algısının, kültürel ritüelleri sürdürmenin ve mağdur olma ihtimalinin uyma niyetiyle anlamlı ilişkiler gösterdiği bulunmuştur. Özetle, pandemi durumunda tedbirlere uyma niyetinde kişi (bilis, ahlak) ve kültür değişkenlerinin belirleyici olduğu ortaya konmuştur. Bulgular ilgili alanyazın ışığında tartışılmıştır.

ANAHTAR KELİMELE: Ahlak, Kültür, Risk Algısı, COVID 19 Önleyici Tedbirlere Uyma, Karma Desen.

ABSTRACT

SOCIAL PSYCHOLOGICAL APPROACH TO COVID 19 PANDEMIC: A MIXED METHOD STUDY

PHD THESIS

ESENGÜL KAYA

BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY

INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

DEPARTMENT OF PSYCHOLOGY

(SUPERVISOR: ASSOC. PROF. DR. MERAL GEZİCİ YALÇIN)

BOLU, JUNE 2022

XI + 112 PAGES

The aim of this dissertation is a) to describe social psychological variables those play a role in complying with new norms of COVID 19 pandemic, and b) to examine the relationships between them. For this purpose, three studies were carried out in which a mixed method research design was used. In the first study, semi-structured interviews were conducted with the medical personnel (N=12) who performed the filiation task. As a result of the thematic analysis, nine themes (cognition, experience, emotion, trust, morality, conformity, organization, home, and culture) were reached. Based on these themes, and *Culture x Person x Situation* approach the variables to be examined in the experimental study (N = 141) were decided, and the hypotheses related to these variables were formulated. In the first experiment, a 2 (place: house, outside) x 2 (social proximity: neighbor, friend) factorial design was used; perception of risk, optimism bias and participation in cultural rituals during pandemic were assessed by self-reports and controlled for in the ANCOVA. Neither place nor social proximity revealed significant effect on compliance, however, significant associations between compliance and other variables were found. In addition, moral disengagement as well as adherence to cultural traditions moderate the relationship between perceived risk and compliance. After the data of the first experiment were collected, most of the pandemic measures were abolished, and the controlling for the pandemic was left to the moral decisions of individuals. Therefore, we conducted a second study to test the relationships we found in this new context. Again, a 2x2 factorial design was applied, but this time moral emphasis (deontologist vs. beneficiary) and organization type (wedding vs. meeting) were manipulated. Only organization type revealed significant effect on compliance if participation in cultural rituals during pandemic was added in the analysis as a covariant variable. In addition, it was found that perceived risk has a significant relationship to compliance. Moreover, perceived grievance mediated the relationship between organization type and compliance. In summary, this research revealed that person (perception of risk, morality) and culture (participation in cultural rituals) play role on compliance with the precautions taken during pandemic. The findings were discussed in the light of the relevant literature.

KEYWORDS: Morality, Culture, Perception of Risk, Optimism Bias, Compliance to COVID 19 Preventive Measures, Mixed Method Research.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİL VE GRAFİK LİSTESİ	ix
TABLO LİSTESİ	x
TEŞEKKÜR	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE ve İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	3
1.1 Sosyal Psikolojik Açıdan Uyma Davranışı	3
1.2 Uyma Davranışını Etkileyen Faktörler.....	4
1.2.1 COVID 19 Pandemisinde Uymayı Etkileyen Faktörler	5
1.3 Araştırmanın Amacı, Önemi ve Araştırma Deseni.....	8
İKİNCİ BÖLÜM	11
2. ÇALIŞMA 1: NİTEL ARAŞTIRMA.....	11
2.1 Yöntem	11
2.1.1 Katılımcılar	11
2.1.2 İşlem	12
2.1.3 Verilerin Analizi	13
2.2 Bulgular	14
2.3 Tartışma	33
2.4 Sonuç	39
2.4.1 Kültür x Kişi x Durum Yaklaşımı.....	39
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	43
3. ÇALIŞMA 2: NİCEL ARAŞTIRMA (DENEY 1).....	43
3.1 Yöntem	48
3.1.1 Katılımcılar	48
3.1.2 Veri Toplama Araçları	48
3.1.2.1 Mekân ve Yakınlık Derecesi Manipülasyonu	48
3.1.2.2 COVID 19 Tedbirlerine Uyma	50
3.1.2.3 Kovaryant Değişkenlerin Ölçümü	51
3.1.2.3.1 İyimserlik Önyargısı.....	51
3.1.2.3.2 Ahlaki Uzaklaşma	52
3.1.2.3.3 Kültürel Geleneklere Bağlılık	52
3.1.2.3.4 Pandemi Döneminde Kültürel Ritüelleri Sürdürme	53
3.1.3 İşlem	54
3.2 Bulgular	55
3.2.1 Katılımcılara Ait Sosyo-Demografik Bulgular.....	55

3.2.2 Ön Analizler.....	56
3.2.3 Korelasyon Analizine Dair Bulgular	56
3.2.4 ANCOVA Analizine Dair Bulgular.....	57
3.2.5 Düzenleyici Analiz Bulguları	58
3.2.5.1 Kültürel Geleneklere Bağlılığın Düzenleyici Rolü	59
3.2.5.2 Kültürel Ritüelleri Sürdürmenin Düzenleyici Rolü.....	60
3.3.5.3 Ahlaki Uzaklaşmanın Düzenleyici Rolü	60
3.3 Tartışma	62
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	66
4. ÇALIŞMA 3: NİCEL ARAŞTIRMA (DENEY 2).....	66
4.1 Yöntem	70
4.1.1 Katılımcılar	70
4.1.2 Veri Toplama Araçları	70
4.1.2.1 Bağımsız (Durumsal) Değişkenlerin Manipülasyonu	70
4.1.2.2 COVID 19 Tedbirlerine Uyma	72
4.1.2.3 Kovaryant Değişkenlerin Ölçümü	73
4.1.2.3.1 İyimserlik Önyargısı.....	73
4.1.2.3.2 Kültürel Geleneklere Bağlılık	73
4.1.2.3.3 Pandemi Döneminde Kültürel Ritüelleri Sürdürme.....	73
4.1.3 İşlem	74
4.2 Bulgular	74
4.2.1 Katılımcılara Ait Sosyo-Demografik Bulgular.....	74
4.2.2 Ön Analizler.....	74
4.2.3 Korelasyon Analizine Dair Bulgular	75
4.2.4 ANCOVA Analizine Dair Bulgular.....	76
4.2.5 Aracılık Analizi Bulguları	78
4.2.5.1 Mağdur Olma İhtimalinin Aracı Rolü	78
4.3 Tartışma	80
BEŞİNCİ BÖLÜM	84
5. SONUÇ ve ÖNERİLER.....	84
5.1 Genel Tartışma	84
5.2 Araştırmanın Alanyazına Katkıları.....	87
5.3 Sınırlılıklar ve Öneriler.....	88
KAYNAKLAR	91
EKLER.....	102

ŞEKİL VE GRAFİK LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1. Tematik harita.....	19
Şekil 2.2. Kültür x Kişi x Durum (KKD) yaklaşımı çerçevesinde elde edilen temaların gösterimi	40
Şekil 3.1. Araştırmanın modeli ve değişkenler.....	44
Şekil 3.2. Kültürel geleneklere bağlılığın düzenleyici rolü	47
Şekil 3.3. Kültürel ritüelleri sürdürmenin düzenleyici rolü	47
Şekil 3.4. Ahlaki uzaklaşmanın düzenleyici rolü.....	48
Şekil 3.5. Katılımcıların koşullara göre dağılımı (Deney 1).....	48
Şekil 4.1. Araştırmanın modeli ve değişkenler.....	67
Şekil 4.2. Katılımcıların koşullara göre dağılımı (Deney 2).....	70
Şekil 4.3. Tedbirlere uyma niyetinin etkinlik türüne göre ortalama puanları.....	78
Şekil 4.4. Mağdur olma ihtimalinin aracı rolü	79
Grafik 3.1: Kültürel geleneklere bağlılığın düzenleyici etkisi.....	59
Grafik 3.2: Ahlaki uzaklaşma düzeyinin düzenleyici etkisi	60

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1. Katılımcıların demografik durumu	12
Tablo 2.2. Kodlar ve frekans sayıları.	14
Tablo 2.3. Verilere ait en alt, alt ve üst temalar	16
Tablo 3.1. Koşulların araştırma desenine göre gösterimi.....	44
Tablo 3.2. COVID 19 tedbirlerine uyma ölçeği	50
Tablo 3.3. COVID 19 tedbirlerine uyma ile ilgili ölçek maddelerinin faktör yükleri ve madde-toplam korelasyonları.....	51
Tablo 3.4. İyimserlik önyargısı ölçeği.....	52
Tablo 3.5. Kültürel geleneklere bağlılık ölçeği.....	53
Tablo 3.6. Kültürel geleneklere bağlılık düzeyi ölçek maddelerinin faktör yükleri ve madde-toplam korelasyonları	53
Tablo 3.7. Pandemi dönemi kültürel ritüelleri sürdürme düzeyi ölçeği.....	54
Tablo 3.8. Pandemi dönemi kültürel ritüelleri sürdürme düzeyi ölçek maddelerinin faktör yükleri ve madde-toplam korelasyonları	54
Tablo 3.9. Katılımcılara ait sosyo-demografik bulgular	55
Tablo 3.10. Değişkenler arası korelasyonlara ilişkin bulgular	57
Tablo 3.11. ANCOVA analizine dair bulgular.....	58
Tablo 3.12. Deney 1'deki hipotezler ve analizlere ilişkin sonuçlar	61
Tablo 4.1. Koşulların araştırma desenine göre gösterimi.....	68
Tablo 4.2. COVID 19 tedbirlerine uyma davranışları ölçeği	72
Tablo 4.3. COVID 19 tedbirlerine uyma davranışları ölçek maddelerinin faktör yükleri ve madde-toplam korelasyonları	73
Tablo 4.4. Katılımcılara ait sosyo-demografik bulgular	74
Tablo 4.5. Değişkenler arası korelasyonlara ilişkin bulgular	76
Tablo 4.6. ANCOVA analizine dair bulgular.....	77
Tablo 4.7. Kültürel ritüelin kovaryant olmadığı ANCOVA analizine dair bulgular.....	77
Tablo 4.8. Etkinlik türünün COVID 19 Tedbirlerine Uyma Üzerindeki Doğrudan ve Dolaylı Etkisi.....	79
Tablo 4.9. Deney 2'deki hipotezler ve analizlere ilişkin sonuçlar	80

TEŞEKKÜR

Sadece doktora tez sürecimde değil lisansüstü eğitimimin başından sonuna kadar sabırla ve anlayışla akademik bilgisini, manevi desteğini ve içtenliğini benden hiçbir zaman esirgemeyen ve iyi ki öğrencisiyim dediğim kıymetli hocam Doç. Dr. Meral GEZİCİ YALÇIN'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Tüm desteği ve katkılarıyla bu tezi var ettiği, akademik bakış açısını bana kazandırdığı ve bu yolda bana rehberlik ettiği için minnettarım.

Lisansüstü eğitimim süresince akademik bilgisiyle ufkumu genişleten, tez izleme komitemde ve tez savunmamda değerli katkılar sağlayan Prof. Dr. Nihal MAMATOĞLU'na ve yine tez izleme komitemde ve tez savunmamda değerli akademik bilgisini benden esirgemeyen Prof. Dr. Derya HASTA'ya kıymetli zamanlarını ayırdıkları ve tüm süreç boyunca yol gösterdikleri için teşekkürü borç bilirim. Tez savunma jürimde yer almayı kabul ettikleri ve değerli katkıları için Prof. Dr. Ünsal YETİM'e ve Dr. Öğr. Üyesi Fatma CAN'a çok teşekkür ederim.

Tezimin nitel çalışma bölümünde birebir görüşmeleri kabul eden ve fiyasyon gözlemlerini içtenlikle paylaşan sağlık personellerine hem tezime katkıları hem de pandemi sürecinin tüm zorluğunu göğüsledikleri için çok teşekkür ederim.

İyi ve kötü her günümde yanımda olan, beni hayatta her şeyi başarabileceğime inandıran ve ayaklarımın üzerine sağlam basmamı sağlayan annem Aliye BİROL'a, babam Yaşar Baki BİROL'a, kardeşlerim Esra GÖNÜLTAŞ'a, Ebru TURAN'a ve Mustafa BİROL'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, doktora sürecim başta olmak üzere hayatımın her aşamasında en büyük destekçim olan, birlikte her zorluğun üstesinden gelebileceğim biricik eşim yol arkadaşım Onur Kayahan KAYA'ya, en büyük motivasyon kaynağım, her daim varlığına şükrettiğim güzel kızım Asya Alin KAYA'ya ve son altı ayın tüm zorluğunu anne karnında benimle birlikte yaşayan, hareketleriyle bana güç veren minik bebeğime sonsuz teşekkür ederim. Varlığınız en kıymetli hazinem.

GİRİŞ

31 Aralık 2019'da Çin'in Wuhan şehrinde tespit edilen SARS-CoV-2 virüsünün sebep olduğu COVID 19 salgını, hızla tüm dünyaya yayılmış ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından yeni tip koronavirüsün sebep olduğu pandemi ilan edilmiştir (WHO, 2020). Dünya Sağlık Örgütüne göre (2010) pandemi, yeni bir hastalığın dünya çapında yayılması demektir. Kısa süre içinde bu hastalığın hem doğrudan temasla (damlacık ve insandan insana) hem de dolaylı temasla (kontamine nesneler ve hava yoluyla) bulaşabildiği anlaşılmıştır. Bilinen bir tedavisi olmayan COVID 19'un etkisini kontrol altına almak için düzenli el yıkama, öksürme ve hapşırma sırasında ağzı ve burnu kapatma ve semptomu olan herkesle yakın temastan kaçınma gibi tedbirler alınması önerilmiştir (WHO, 2020).

Türkiye'de 11 Mart 2020 tarihinde ilk vakanın tespit edilmesiyle COVID 19'dan korunmada en etkili yöntemler, el hijyeni, maske kullanımı, sosyal mesafe ve izolasyon, temaslı takibi, sağlık çalışanlarının korunması ve çevre temizliği olarak belirtilmiştir (Sağlık Bakanlığı Yeni Koronavirüs Riskine Karşı 14 Kural, 2020). Salgının başlangıcından itibaren COVID 19 hastalığının sebepleri ve bulaş yolları ile ilgili çeşitli bilgilendirmeler yapılmış, koronavirüsten korunma yollarına dair yönergeler hazırlanmış ve çeşitli kısıtlamalar (karantina, maske takma, vb.) getirilerek koruyucu-önleyici tedbirler alınmıştır. Pandemiye kontrol altına alabilmek için hem ulusal hem de uluslararası alanda zorunlu ev karantinaları, seyahat kısıtlamaları gibi çeşitli önlemlere başvurulmuştur. Sadece ülkemizde değil tüm dünyada ciddi kısıtlamalar olmasına rağmen bireylerin bu tavsiyelere beklenen düzeyde uymadığı ve pandeminin uzamasına neden olduğu gözlenmiştir (Doğan, 2021). Dolayısıyla pandemi, uzun yıllardır sosyal psikoloji alanında araştırılan uyma davranışının önemini bir kez daha gözler önüne sermiştir. Özellikle yüksek oranda kayıpların yaşanmasına rağmen insanların neden alınan tedbirlere uymadığı merak edilmiştir.

Bir sağlık çalışanı (psikolog) olarak görev aldığım filyasyon ekibinde, ben de insanların uyma davranışında çeşitlilikler olduğunu farkettim ve doktora tez çalışmamda uyma davranışına odaklanmaya karar verdim. Pandemi ilk ortaya çıktığında gerçekleştirilen ulusal ve uluslararası araştırmalar pandemiyle baş etmede belirli değişkenlerin önemine işaret ediyordu ancak kendi deneyimlerim

sosyal ve davranış bilimcilerinin incelediği bu değişkenler dışında da uyma davranışında rol oynayabilecek etmenlerin olduğuna işaret ediyordu. Dolayısıyla bu etmenlerin neler olduğunun ortaya çıkarılması benim açımdan önem arz ediyordu. Bu sebeple bu araştırmada öncelikle COVID 19 pandemisi döneminde çeşitli kısıtlamalar ve koruyucu-önleyici tedbirler olarak gündeme gelen yeni normlara uyma davranışını belirleyen sosyal psikolojik değişkenlerin betimlenmesi, sonrasında ise söz konusu değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaç edinilmiştir. Bu amaçlara ulaşmak üzere bir nitel ve iki nicel (deney) çalışma gerçekleştirilmiştir. Nitel ve nicel araştırmaların dayandıkları paradigmlar farklı olduğundan (bkz. Gezici Yalçın ve Coşkan, 2021) sonraki bölümde araştırmanın deseni üzerinde durulmuştur (bkz. 1.3). Fakat buna geçmeden önce, uyma davranışı konusunda sosyal psikoloji alanyazınında bugüne dek ileri sürülmüş olan kuramlar ve bulgular özetlenmiş, daha sonra COVID 19 tedbirlerine uyma konusunda yapılan ve bu tez çalışmasıyla ilgili olabilecek sosyal bilim araştırmalarının bulguları kısaca aktarılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

1.1 Sosyal Psikolojik Açıdan Uyma Davranışı

İnsanın en belirgin özelliği sosyal bir varlık olmasıdır; kendini bildiği günden itibaren içinde yaşadığı toplumdan etkilenirken aynı zamanda onu etkiler (Kağıtçıbaşı, 2004). İnsanlar nasıl hareket edeceklerine karar veremediklerinde başkalarının davranışlarını referans alırlar. Dolayısıyla başkaları bireyin davranışlarına rehberlik eden bilgi kaynağı olarak işlev görür (Latané, 1981). Bu anlamda iç grubun da belirsizliklerin ortadan kaldırılması anlamında önemli bir rolü vardır (Hogg, 2000). İnsanlar belirsizliğin hâkim olduğu anlarda, özellikle krizler, savaşlar gibi gündelik hayatı ani bir şekilde değiştiren durumlar söz konusu olduğunda başkalarını (özellikle iç grup üyelerini) gözlemleyerek ve onlardan bilgi alarak davranışlarına yön verirler.

Hortaçsu'ya (2012) göre uyma, bireyin grup normuna uygun davranışlarda bulunmasıdır. Bir insanın sadece başkaları öyle davrandığı için bir davranışta bulunması olarak da ele alınabilecek uyma, başka insanların varlığında kişinin davranışlarının değişmesi olarak tanımlanmaktadır (Freedman, Sears ve Carlsmith, 2003; Aronson vd., 2012). Bu davranış değişiklikleri, bir toplum içerisinde benzer davranış örüntülerinin gelişmesini de beraberinde getirir. Sosyal psikolojik açıdan benzer davranışların temelinde sosyal etki süreci yatmaktadır. Sosyal etki, insanların başkalarının gerçek, algılanan veya hayali (reel, perceived, or imagined) varlığından etkilenmesini ve bu etki sonucu tutumlarının, bilişlerinin ve davranışlarının değişmesini ifade eder (Güney, 2009). Sosyal etki, çeşitli bağlamlara ve durumlara göre farklı biçimler alabilir. Sosyal etki üzerine yapılan başlıca çalışmalar genel olarak üç başlık altında özetlenmiştir: itaat (obedience), uyma (compliance) ve benimseme (conformity) (Cialdini ve Goldstein, 2004).

Sosyal etkinin türü bireyin bu etkiyi nasıl algıladığına göre değişmektedir. Bu algıya göre başkalarının bireyin davranışlarına etkisi iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlar bilgilendirici sosyal etki ve kuralsal sosyal etkidir (Erdemir ve Erdem, 2018). Bilgilendirici sosyal etkide insanların uyma davranışı göstermelerinin en temel nedeni diğerlerinin davranışlarının yararlı bilgiler içermesidir. Bu yararlı bilgiler kişi için gerçekliğe karşı bir kanıt olarak görülür.

Özellikle uyaran belirsiz olduğunda ya da sosyal bir anlaşmazlık söz konusu olduğunda kişi davranışları noktasında kararsız kalır ve bilgi etkisi devreye girer (Kara vd., 2014). Bu etki sonucu kişi doğru olduğunu düşündüğü için uyma davranışı gerçekleştirmektedir. Bilgi etkisi bu durumda gerçek bilişsel bir değişime yani *benimsemeye* neden olur (Hogg ve Vowghun, 2011). Diğer yandan birey tarafından normatif ya da zorlayıcı algılanan etki ise kuralsal (normatif) sosyal etkidir. Kuralsal sosyal etki ile gerçekleşen *itaat* ya da *uyma* davranışı genellikle gerçek bir fikir ya da tutum değişmesini yansıtmaz (Kara vd., 2014).

Benimseme, itaat ve uyma kavramları ilk kez Kelman (1958) tarafından sosyal etki süreçleri olarak ortaya konmuş ve Kağıtçıbaşı (1988) tarafından uyma davranışının nedenleri ve türleri olarak sınıflandırılmıştır. Sosyal psikoloji alanında bu uyma süreçlerinin nasıl gerçekleştiğini anlayabilmek için çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Muzaffer Şerif'in "Grup Normunun Oluşması Deneyi", Solomon Asch'in "Uyma Deneyi" ve Stanley Milgram'ın "İtaat Deneyi" bireylerin davranışları üzerindeki sosyal etkiyi anlama adına oldukça önemli katkılar sağlayan araştırmalardır. Bu araştırmalar insanların farklı durumlarda başkalarının etkilerine ne kadar duyarlı olduklarının açık bir göstergesidir (Coşkan, 2010).

Sherif'in grup normlarının oluşması deneyi, fiziksel gerçeğin belirsiz olduğu durumda tek başına olduklarında bireylerin kendi gerçekliğini yarattığını, grupla birlikte olduğunda ise bu gerçekliğin grup tarafından yaratıldığını ortaya koymuştur (Sherif, 1935). Asch'in uyma deneyinde, Sherif'in deneyinden farklı olarak içselleştirme olmadan davranış düzeyinde gruba uyma söz konusudur (Yıldız vd., 2018). Milgram'ın itaat deneyi ise bireylerin sorumluluk almadan itaat etmelerini görgül olarak ele alması açısından oldukça önemlidir (Yükselbaba, 2017).

1.2 Uyma Davranışını Etkileyen Faktörler

Yukarıda bahsedilen üç çalışmanın da ortak yanı sosyal etkiyi ve sonucunda meydana gelen davranış değişikliğini incelemiş olmalarıdır. Sosyal etkiye uymayı etkileyen çeşitli faktörler vardır. Bunlar; grubun büyüklüğü, grubun söz birliği, prestij, yüzyüze olma, grubun bağlılığı ve azınlık etkisi gibi *ortamsal*, benlik, birey olma gereksinimi, kişisel kontrol arzusu, cinsiyet ve uyum gibi *kişisel* ve *kültürel* etkenlerdir (Sakallı, 2001). Uyma davranışı ile ilgili kültürlerarası araştırmalar uyma davranışının bireyci ve toplulukçu kültürler

arasında farklılık gösterdiğine işaret etmektedir (Gönüllü, 2001; Aronson vd., 2012; Canbazoglu, 2019). Toplulukçu kültürlerde uyma davranışı bireyci kültürlerle göre daha fazla görülmektedir.

1.2.1 COVID 19 Pandemisinde Uymayı Etkileyen Faktörler

COVID 19 pandemisi başladıktan hemen sonra yeni normlara ve alınan kararlara uymayı etkileyen faktörlerle ilgili ulusal ve uluslararası alanda çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Sosyal ve davranış bilimlerinden araştırmacılar durumu anlamak ve önerilerde bulunmak üzere çeşitli yayınlar kaleme almışlardır (Jetten, Reicher, Haslam ve Cruwys, 2020; Bavel vd., 2020). Bir salgın esnasında özellikle ciddi sonuçlar söz konusu olduğunda, bireylerin enfeksiyon riskini azaltmak için davranışlarını değiştirdikleri bilinmektedir (Lau, Lau ve Yang, 2004). Jones ve Salathé'ye (2009) göre, pandemi dönemlerindeki bu davranış değişiklikleri, riski nasıl değerlendirdiklerine ve bu değerlendirmenin davranış değişikliğini nasıl yönlendirdiğine bağlı olmaktadır. Benzer şekilde, halkın güvensizliği ve hastalıkla ilgili bilimsel açıklamaların yetersiz olması da davranış değişikliğini yordayan faktörlerdir (Wray vd., 2008; Fraser vd., 2009). Yine de Poletti, Ajelli ve Merler'e (2012) göre bu davranış kalıplarının yayılmasında esas belirleyicilerin ne olduğu hala belirsizliğini korumaktadır.

Aziz ve arkadaşları (2021) pandemi döneminde insanların uyma davranışlarına sosyal psikolojik bir perspektiften bakmışlar ve yaptıkları nitel çalışma sonucunda beş tema ortaya koymuşlardır. Bu temalar, COVID 19 salgını sırasında sosyal normlar, sosyal kısıtlamalar yoluyla yeni normlara uygunluk, yeni normlara uymak için sosyal uygunluk, yeni normlar sırasında iyimser önyargı ve yeni normlar sırasında sorumlulukların yayılması şeklindedir. Hagger ve arkadaşlarına (2020) göre kişilerin sosyal mesafeyi koruma niyetinde öznel norm, ahlaki yükümlülük ve algılanan davranışsal kontrol belirleyicidir. Söz konusu araştırmacılar, sosyal uzaklaşma davranışının insanların niyetlerinden ve inançlarından etkilenen gerekçeli bir eylem olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde, sosyal biliş yapıları ile koruyucu davranışlar arasında bir ilişki olduğunu öne süren Lin ve arkadaşları (2020) da başa çıkma ve eylem planlamasının COVID 19 salgını ile baş etmede en önemli değişkenler olduğunu ortaya koymuştur.

Bilindiği üzere COVID 19 pandemisi, günümüz klinisyenlerinin daha önce karşılaşmadıkları türden bir zorluktur. Landucci ve Lamperti'ye (2021) göre bu

dönemde acil hareket etme ihtiyacı, sağlam kanıtlar toplamak için yeterli zaman olmayışı ve kolektif başarısızlık korkusu, bilişsel önyargıların gelişmesi için ideal koşullar yaratmıştır. İnsanlar bu bilişsel önyargıları tam da COVID 19 ile birlikte hayatımıza giren belirsizlikleri değerlendirmek için kullanmaktadırlar. Park ve arkadaşları (2021), bir bilişsel yanlılık türü olan iyimserlik önyargısının risk algısını düşürdüğünü buna bağlı olarak endişe ve korku duygularında azalmaya yol açtığını ve bu durumun COVID 19'a yakalanma algısını negatif yönde etkilediğini ortaya koymuştur (Park vd., 2021).

Bilişsel önyargılara ek olarak kriz dönemlerinde insan davranışlarını etkileyen bir diğer değişken de grup düzeyindeki algılardır (Marmarosh vd., 2020; Forsyth, 2020). Stevenson ve arkadaşları (2020), bu algıların krize etkili bir şekilde yanıt vermeyi kolaylaştırdığını ortaya koymuştur. Bu çalışmaya göre kolektivist düşünce, fiziksel mesafeye uymanın temel belirleyicilerindendir. Birey, ailesi ve yakın çevresi uyduğu ölçüde önleyici tedbirlere uymaktadır. Ayrıca sosyal destek algısı, mahalle sakinlerinin aidiyet duygusunu, yardım alma ve başkalarına yardım etme istekliliğini ve diğerleriyle hareket etme yeteneğini teşvik etmektedir (Felici, 2020). Başka bir anlatımla, bireylerin yerel düzeyde mevcut olan destekle ilgili algısı, kriz anında yardım davranışlarını ve grup normlarına uymayı etkilemektedir (Haslam vd., 2018).

Allington ve arkadaşları katılımcıların COVID 19 ile ilgili sosyal medya kullanımı, komplo inançları ve sağlığı koruyucu davranışlarına ilişkin araştırmalarında komplo inançları ile sağlığı koruyucu davranışlar arasında negatif bir ilişki olduğunu ve komplo inançları ile COVID 19 ile ilgili sosyal medya kullanımı arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır (Allington vd., 2021). Jorgensen, Bor ve Pettersen'a (2021) göre COVID 19 pandemisinde tehdit algısı ve özyeterlik, uyumun önemli belirleyicilerinden olup, özellikle salgının ilk dalgasında kişilerarası güven ve kurumsal güven de uyumu kolaylaştıran faktörlerdendir. Benzer şekilde Scholz ve Freund (2021) da özyeterlik ve yanıt etkinliğinin (response efficacy) koruyucu ve önleyici davranış niyetlerinde ve desteğinde önemli belirleyiciler olduğunu ortaya koymuşlardır.

Rubaltelli ve arkadaşları (2020), İtalya'da hem salgının başlangıcında (1. Dalga) ve hem de ulusal karantina uygulandıktan sonra (2. Dalga) veri topladıkları bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Araştırma sonucuna göre dalga, risk algısı ve duygu düzenlemesi arasındaki etkileşim bireylerin koruyucu davranışlarını

yordamıştır. Özellikle, ikinci dalgada, duygu düzenlemede etkisiz olan bireyler arasında risk algısı koruyucu davranışları öngörmüştür.

Pandemi döneminde, insan davranışları ve psikolojisine dair yukarıda özetlenen uluslararası araştırmalara ek olarak ulusal düzeyde de çeşitli araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Demir'e (2021) göre tedbirlere uyma davranışında önemli belirleyiciler, algılanan bilgi düzeyi ve COVID 19'a yönelik duyulan kaygıdır. Bireylerin tavsiyelere uyma niyetini belirleyen en önemli değişken ise bilgi kaynağına duyulan güven olarak bulunmuştur. Yılmaz'ın (2021) önleyici tedbirlere uyumun nasıl artırılabilirliğini incelediği deneysel çalışmasında ise önemli bir bulgu olarak katılımcılara verilen mesaj türünün niyeti belirlediği ortaya konmuştur. Deneysel koşullarda mesaj içeriği 'kendini koru', 'aileni koru' ve 'ülkeni koru' şeklinde değişimlenmiş ve en anlamlı etki 'kendini koru' koşulunda sağlanmıştır. Bu koşulda mesaj özellikle bilim kurulu üyesi tarafından verildiğinde en anlamlı etkiye sahiptir. 'ülkeni koru' koşulunda ise mesajın Bakanlık yetkilisi tarafından verildiğinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Ülkemizde COVID 19 kapsamında yürütülen bir çalışmada Bulut (2020), pandemi döneminde bireylerin en yoğun hissettikleri duyguların çaresizlik ve tahammülsüzlük olduğunu, korumacı davranışların ise bu dönemde oldukça arttığını ortaya koymaktadır (Bulut, 2020). Akfırat'a (2020) göre ise insanlar, diğerlerinin de tedbirlere uyduğunu gördüklerinde önleyici tedbirlere daha fazla uyma davranışı gerçekleştirmektedir. Ayrıca bireylerin çeşitli medya kaynaklarından bilgi edinmelerinin ve gerekli tedbirleri alabileceklerine dair öz etkinlik algılarının da önleyici davranışlar ile pozitif bir ilişki içerisinde olduğu gözlenmektedir (Baruh, 2020). Son olarak, önleyici tedbirlere uyma konusunda, komplo teorilerine inanç, kaygı, algılanan bilgi düzeyi ve bilgi kaynaklarına genel güven öne çıkan değişkenlerdir (Demir, 2021).

Türkiye örneğinde gerçekleştirilmiş bir diğer araştırmada Güzeloğlu (2021), bireylerin önleyici tedbirlere uyumunu bozan temel alanların hane içi ve kişinin sosyal ortamı olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre bireylerin algıladığı risk, yakın çevresi söz konusu olunca düşmekte ve tehlike çoğunlukla dışarıdan beklenmektedir. Kısaca, kişiler arası duygusal etkileşim arttıkça önlemlere uyum azalmaktadır (Güzeloğlu, 2021). Yine Alper, Bayrak ve Yılmaz (2021) da geniş bir katılımcı kitlesi ile yaptıkları araştırmalarında COVID 19 komplo inançları ile

önleyici tedbirler arasında bir ilişki bulmazken, algılanan risk ile önleyici tedbirler arasında pozitif; dürtüsellik ile önleyici tedbirler arasında ise negatif bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır.

1.3 Araştırmanın Amacı, Önemi ve Araştırma Deseni

Bu araştırmanın amacı, a) bireylerin COVID 19 pandemi normlarına uyma davranışında rol oynayan sosyal psikolojik değişkenlerin neler olduğunun, anlatıların analizi yoluyla betimlenmesi (nigüzetel yöntem) ve sonrasında b) aralarındaki ilişkilerin nicel yöntemler kullanılarak incelenmesidir. Araştırmanın birinci amacı pandemide rol oynayan değişkenlerin betimlenmesi olduğundan tümevarımcı bir mantıkla hareket edilmiş ve herhangi bir hipotez formüle edilmemiştir. Betimleme amacını taşıyan ilk çalışmada cevap aranan araştırma sorusu “*Pandemi döneminde bireylerin yeni normlara uyma davranışlarını belirleyen sosyal psikolojik değişkenler nedir?*” şeklinde belirlenmiştir. Birinci çalışmada elde edilecek verilerin analizinin ardından nicel çalışmada test edilecek hipotezler belirlenmiştir. Nicel araştırmanın hipotezleri, ilgili çalışmaların girişinde sunulmuştur.

Yukarıda bahsedilen iki amacı tek bir araştırmada gerçekleştirmek için karma yöntem deseni (mixed method design) kullanılmıştır (karma yöntem için bkz. Gezici Yalçın ve Coşkan, 2021). Karma yöntemlerde nitel ve nicel desenler bir arada kullanılmakta olup her iki desenin de kullanılmasının amacı bir olguyu daha kapsamlı bir şekilde ele almak ve geliştirmektir (Greene, 2007). Bu araştırmada karma yöntemin tercih edilmesinin üç temel sebebi vardır;

1. Araştırma sorusuna hem keşfedici hem de açıklayıcı yönden bakmak
2. Nitel çalışmadan elde edilen bulguları nicel çalışmada detaylandırmak
3. Araştırma sorusunu daha kapsamlı bir şekilde ele almak

Araştırmanın deseni, açıklayıcı ardışık sıralı karma desendir (sequential exploratory design; Creswell, 2014; Teddlie ve Tashakkori, 2009). Söz konusu araştırma deseninde nitel çalışma tamamlandıktan ve verileri analiz edildikten sonra nicel çalışmaya geçilmektedir. Nicel veriler de analiz edildikten sonra her iki çalışmanın verileri birlikte yorumlanmaktadır (mixing and interpretation). Bu araştırmada nitel çalışmada insanların önleyici kurallara uymalarına dair uzman görüşü alınacaktır. Bu veriler, tematik analiz tekniği (Braun ve Clarke, 2006) ile analiz edildikten sonra ortaya çıkan temalar üzerinden nicel çalışmanın değişkenleri belirlenecektir. Böylece, nicel çalışmada söz konusu değişkenlerin

önleyici kurallara uyma üzerindeki etkisi araştırılacaktır. Nicel çalışmadaki hipotezler oluşturulurken nitel veriler esas alınacaktır.

Yeni normlara ve kurallara uyma davranışının altında yatan bireysel, durumsal ve kültürel etmenlerin araştırılması, hem güncel durumun betimlenmesi ve anlaşılması açısından hem de gelecekte karşılaşılabilecek salgınlara baş etme açısından önem arz etmektedir.

İlgili alanyazın incelendiğinde COVID 19 salgınının başladığı günden bu yana özellikle uluslararası alanyazında bireylerin pandemi döneminde önleyici tedbirlere uyma davranışlarının çeşitli araştırmalarla incelendiği görülmektedir (örn., Bavel vd., 2020; Jetten vd., 2020). Ülkemizde ise salgın süresince gerçekleştirilen araştırmaların çoğunlukla ekonomi, eğitim ve sağlık alanlarında gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür. Oysa salgına sosyal psikolojik bir perspektiften bakmak tüm dünya için yeni ve belirsiz olan COVID 19 pandemisinde insan davranışlarını anlamaya yönelik katkı sağlayacaktır. Bu alanda yapılan ulusal araştırmalar mevcut olmakla beraber oldukça sınırlıdır (Yıldırım, 2020; Doğan, 2021).

Bu araştırma hem pandemi dönemi insan davranışlarına sosyal psikolojik bir bakış açısı sunduğundan hem de karma yöntem uygulanması sebebiyle oldukça önemlidir. Araştırma bulgularının ulusal alanyazında pandemiye ve insan davranışlarına dair önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

Nitel araştırmalarda araştırmacının merkezi rolü süreç boyunca araştırmacının özelliklerinin ön planda olmasını gerektirir. Buna göre, araştırmacının kuramsal ve yöntemsel altyapısı, araştırma konusu ile ilgili deneyim ve düşünceleri ve sosyokültürel özellikleri veriye bakışını etkiler (Willig, 2012). Refleksivite anlam olarak araştırmacının işte bu etkinin farkında olmasını ifade etmektedir (Symon ve Cassell, 2012). Benim de bu tez çalışmasına başlarken çalışmak istediğim konuyu belirlememde bir sağlık çalışanı olarak COVID 19 pandemi döneminde filyasyon görevini yürütüyor olmam oldukça etkili olmuştur. Pozitif tanı alan hastalar ve onların yakın temaslı olarak adlandırılan kişiler ile yaptığım telefon görüşmeleri, pandemi döneminde bireylerin karantinada kalmak, sosyal mesafe koymak, maske takmak gibi Sağlık Bakanlığı'nca önerilen yeni normlara uymalarında bazı sosyal psikolojik değişkenlerin önemini farketmemi sağlamıştır.

Bu görüşmelerde hastaların bulaş kaynağını sorgularken ilk dikkatimi çeken konu, bulaşın genellikle ev içi ortamlarda gerçekleşmesi ve bireyin yakın olduğu kişilerle maske ve mesafeye dikkat etmemesiydi. Temaslı sorgulaması yapılırken “Son iki gün içerisinde kimlerle görüştünüz?” sorusuna hastaların birçoğu iş arkadaşı, tanıdık gibi cevaplar verirken özellikle yakın arkadaşlarını veya akrabalarını dile getirmemekteydi. Sağlık Bakanlığı da sık sık ev ziyaretlerinden, bayramlaşmalardan uzak durulması yönünde afişler yayınlamaktaydı.

Yapılan görüşmelerde dikkat çeken bir başka konu ise hastaların çeşitli sosyal toplanmalar sonucu (düğün, mevlüt, doğum günü kutlaması, cenaze ve taziye gibi) virüsü kaptıkları yönündeydi. Bu bağlamda hastalarla görüştüğümde gitmeleri gerektiğini, aksi halde ayıp olacağını düşündüklerini ifade etmekteydiler. Bu durum kültürel ritüellerin davranışlarımızı nasıl etkilediğinin bir göstergesiydi.

Yukarıda bahsettiğim tüm bu gözlemler, araştırmanın konusunu oluşturmakla beraber yöntem konusunda da bir yol haritası çizmemi sağlamıştır. Bu sebeple araştırmanın ilk aşamasında gözlem ve görüşlerini almak amacıyla çalıştığım kurumda filyasyon görevine çıkan sağlık personelleri ile yarı yapılandırılmış görüşmeler planladım. Görüşmeler sonucunda yapmış olduğum tematik analiz bulguları araştırmaya başlarken ortaya koyduğum gözlemlerimi destekler nitelikteydi. Aktif olarak sahada görev almasam da telefonla yaptığım tüm filyasyon görüşmelerim analiz bulgularını daha iyi yorumlamamı ve bağlantılar kurmamı sağladı.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇALIŞMA I: NİTEL ARAŞTIRMA

Bu ilk çalışmada uygulanan nitel araştırma yönteminin amacı, “*Pandemi döneminde bireylerin yeni normlara uyma davranışlarını belirleyen sosyal psikolojik değişkenler nedir?*” sorusuna yanıt aramaktır.

Bu amaca ulaşmak için uzman görüşüne (filyasyon ekibinde görev alan çalışanlar) başvurulmuştur. Böylece COVID 19 pandemisinde bireylerin koruyucu-önleyici tedbirlere uymasında rol oynayabilecek değişkenlerin tespit edilmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla, sahada filyasyon görevi (bulaşıcı bir hastalığın kaynağını tespit etme; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020) yapan sağlık personelleri ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerin gerçekleştirilme nedeni pandemi döneminde bireylerin tutum ve davranışlarına doğrudan tanık olan sağlık personelinin gözlem ve görüşlerine başvurmaktır. Bu amaçla yapılan mülakatlarda katılımcıların filyasyon görevleri süresince karşılaştıkları durumlar ve yaptıkları gözlemler üzerinde durulmuştur.

2.1 Yöntem

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde katılımcıya az sayıda soru yöneltilmekte (leading questions) ve katılımcının serbest çağrışım yaparak bir konu üzerinde konuşması sağlanmaktadır (bkz. Edwards, 1997; Gezici Yalçın ve Uluğ, 2017). Daha sonra bu anlatımlar yazılı veri haline getirilerek ve çeşitli yöntemler kullanılarak analiz edilmektedir. Analizlerin nasıl gerçekleştirildiği işlem bölümünde anlatılmıştır.

2.1.1 Katılımcılar

Bu çalışmada katılımcılara ulaşmak için amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme tekniği kullanılmıştır. Bu aşamada ölçüt, görüşme yapılacak kişilerin filyasyon görevine çıkan sağlık personellerinden oluşması olarak belirlenmiştir. Görüşmelerin gerçekleştirildiği sağlık çalışanları, hemşire, ebe, sağlık memuru, bilgisayar işletmeni olarak filyasyon ekiplerinde görev almıştır. Ekiplerin sahadaki görevleri COVID 19 pozitif tanısı almış olan hastalar ile yakın temas kurduğu kişileri ziyaret ederek karantina sürecini başlatmak ve sürece dair bilgilendirme yapmaktır. Ölçüt olarak

filyasyon görevinin seçilmiş olması ekiplerin görev esnasında farklı sosyoekonomik düzeydeki hastalar ve hasta yakınlarını ziyaret etmeleri dolayısıyla zengin bir gözlem kaynağına sahip olmalarıdır.

Katılımcılar, Kırşehir İl Sağlık Müdürlüğü filyasyon saha ekibinde aktif görev almış 12 sağlık çalışanından (6 kadın ve 6 erkek) oluşmuştur. Çalışanların yaş aralığı 34-57 olup yaş ortalaması 43'dür (SS= 6.98). Meslekte geçirdikleri süre en az 9 yıl en fazla 34 yıl olmak üzere ortalama 21 yıldır. Katılımcılar filyasyon çalışmalarının başladığı günden bu yana (Mart 2020) il genelindeki saha ekiplerinde görev almıştır. Katılımcıların cinsiyeti, yaşı, mesleği, meslekte geçirdiği süre Tablo 2.1'de gösterilmiştir.

Tablo 2.1: Katılımcıların demografik durumu

Katılımcı no	Cinsiyet	Yaş	Meslek	Meslekte geçirilen süre
1	K	45	Hemşire	27
2	E	50	Sağlık memuru	32
3	E	37	Sağlık teknikeri	14
4	K	37	Sağlık memuru	13
5	K	47	Hemşire	25
6	K	34	Hemşire	9
7	E	36	Sağlık memuru	14
8	E	37	Bilgisayar işletmeni	11
9	E	57	Sağlık memuru	34
10	K	46	Ebe	27
11	E	47	Sağlık memuru	25
12	K	40	Ebe	20

2.1.2 İşlem

Katılımcılarla görüşmelere başlamadan önce Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'na, ayrıca, Kırşehir İl Sağlık Müdürlüğü Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'na başvuru yapılmış ve her iki kurumdan da gerekli etik izinler alınmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde araştırmacı tarafından hazırlanan açık uçlu dört soru ve demografik bilgi almayı içeren görüşme formu kullanılmıştır. Görüşmelerde katılımcılara sorulan sorular şu şekildedir:

- 1) Filyasyon süresince karşılaştığınız zorluklar nelerdir?
- 2) İnsanlar fiziksel izolasyona dikkat ediyor mu? Gözlemlerinizden bahseder misiniz?
- 3) Hastaların size karşı tutumları nasıl?
- 4) Filyasyon görevinizle ilgili düşünceleriniz neler?

Görüşmeler için yer ve saat katılımcı ile belirlenmiş, tüm görüşmelerin mesai saatleri içerisinde ve İl Sağlık Müdürlüğü bünyesinde gerçekleştirilmesine özen gösterilmiştir. Görüşmelerde katılımcıların onayı ile ses kaydı alınmıştır. Yüz yüze gerçekleştirilen her bir görüşme yaklaşık 10-15 dakika sürmüş ve görüşmelerde maske kullanımına ve kişilerarası mesafeye dikkat edilmiştir. Görüşmelerin doygunluğa ulaştığı (sürekli tekrarlanan benzer anlatılar) gözlemlendiğinde, veri toplama aşaması sonlandırılmıştır. Mülakatlar, pandemi başladıktan yaklaşık bir yıl sonra, maske kullanımı, sokağa çıkma kısıtlaması, karantina uygulamalarının devam ettiği dönemde ve toplam bir ay içinde (Şubat-Mart 2021) gerçekleştirilmiştir. Ses kaydı alınan tüm görüşmeler araştırmacı tarafından deşifre edilerek tamamı yazıya dökülmüş ve detaylı okumaların yapılmasının ardından veri analizi aşamasına geçilmiştir.

2.1.3 Verilerin Analizi

Görüşmelerde elde edilen veriler, tematik analiz yöntemi (Braun ve Clarke, 2006) vasıtasıyla analiz edilmiştir. Tematik analiz, verilerdeki örüntüleri (temaları) belirleme, analiz etme ve raporlama için kullanılan bir yöntemdir (Braun ve Clarke, 2019). Verilerin analizinde gerçekçi bir duruş benimsenmiş ve katılımcıların doğrudan anlatımları üzerinden kodlar oluşturulmuştur (bkz. Willig, 2012). Her görüşme, tekrar tekrar okunarak katılımcıların anlatımları kodlanmış ve bu kodlardan belirli temalara ulaşılmıştır. Son aşamada, tümevarımsal yaklaşımla üst temalara ulaşılmıştır. Temaların belirlenme sürecinde Braun ve Clarke'ın (2006) altı aşamalı tematik analiz yöntemi esas alınmıştır. Bu aşamalar şu şekildedir:

- 1) Verilere aşına olma: Görüşmelerde katılımcıların onayı doğrultusunda alınan ses kayıtları araştırmacı tarafından tekrar dinlenerek deşifre edilmiş ve yazıya dökülmüştür. Verilere aşına olma adına tüm görüşmeler birkaç kez okunmuştur.
- 2) İlk kodları oluşturma: Kodlar oluşturulurken katılımcıların her bir anlatımı üzerinde dikkatle durulmuş ve olabildiğince fazla kod çıkarılmaya çalışılmıştır. Kodlama sürecinde bir kadın ve bir erkek katılımcıya ait veriler araştırmacı ve danışmanı tarafından birlikte kodlanmıştır. Kalan veriler ise iki kişi tarafından ayrı ayrı kodlandıktan sonra karşılaştırılmış ve tartışılmıştır. Süreç boyunca açık kodlama

yapılmış, gerektiğinde kodlar değiştirilmiş ve geliştirilmiştir (Maguire ve Delahunt, 2017).

- 3) Temaları arama: Temaların belirlenme sürecinde kodlar yeniden incelenmiş, birbiriyle ilişkili kodlar tespit edilmiştir. Bu kodlar ifade ettikleri anlama göre bir araya getirilerek öncelikli olarak alt temalar elde edilmiştir.
- 4) Temaları gözden geçirme: Bu aşama, belirlenen temaların yeniden gözden geçirildiği ve sadeleştirildiği aşamadır. Patton'un (1990) iç homojenlik (internal homogeneity) ve dış heterojenlik (external heterogeneity) ölçütlerine göre aynı temaya kodlanan verilerin anlamca birbirleriyle uyumlu olması, farklı temalar arasında ise belirgin farkların olması gerekmektedir (akt. Braun ve Clarke, 2006). Aynı zamanda, temaların birbirinden farklı, tutarlı ve mantıklı olması, verinin temaları desteklemesi, alt, üst ve meta temaların ayrımının iyi yapılması kriterleri de söz konusudur (Maguire ve Delahunt, 2017). Araştırmacı ve danışmanı tarafından temalar bu kriterler ışığında gözden geçirilerek tüm veri bağlamında çalışıp çalışmadığı incelenmiştir.
- 5) Temaları tanımlama ve adlandırma: Bu aşamada üst temalar son haline ulaştırılmış ve tematik bir haritaya dönüştürülmüştür. Üst temaların adlandırılmasında okuyucular için açık ve anlaşılır olmasına ve alanyazınla benzerlik göstermesine dikkat edilmiştir.
- 6) Raporun oluşturulması: Son aşamada verilerin elde edilmesi, kodlanması, alt ve üst temaların oluşturulması süreci ve katılımcıların ifadeleri detaylı bir şekilde yazıya dökülerek rapor oluşturulmuştur.

2.2 Bulgular

Nitel veri analizi sonucunda elde edilen kodlar ve bu kodlara ait frekans sayıları Tablo 2.2'de gösterilmiştir. Araştırmada toplam 140 kod belirlenmiştir. Kodların frekans sayıları hesaplanırken kaç katılımcının anlatımlarında bu koda yer verdiği esas alınmıştır.

Tablo 2.2: Kodlar ve frekans sayıları

KOD	Frekans	KOD	Frekans
Bilinçlilik	8	Covid'i ağır geçirme	1
Temaslı saklama	7	Asansörden bulaş	1
Hastalığa inanmama	5	Rezil olduğunu düşünme	1
Önemsememe	5	Virüsün bilinmezliği	1

Tablo 2.2 (devamı): Kodlar ve frekans sayıları

KOD	Frekans	KOD	Frekans
Hasta olana merak	5	Covid geçirince uzaklaşma	1
Adres bulmada zorluk	5	Hastalığını gizleme	1
Yakın çevreye inanma	4	Hastalığı yakınında görme	1
Alışma	4	İkinci sınıf insan muamelesi	1
Eğitim düzeyinin önemi	4	Kültür seviyesinin düşüklüğü	1
Gelir kaybı durumu	4	Hasta kişiyi yargılama	1
Karantinayı kabul etmeme	4	Şehirde dışlanma	1
Bir şey olmaz düşüncesi	3	Hasta kişiden uzaklaşma	1
Hasta olmadığını düşünme	3	İlgilenilmeme	1
Sosyal medyanın etkisi	3	Vebalı gibi davranılması	1
Hastalığı hafif atlatma	3	Kadınlarda açıklama ihtiyacı	1
Öfke	3	Kadınlarda mahcubiyet	1
Ölüm korkusu	3	Baskı altında hissetme	1
İlacı kabul etmeme	3	Hastalık endişesi	1
İkramda bulunma isteği	3	Ekipmanlardan kaynaklı tedirginlik	1
Görevi yapmaktan memnun olma	3	Ekipten rahatsız olma	1
Hasta gizliliği	3	Endişe	1
Karantinaya uymama	3	Eski hayata duyulan özlem	1
Sosyal desteğin olmaması	3	Panik	1
Tanı almak istememe	3	Suçluluk hissi	1
Doğru bilgiyi araştırma	2	Tedirginlik	1
Grip gibi görme	2	Aile içi bulaş	1
Yakınlardan bulaşmayacağı düşüncesi	2	Evde bir şey olmayacağı düşüncesi	1
Belirsizlik	2	Evde bulaşın kaçınılmazlığı	1
Bilinmek istememe	2	Ev içi izolasyona uymama	1
Covid geçirince inanma	2	Kalabalık aile	1
Covid geçirmenin etkisi	2	Köyde izolasyonun kolaylığı	1
Dışlanmak istememe	2	Müstakil evde izolasyonun kolaylığı	1
Hastalığın seyrini bilmeme	2	Zehirleneceği düşüncesi	1
Tecrit algısı	2	Ekibi hastalığa çare gibi görme	1
Ajite olma	2	İlacı tehlikeli bulma	1
Bulaştırma korkusu	2	İlaç kullanmak istememe	1
Korku	2	Ekibi anlayışlı karşılama	1
Güven duygusunun önemi	2	Bayramlaşma	1
İlaca güvensizlik	2	Ekibe saygı	1
İlaca karşı farklı duyumlar	2	Ekibe empati	1
Misafirperverlik	2	Ev oturması	1
Ekibi olumlu karşılama	2	Cenaze	1
Deneyimsizlik	2	Mevlüt	1
Ekipmanlara bağlı zorluk	2	Geçmiş olsun ziyareti	1
Filyasyonun etkililiğinden şüphe duyma	4	İnsan ilişkilerinde yakınlık	1
Filyasyonun yeterli olmaması	2	Küsme	1
Hem çalışıp hem filyasyona çıkma	2	Ziyaret beklentisi	1
İş yükünün artması	2	Adaletsiz görev dağılımı	1
İşyerinde sıkıntı yaşama	2	Ekipman eksikliği	1
Yalnızlaşma	2	Esnek çalışma olmaması	1
Yayılmının önlenmesi	2	Filyasyon takibinin olmaması	1
Yorgunluk	2	Filyasyonda hastaya destek olma	1
İhtiyaçları karşılama endişesi	2	Filyasyonda hastaya kötü davranma	1
Maskesiz kapıyı açma	2	Hastayı ikna etme	1
Tahlil yaptırmama	2	İş yüzünden eve zaman ayıramama	1
Meslek hayatında yeni bir dönem	2	İş yüzünden yalnızlaşma	1
Yanlış bilgi verme	1	İşlerin aksaması	1
Vicdan	1	İstedikimi yaparım düşüncesi	
Abartıldığını düşünme	1	Motivasyon eksikliği	1

Tablo 2.2 (devamı): Kodlar ve frekans sayıları

KOD	Frekans	KOD	Frekans
Bulaştırmayacağını düşünme	1	Filyasyonun riski	1
Bulaşa inanmama	1	Sürece yabancı olma	1
Covidi reddetme	1	Temaslı takibi gereksiz	1
Farklı kişilerin yaydığını düşünme	1	Tükenmişlik	1
Hasta kişiyle birlikte oturma	1	Ekibin istenmemesi	1
Koruyucu önlemlere inanmama	1	Ekibin üzerine yürüme	1
Hastalığın kaçınılmazlığı	1	Para kazanamama endişesi	1
Öleceğini düşünme	1		
Virüse inanmama	1		

Katılımcılar ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşme verilerine uygulanan tematik analiz sonucunda Biliş, Deneyim, Duygu, Güven, Ahlak, Uyma, Örgüt, Ev ve Kültür olmak üzere dokuz üst tema (Tablo 2.3) belirlenmiştir. Sonraki bölümde üst ve alt temalara katılımcıların anlatımlarından örnekler verilmiştir.

Tablo 2.3: Verilere ait en alt, alt ve üst temalar

BİLİŞ	Bilgi	Bilgiye ulaşma isteği	Doğru bilgiyi araştırma	ÖRGÜT	Güvensizlik	İşe duyulan güvensizlik	Filyasyonun faydalı olmaması, Filyasyon takibinin olmaması, filyasyonun etkililiğinden şüphe duyma, filyasyonun yeterli olmaması
		Bilgi kaynağı	Sosyal medyanın etkisi, yakın çevreye inanma				
	Bilişsel önyargı	İyimserlik önyargısı	Bulaştırmayacağı düşüncesi, bir şey olmaz düşüncesi, hasta olmadığını düşünme, hasta kişiyle oturma, yakınlardan bulaşmayacağı düşüncesi			Yönetime güvensizlik	Adaletsiz görev dağılımı
		Kötümserlik önyargısı	Öleceğini düşünme, hastalığın kaçınılmazlığı		Filyasyon süreci	Görevle ilgili zorluk	Adres bulmada zorluk, ekipman eksikliği, ekipmanlara bağlı zorluk, esnek çalışma olmaması hem çalışıp hem filyasyona çıkma, iş yükünün artması, işlerin aksaması, işyerinde sıkıntı yaşama, riskli bir iş

Tablo 2.3 (devamı): Verilere ait en alt, alt ve üst temalar

BİLİŞ																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										
-------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Tablo 2.3 (devamı): Verilere ait en alt, alt ve üst temalar

KÜLTÜR	Kültürel ritüel	Kültürel ritüel	Bayramlaşma, cenaze, mevlüt, geçmiş olsun ziyareti, ev oturması, ikramda bulunma, ziyaret beklentisi	GÜVEN	Güvensizlik	Güvensizlik	İlaça güvensizlik, ilacı tehlikeli bulma, ilacı kabul etmeme, ilaçtan zehirleneceğini düşünme
	Kültürel kod	Kültürel kod	Ekibi anlayışlı karşılama, ekibe saygı, ekibe empati, insan ilişkilerinde yakınlık, küsme, misafirperverlik, ekibi olumlu karşılama		Güven duyma	Güven duyma	Güven duygusunun önemi, ekibe güven
AHLAK	Ahlaki yapı	Bencillik	İstediğimi yaparım düşüncesi	UYMA	Uyma	Bilinç	Bilinçlilik
		Yalan	Temaslı saklama, yanlış bilgi verme			Eğitim düzeyi	Eğitim düzeyinin önemi
		Vicdan	Vicdan		Uymama	Ekonomik zorluk	İhtiyaçları karşılama endişesi
EV	Aile yapısı	Aile yapısı	Kalabalık aile			Ekonomik kayıp	Gelir kaybı durumu
	Eve dair olumsuz düşünce	Can sıkıntısı	Evde kalmaktan sıkılma			Karantinaya itiraz	Ekibin istenmemesi, ekibin üzerine yürüme
	Yaşanılan yer	Yaşanılan yer	Köyde izolasyonun kolaylığı, müstakil evde izolasyonun kolaylığı			Karantinadan kaçınma	Tahlil yaptırmama, tanı almak istememe
	Ev içi risk algısı	Ev içi iyimserlik	Evde bir şey olmaz düşüncesi, ev içi izolasyona uymama			Sosyal destek	Para kazanamama endişesi, sosyal desteğin olmaması,
		Ev içi kötümserlik	Evde bulaşın kaçınılmazlığı			Sosyalleşme	Sosyalleşme

Araştırmada elde edilen alt ve üst temalar için oluşturulan tematik haritaya Şekil 2.1’de yer verilmiştir. Haritada daireler üst temaları, dikdörtgenler alt temaları, çokgenler ise en alt temaları temsil etmektedir. Bazı temalara en alt tema eklenmemesi sebebi isim değişmeden alt temaya taşınmış olmasıdır (örneğin kültürel kod, kültürel ritüel). Temalar arası bağlantılar düz çizgilerle

davranışlarına yön veren bilişsel süreçlere işaret etmektedir. Söz konusu tema, bilgi, bilişsel önyargı, komplo teorisine inanç ve risk algısı olmak üzere dört alt temanın bir üst temada birleştirilmesiyle elde edilmiştir.

a. Bilgi

COVID 19 'un yeni ve belirsiz bir dönem olması sebebiyle birçok katılımcı gözlemlerinde bireylerin doğru bilgiyi araştırdığını ve sonuçta sosyal medya ve yakın çevrelerinden edindikleri bilginin düşünce ve davranışları üzerinde oldukça etkili olduğunu dile getirmişlerdir. Bu alt temada bilgiye ulaşma isteği ve bilgi kaynağı olmak üzere iki alt tema daha yer almaktadır.

a.1 Bilgiye ulaşma isteği: Bu alt temada *doğru bilgiyi araştırma* kodu yer almaktadır. Bu kod yeni koronavirüs hakkında yeterli bilgi olmayışı, farklı kaynaklardan farklı bilgilerin gelmesi sebebiyle bireylerin doğru bilgiyi aramalarını ve bilgiye ulaşmak için araştırma yapmalarını temsil etmektedir. İki numaralı katılımcının “*Bir de yani sosyal medyayı çok takip ediyorlar. Bir grup insanlar ilaçlar yönünden şöyle iyi şöyle tehlikeli diye. Buradan sağlık bakanlığındaki bizdeki doktorların söylediklerini kulak ardı edip sosyal medyadaki şeyleri takip ediyorlar. Şöyle mesela, televizyonlarda daha önceki zamanlarda daha çok program oluyordu. İşte bir grup profesör doktorların iyi dediği, bir grup alınmasını önermediğini. Çelişkide bıraktılar yani insanlar biraz çelişkide kalmış. Soruyorlar kırk yere soruyorlar tanıdığına soruyor hastanedeki herhangi bir doktor arkadaşına soruyor.*” ifadesi bireylerin bilgiye ulaşma isteğini örneklemektedir.

a.2 Bilgi kaynağı: Bu alt tema, *sosyal medyanın etkisi* ve *yakın çevreye inanma* kodlarından meydana getirilmiştir. Bu kodlar, doğru bilgiye ulaşmak isteyen bireylerin bu süreçte bazen sosyal medyadan etkilendiklerini bazen de sadece yakın çevrenin bilgilendirmelerine önem verdiklerini göstermektedir. Beş numaralı katılımcının şu ifadesi bu durumu örnekler niteliktedir;

“Benim eşimin bir akrabası virüse yakalanmayayım diye komşuları şey söylemiş, sürekli elma sirkeli su iç limonlu iç falan diye. Sürekli böyle, kan sulandırıcı olarak. Covid kan pıhtılaşmasına sebep oluyormuş, böyle şeyler için demiş. Halkın kulağında o kadar çok dolma bilgi vardı ki eşimin eniştesi mide kanaması geçirdi limon suyu içmekten.” (Katılımcı 5)

b. Bilişsel Önyargı

Katılımcılara göre çoğu birey, hastalığa karşı belirgin bir bilişsel önyargı göstermektedir. Bilişsel önyargı, bireylerin kişi ve durumlar hakkında bilgi işleme süreçlerinde ortaya çıkan sistematik bir hatadır ve genellikle beynimizin bilgi işlemeyi basitleştirme girişiminin bir sonucudur (Orzan ve Purcerea, 2012). Bu önyargılar insan davranışlarını farklı şekillerde etkileyebilmektedir. Örneğin, iyimserlik önyargısının pandemi döneminde yeni davranış değişikliklerine uyumu azalttığı ortaya konmuştur (Fragkaki vd., 2021). Bu alt tema iyimserlik ve kötümserlik önyargısı olmak üzere iki alt temaya sahiptir.

b.1 İyimserlik önyargısı: İyimserlik önyargısı, bireyin beklentisinin gerçeklikten daha iyi olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır (Sharot, 2011). Katılımcıların ifadelerinde yer bulan kodlar *bulaştırmayacağı düşüncesi, bir şey olmaz düşüncesi, hasta olmadığını düşünme, hasta kişiyle oturma, yakınlardan bulaşmayacağı düşüncesi* şeklindedir. Bu kodlar alanyazında araştırıldığında iyimserlik önyargısını temsil ettiği görülmüş ve bu tema alanyazınla uyumlu olması adına iyimserlik önyargısı olarak adlandırılmıştır. İyimserlik önyargısını bir numaralı katılımcının şu ifadesi ortaya koymaktadır;

“İşte şey gibi düşünüyorlar kendi yakınlarından bulaşmayacakmış gibi. Mesela anneme gittim diyor. İşte babama gittim. Ama o benim kardeşim diyor. Sanki dışarıdaki bir insan pozitif olursa bulaşır ama kendi ailesinden kimse ona bir şey bulaştıramazmış algısı var insanlarda onu gözlemledim.” (Katılımcı 1)

b.2 Kötümserlik önyargısı: İyimserlik önyargısının tam tersi beklentinin gerçeklikten kötü olduğu durumlarda kötümserlik önyargısı ortaya çıkmaktadır. Olumsuz duygular arttıkça, insanların COVID 19 hakkındaki olumsuz bilgiye daha çok güvendikleri görülmüştür (Hammad vd., 2021). Pandemi döneminde kötümserlik önyargısı herkesin bu yeni hastalığa yakalanacağı ve bu durumun kaçınılmaz olduğu yanılgısı ile kendini göstermektedir. *Öleceğini düşünme ve hastalığın kaçınılmazlığı* bu alt temayı oluşturan kodlardır. Bu duruma örnek olarak iki numaralı katılımcının şu ifadesi gösterilebilir;

“Ve öyle bir algı oluştu ki herkes bunu geçirecek gibi. Yani böyle bir algı oldu millette. Çarşıda mesela arkadaşların içerisine toplumda gittiğiniz zaman, oooo herkes olacak, Ahmet oldu diyor, herkes olacak biz de olacağız diyor.” (Katılımcı 2)

c. Komplo Teorisine İnanç

Koronavirüsün ortaya çıkışına dair farklı düşünceleri barındıran bu alt tema isimlendirilirken alanyazında benzer düşünce biçimlerinin nasıl adlandırıldığından faydalanılmıştır. En genel ifadeyle komplo teorisi, insanın dünyayı anlama çabasının sonucu olarak özellikle kriz dönemlerinde başvurulan basit ve kanıtlanması mümkün olmayan görüşlerdir (Akyüz, 2020). Bu çalışmada komplo teorisine inanç *farklı kişilerin yaydığını düşünme* koduyla on iki numaralı katılımcının anlatımında yer bulmuştur;

“Siyasi görüşle ilgili çok fazla fark gördük. Siyasi görüşü farklı olan insanlar bunu farklı kişilerin yaydığını düşünüyor.” (Katılımcı 12)

d. Risk Algısı

Katılımcıların çoğu, bireylerin algıladığı risklere dair gözlemlerini oldukça benzer biçimde ifade etmiştir. Gözlenen düşük risk algısı, riski küçümseme alt teması olarak isimlendirilmiştir.

d.1 Riski küçümseme: Bu alt tema *abartıldığını düşünme, bulaşa inanmama, covidı reddetme, grip gibi görme, hastalığa inanmama, koruyucu önlemlere inanmama, önemsememe ve virüse inanmama* kodlarının bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu alt temaya ait katılımcı ifadeleri şu şekildedir;

Araştırmacı: Neye inanmıyorlardı.?

Katılımcı 3: Nefes yoluyla bulaştığına. İşte kaliteli maske kullanması gerektiğine. Dezenfektan kullanması gerektiğine. Kapı kollarının pozitif kişinin temasından sonra silinmesi işte dezenfekte edilmesi gibi ya da eldivenle teması gerektiğini izah etmemize rağmen inandıramadık. Ta ki pozitif oluyorlardı. Ağır geçiriyorlardı. Ya da vefat eden kişi olduktan sonra inanmaya başladılar.

“Bazıları da bu hastalığa, böyle bir şey olduğuna inanmıyorlar.” (Katılımcı 5)

“Kimisi de çok esnek, umursamıyor. Ben de bir şey yok ki, Covid çıktı ama inanmıyorum diyor. Ve karantina kurallarına da uymuyor mesela.” (Katılımcı 10)

B. ÖRGÜT

Örgüt üst teması katılımcılara yönlendirilen “Filyasyon süresince karşılaştığınız zorluklar neler?” ve “Filyasyon görevinizle ilgili düşünceleriniz neler?” sorularına verilen cevaplar sonucu ortaya çıkmıştır. Söz konusu tema güvensizlik ve filyasyon süreci olarak adlandırılan iki alt temanın bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur.

a. Güvensizlik

Bu alt tema katılımcıların yapmış oldukları işe dair duygu ve düşüncelerini ifade etmekte olup işe duyulan güvensizlik ve yönetime güvensizlik olmak üzere iki alt temadan oluşmaktadır.

a.1 İşe duyulan güvensizlik: Katılımcıların yürütmüş oldukları filyasyon görevi ile ilgili düşünceleri *filyasyonun faydalı olmaması, filyasyon takibinin olmaması, filyasyonun etkililiğinden şüphe duyma ve filyasyonun yeterli olmaması* olarak kodlanmıştır. Bu kodları içeren örnek anlatımlara aşağıda yer verilmiştir;

Araştırmacı: “Yani telefonla konuşmaktansa birilerinin kapılarına gitmiş olmak daha mı caydırıcı?”

Katılımcı 8: “Zaten bunun için gidiyoruz büyük ihtimal ama pek fayda ettiğini düşünmüyorum.”

Araştırmacı: “Bununla ilgili düşünceleriniz neler. Filyasyonla ilgili?”

Katılımcı 11: “Yani filyasyon yaparak bu işin önüne gelemeyiz. Gelseydik şimdiye kadar bitmiş olacaktı. Görünen o.”

a.2 Yönetime güvensizlik: Örgüt üst temasını oluşturan bu alt temada *adaletsiz görev dağılımı* kodu yer almaktadır. Üç numaralı katılımcı filyasyon göreviyle ilgili düşüncelerinden bahsederken özellikle yöneticilerin görev dağılımı yaparken adaletli davranmadıklarını dile getirmiş ve yaşadığı güvensizliği şu sözlerle ifade etmiştir;

“Yani kurumda birçok kişi yine filyasyona katılmadı. Katılanlar da iş yoğunluğuyla geri çekildi şu an biliyorsunuz. Belki bilmiyorsunuzdur da öyle oldu. Orda kul hakkına girildi yani. Bir kurumu yönetiyorsan adil yönetmen gerekir.” (Katılımcı 3)

b. Filyasyon Süreci

Filyasyon süreci alt temasını ortaya çıkaran kodlar (bkz. Tablo 2.2) tüm katılımcıların anlatımlarında yer bulmuştur. Bu alt tema görevle ilgili zorluk, görevle ilgili beklenti, iş memnuniyeti ve güvensizlik olmak üzere dört alt temanın bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur.

b.1 Görevle ilgili zorluk: Bu alt tema katılımcıların *“Filyasyon süresince karşılaştığınız zorluklar neler?”* sorusuna verdikleri yanıtlardan oluşmaktadır. Bu alt temada *adres bulmada zorluk, ekipman eksikliği, ekipmanlara bağlı zorluk, esnek çalışma olmaması hem çalışıp hem filyasyona çıkma, iş yükünün artması, işlerin aksaması, işyerinde sıkıntı yaşama ve filyasyonun riski* kodları yer

almaktadır. Filyasyon süreci katılımcıların ifadesi ile ‘yeni ve belirsiz’ bir süreç olmasından dolayı çeşitli zorlukları da beraberinde getirmiştir. Yedi numaralı katılımcının şu sözleri bu durumu örnekler niteliktedir;

“Öncelikle adres bulmada bazen sıkıntı yaşıyoruz. Kişiler adresini net vermeyebiliyor ya da farklı adrese geçiş yapabiliyorlar. Adres bulmada bazen zorluk yaşıyoruz. İkincisi iklim koşulları diyeyim. Çünkü kışın gidiyorsun havanın soğuk olması akşam erken olması bir de gittiğin yerde seni ne beklediği belli değil. Adreslerde yani. Atıyorum bir köpekle de karşılaşabiliyorsun. Yazın tam tersi sıcak oluyor bırak tulumu giymek maske takmak bile yazın baya bir mesele. Terletiyor.” (Katılımcı 7)

b.2 Görevle ilgili beklenti: Yarı yapılandırılmış görüşmelerde sağlık personellerinin filyasyon görevleri ile ilgili çeşitli beklentileri olduğu görülmüştür. Bu beklentiler *hastaya destek olma, hasta gizliliği, hastaya iyi davranma, hastayı ikna etme, yayılımın önlenmesi* kodlarıyla temsil edilmiştir;

“İnsanlar tedirgin. Korkuyorlar bir şey bilmiyorlar. Sizin onları olabildiğince rahatlatmanız gerekiyor. Filyasyonun bence amaçlarından biri de bu olmalı. Sadece onları evde izole etmek olmamalı. Sağlıkçı olarak onlara destek de olmalıyız” (Katılımcı 5).

b.3 İş memnuniyeti: Katılımcılardan bazıları filyasyon sürecinin tüm zorluğuna rağmen yapmış oldukları görevle ilgili memnuniyetlerini dile getirmişlerdir;

“Fayda muhakkak sağlıyor. Filyasyon bence faydalı. Çünkü en azından dediğim gibi hastalığın seyrini biraz daha azaltmak bir nevi frenlemek için filyasyon bence olması gerekiyor. Çünkü hastanelerin doluluk oranını kapasitesini düşündüğümüz zaman filyasyon olmazsa eğer işler biraz daha sıkıntılı hale gelebilir.” (Katılımcı 7)

b.4 Deneyimsizlik: Covid pandemisi belirsizliği de beraberinde getiren bir süreci başlatmıştır. Bu belirsizlik çoğunlukla hastalığın sebepleri ve tedavi süreci ile ilgilidir. Bu süreçte filyasyon ekiplerinin yaşadığı zorluklardan biri ve belki de en önemlisi deneyimsizliktir. Bu alt temada *meslek hayatında yeni bir dönem, sürece yabancı olma, deneyimsizlik* kodları yer almaktadır. Bu kodlar tam da bu deneyimsizliğe işaret etmektedir. Bir numaralı katılımcı bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir;

“Bu pandemi deneyimi bence bizim ülkemiz için ilk defa olan bir şeydi. Deneyimsizdik. Çok zorlanarak ya da şartlar böyle kötü ekipmanımızın olmadığı zamanlar oldu, su bulamadığımız zamanlar oldu. Çok uzak yerlere gittik. Çok büyük iş yükünün altına tek başına girmek zorunda kaldık. Ama bunların hiçbirinin ben kötü niyetli olduğunu düşünmüyorum. Yani bir pandemi deneyimsizliği idi bu. Biz de öğrenmiş olduk açıkçası. Bir daha pandemi olduğunda daha rahat hareket edilir daha planlı hareket edilir diye düşünüyorum.” (Katılımcı 1)

C. DENEYİM

Katılımcılar görüşmeler esnasında COVID 19 hastalığını geçirmiş bireylerin hastalığa dair deneyimleri ile ilgili çeşitli gözlemlerinden bahsetmişlerdir. Bu gözlemler covid deneyimi, alışma, bulaş, belirsizlik ve sosyal dışlanma alt temalarını ortaya çıkarmıştır.

a. Covid Deneyimi

Bu alt tema, aynı ismi taşıyan bir alt tema ve çeşitli kodlardan oluşmaktadır. Bir başka ifadeyle, kodlara ilk basamakta verilen tema ismi bir üst basmağa da aynı isimle taşınmıştır. Bu temada *covidi ağır geçirme, covid geçirince inanma, covid geçirmenin etkisi, covid geçirince uzaklaşma, hastalığı yakınında görme, hastalığı hafif atlatma* kodlarının yer aldığı görülmüştür. Bu kodlar covid geçiren bireylerin hastalıktan nasıl etkilendiğini ve covid sonrası yaşamış oldukları değişimleri temsil etmektedir. Bu etkiyi dört numaralı katılımcının şu ifadesi örnekler niteliktedir;

“Bazılarının eğitimi çok iyi olduğu için bunun farkındalar. Bazıları eğitilmiş olduğu halde bunun farkında değiller. Muhtemelen şöyle, eğer bir hastalığı bir yakınında görmüşse baya bir etkileniyor hepsi. Ve ona dikkat ediyorlar.” (Katılımcı 4)

b. Alışma

Bu alt temada katılımcılar zamanla covid sürecine alıştıklarından ve bu alışma sürecinin bireyler üzerinde duygusal rahatlamayla birlikte davranışsal yansımaları olduğundan da bahsetmişlerdir. Bu durumu beş numaralı katılımcının anlatımı oldukça iyi örneklemektedir;

“Bu yeni bir şey. Yeni bir pandemi. Biz de bildiğimiz kadarını yapıyorduk. Biz de tedirgindik onlar da tedirgindi sonuçta. Ama bu zamanla yavaş yavaş herkeste bazı şeyler oturdu herhalde. Hekimlerin anlatması, bizim anlatmamız.

Biraz daha rahatladılar diye düşünüyorum. İnsanoğlu her şeye alışır ya buna da alıştık gibi geliyor. İlk o panik anımız herkesten gitti. O paniği hepimiz atlattık diye düşünüyorum. Biz bile eskiye göre daha rahatız açıkçası.” (Katılımcı 5)

c. Belirsizlik

Katılımcıların COVID 19 sürecinin belirsizliğini ifade ettikleri bu alt temada *belirsizlik, virüsün bilinmezliği, hastalığın seyrini bilmeme* kodları yer almaktadır. Bu kodlar katılımcıların ortak anlatımlarından yola çıkılarak oluşturulmuş olup katılımcıların pandemi süresince yaşamış oldukları zorlukların sebebine yönelik değerlendirmelerini temsil etmektedir. Beş numaralı katılımcı hem kişisel olarak deneyimlediği hem de filyasyon görevlisi olarak hasta bireylerde gözlemlediği bu durumu şu sözlerle dile getirmiştir;

“Bulaşıcı bir hastalık olduğu için. Bir de medyada, televizyonda... Hani bu yeni bir şey. İnsanlar ilk zaman çok ürküdü. Daha bu kadar bilgili değildik. Biz bile bir sağlıkçı olarak onun tedirginliğini yaşadık.” (Katılımcı 5)

d. Sosyal Dışlanma

Covid deneyimi üst temasını oluşturan bu alt tema covid geçiren bireylerin kişisel deneyimlerini (katılımcıların kendi deneyimleri ile birlikte bu konudaki gözlemleri), sosyal ilişkilerinde ve yakın çevrelerinde covid geçirmeleri sebebiyle yaşamış oldukları zorlukları temsil etmektedir. Katılımcılara göre bu zorluk gerçek bir yaşantı olmakla birlikte algısal da olabilmektedir. Bu alt tema dışlanma/etiketlenme olarak adlandırılan alt bir temaya daha sahiptir.

d.1 Dışlanma/Etiketlenme: Bu alt tema *rezil olduğunu düşünme, bilinmek istememe, hasta kişiden uzaklaşma, tecrit algısı, ilgilenilmeme, vebalı gibi davranılması, şehirde dışlanma, hasta kişiyi yargılama, hasta olana merak, kültür seviyesinin düşüklüğü, dışlanmak istememe, hastalığını gizleme, ikinci sınıf insan muamelesi* kodlarından oluşmakta olup bu kodların katılımcıların birçoğunun ifadesinde yer aldığı görülmüştür. Bu ifadelerden bazıları aşağıda aktarılmıştır;

“Size yaşadığım bir şeyi anlatayım bir gün bir amcanın evine gittik. Kendisi covid pozitif. Apartmanda filyasyon yapıyoruz, ısrarla içeriye davet ediyor. Diyoruz biz giremiyoruz, bize nasıl bağırdı hakaretler etti siz beni bütün apartmana rezil ettiniz. Çünkü toplum tarafından etiketlendiğini düşünüyordu.” (Katılımcı 6)

“Mesela yine kendi meslektaşımın bir tanesi. Sağlık personeli olduğunu bilmiyordum. Evini tarif ettirdik. Çıkmadan önce telefonda dedi ki; Evime

gelmeyin dedi. Neden dedim. Apartmandakiler görmesin dedi. Niye dedim. Yok yok bilmesinler dedi.” (Katılımcı 5)

“Bazı komşuları sıkıntılıydı. Kim pozitif çıkmış diyenler çok oluyordu mesela. Başlarda çok sıkıntı oluyordu. Komşusu mesela pozitif çıktığında sıkıntı eden çok oldu.” (Katılımcı 8)

e. Sosyal Grup

Bu alt tema covid deneyimleyen bireylerin bu deneyimlerinde cinsiyet yönünden nasıl farklılaştıklarını ifade etmektedir. Bu tema cinsiyet alt temasına sahiptir. *Kadınlarda açıklama ihtiyacı ve kadınlarda mahcubiyet* cinsiyet alt temasını temsil eden kodlardır. İki numaralı katılımcının anlatımları bu farklılaşmayı açıkça dile getirmektedir;

“Şöyle mesela, bayanlarla erkekler farklı şeyler gösteriyor. Bayanları dinlediğimiz zaman ya da yani filyasyon yaptığımızda, yani şeylerden anlatıyor. Yani çok fazla şuram ağrıyor. Biz mesela belli başlı sorular var öksürük var mı halsizlik var mı? O başka bir şeyler daha anlatıyor.” (Katılımcı 2)

“Bir de biz de burada gördüğüm bir utangaçlık var. Sanki covide yakalanınca utanılmış bir şey yapılmış gibi bir algı bana geçti. Erkeklerde değil de daha çok bayanlarda.” (Katılımcı 2)

D. DUYGULAR

Bu üst temayı meydana getiren kodlara bazen *“Filyasyon süresince karşılaştığınız zorluklar neler?”* bazen de *“İnsanlar fiziksel izolasyona dikkat ediyorlar mı? Gözlemleriniz neler?”* sorularına verilen yanıtlardan ulaşılmıştır. Bu tema olumsuz duygular olarak adlandırılan bir alt temaya sahiptir.

a. Olumsuz Duygular

Katılımcıların filyasyon görevleri süresince karşılaştıkları durumları ele aldığımızda hastaların, hasta yakınlarının ve temaslı (covid tanısı almış kişi ile yakın temas kurmuş kişi) bireylerin yoğun bir şekilde olumsuz duygular içerisinde oldukları görülmüştür. Bu alt temada yer alan olumsuz duygular tedirginlik, kaygı, baskı, korku, öfke, suçluluk, panik ve nostalji olup bu duygular daha alt temalar olarak belirlenmiştir. Bu alt temayı oluşturan kodlar ise *ajite olma, kaygı, baskı altında hissetme, bulaştırma korkusu, ölüm korkusu, ekiplerden rahatsız olma, ekipmanlardan kaynaklı tedirginlik, öfke, hastalık endişesi, panik olma, eski hayata duyulan özlem, suç işlemiş gibi hissetme*’dir. On numaralı katılımcının şu ifadeleri örnek gösterilebilir;

“Baskı altında hissediyorsun kendini. Hemen ölecekmişsin gibi. İnsanlar sana çok kötü bakıyormuş gibi. Yalnız hissediyorsun kendini ezik hissediyorsun.” (Katılımcı 10)

“Çıkarken komşu hemen dezenfektan sıkı benım çıktığııı gördüğü için. Kapıya çıktım. Kendi kapımdan poşet aldım çıktım. Onun konuşmalarını duydum o anda. Dezenfektan sıkıyorlar havaya. Düşün artık. O derece insanlar korkuyor.” (Katılımcı 10)

E. KÜLTÜR

Analiz sonuçlarına baktığımızda görüşmecilerin anlatımlarının neredeyse tamamında kültüre ait söylemlere rastlanmıştır. Kültür üst teması, kültürel kod ve kültürel ritüel olmak üzere iki alt temaya sahiptir.

a. Kültürel Kod

Katılımcılara göre bireylerin önleyici tedbirlere uymalarını ve sağlık çalışanlarına yönelik tutumlarını etkileyen önemli değişkenlerden birisi kültürel kod olarak isimlendirdiğimiz yaşadığımız kültüre özgü özelliklerdir. Bu alt tema içerisinde *ekibi anlayışlı karşılama, ekibe saygı, ekibe empati, insan ilişkilerinde yakınlık, küsme, misafirperverlik, ekibi olumlu karşılama* kodları yer almaktadır. Bu kodlar toplumsal yapının pandemi döneminde insan davranışlarını ne derece etkilediğinin de bir temsilidir. Bir ve iki numaralı katılımcıların anlatımları bu durumu örnekler niteliktedir;

“Çok güzel ilişkiler oluyor aslında yani işte köye gittiğiniz zaman çok mutlu oluyorlar onlarla birlikte olduğunuz zaman. İşte halini hatırlı sormanız, detaya girmeniz ilaçlarını tarif etmeniz falan hoşlarına gidiyor. Birçoğu hatta ikramda bulunmak istiyor. Evine davet edip oturtmak istiyor. Tabi ki bu pandemi açısından riskli kabul etmiyoruz ama bazen arkadaşlarımdan duyuyorum bazı sıkıntılar yaşadıklarını duyuyorum.” (Katılımcı 1)

“Tepki gösterenler de var yani ama bunlar çoğunlukla az. Daha çok olan grup misafirperverlik olan gruplarda. İşte yemek hazırlattım. Biz çünkü şöyle evi teyit etmek için telefon açıyoruz beş dakika sonra sizin ordayız diyoruz. Hemen çay koyuyorum diyenler var, yemek hazırlatıyorum diyenler var. Telefonda kayıtlarda bile, sağlık bakanlığının kayıtlarına düşüyor bu. Tesadüf tanıdıklarımıza da denk geliyoruz. İlla bırakmam diyenler var. Öyle şeylerle karşılaştık.” (Katılımcı 2)

b. Kültürel Ritüeller

Katılımcılara göre bireylerin önleyici tedbirlere uymalarını ve sağlık çalışanlarına yönelik tutumlarını etkileyen kültür üst temasına ait bir diğer alt tema da kültürel ritüel olarak adlandırılmıştır. Ritüeller, toplumsal yaşamın dinamiklerinden olup sosyokültürel yapı üzerinde oldukça etkilidir (Karaman, 2010). Katılımcılar görevleri esnasında karşılaştıkları zorluklardan ve insanların fiziksel mesafeye uyma konusundaki gözlemlerinden bahsederken kültürel ritüellerin oldukça önemli olduğunu dile getirmişlerdir. Bu alt temada *bayramlaşma, cenaze, mevlüt, geçmiş olsun ziyareti, ev oturması, ikramda bulunma isteği, ziyaret beklentisi* kodları yer almaktadır. Bu kodlar toplum içerisinde süregelen kültürel ritüelleri temsil etmektedir. Ritüellerin etkisini bir numaralı katılımcının şu sözleri oldukça iyi örneklemektedir;

“Bundan dolayı da yayıldığını düşünüyorum. Çünkü çıkan vakalar hep konuştuğumuzda ya ev oturmasıydı ya cenazeydi ya bir törendi mevlitti... Bu tarz şeyleri de devlet engelleyemedi tabi ki. Buna yönelik bir yasak ben getirilmedi diye biliyorum.” (Katılımcı 1)

Kültürel ritüellerin yeni normlara uymayı engelleyici etkisi iki numaralı katılımcının anlatımında da yer bulmuştur;

“Kurban Bayramı’na kadar olan gittiğimiz filyasyonlarda kontrol altındaydı. 80-90 hastaya gidiyorduk. Kurban Bayramından sonraki ikinci haftadan sonra bu sayılar 200’leri buldu. Bu ne, bizim toplumumuzun bayramlaşma, bir araya geldikleri zaman maske mesafe olmayışı işte muhtemelen çarşı pazar gezmeleri bunu yaydı diye düşünüyorum ben.” (Katılımcı 2)

F. GÜVEN

Bilindiği gibi düşük sosyal güven, olası bir toplumsal krizin sonuçlarını daha da kötüleştirebilmektedir (Klinenberg, 2015). Güven duygusu hem katılımcıların yapmış oldukları işe olan motivasyonlarını etkilemekte hem de covid geçiren ya da temaslı olan bireylerin tıbbi uygulamalara katılımını etkilemektedir. Bu üst tema güven duygusunun yeni normlara uyma üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

a. Güvensizlik

Nitel analiz bulgularına göre covid tanısı almış bireylerin büyük bir kısmı filyasyon ekibinin tedavi için ulaştırdıkları ilacı kabul etmemişler ve ilaca dair güvensizliklerini çeşitli şekillerde ifade etmişlerdir. Bu güvensizliği temsil eden

kodlar ilaca güvensizlik, ilacı tehlikeli bulma, ilacı kabul etmeme, zehirleneceği düşüncesi şeklinde ortaya çıkmıştır. On numaralı katılımcının aşağıdaki ifadesi bu güvensizliği ortaya koymaktadır;

“İnsanlar ta ilacın çıktığı firmayı araştırıyor. Yurt dışını araştırıyor, ne ilaçlar kullanılıyor. Mesela Almanya’da hiç ilaç verilmiyor burada niye veriyorsunuz diyorlar. Bu ilacı kullanalım mı diyorlar.”

b. Güven Duyma

Bu alt temada *güven duygusunun önemi* ve *ekibe güven* kodları yer almaktadır. Katılımcıların anlatımlarında her ne kadar güvensizlik alt temasını temsil eden kodlar baskın olsa da özellikle filyasyon ekibine güven üzerine çeşitli anlatımlar söz konusudur. Özellikle covid geçiren bireylerin ekibi hastalıklarına bir çare gibi görmeleri, filyasyon süresince güven duygusunun ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu duruma dört ve dokuz numaralı katılımcının şu sözleri örnek gösterilebilir;

“Güven duygusu filyasyonda ya da bu hastalıkta çok önemli bir şey.”
(Katılımcı 4)

“Hoş karşılıyorlar o kadar da şey değil vatandaş. Çünkü vatandaş zaten rahatsızlanmış derdine bir derman arıyor. O yüzden şey karşılanmadık hiç.”
(Katılımcı 9)

G. AHLAK

Bu tema bireylerin karantinaya ve filyasyon kurallarına uyma konusundaki davranışlarını temsil eden kodlardan türetilmiştir. Bu kodlar katılımcıların anlatımlarında *istediğimi yaparım düşüncesi*, *yanlış bilgi verme*, *temaslı saklama*, *vicdan* şeklinde yer bulmuştur. Bu tema ahlaki yapı alt temasına sahip olup bu alt tema bencillik, yalan ve vicdan olarak isimlendirilen daha alt temaların bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur.

a. Ahlaki Yapı

Katılımcıların anlatımlarından yola çıkılarak covid geçiren ya da covid temaslı olan bireylerin karantinaya uyma konusunda farklı tutum ve davranışlara sahip olduklarını söylemek mümkündür. Bu tutum ve davranışlar bireylerin ahlaki yapısından oldukça etkilenmektedir. Özellikle covid geçiren hastaların temas kurduğu kişiler konusunda yanlış bilgi vermesi (*yanlış bilgi verme* kodu) birçok katılımcının ifadesinde yer almıştır. Ahlaki yapıyı örnekleyen anlatımlar şu şekildedir;

“Eşim yok diyor, ayrı mı yaşıyorsunuz, hayır eşim il dışında diyor. Ya da onun tanıdığı varsa beraber fotoğraf atmışlar. İşte sosyal medyada paylaşmışlar vs. biz de bir şekilde görüyorduk yani o biraz sıkıntı oluyordu” (Katılımcı 3)

“Şimdi şöyle, biz ailelere filyasyon için gittiğimizde genellikle çalışan aileler çoğunlukta olduğu için temaslılarını vermekte biraz sıkıntı yaşıyorlar bize. Şöyle, hani biri dışarıda kalsın ki ihtiyaçlarını karşılasın. Ya da bir yere gitsin bir şey olduğunda hemen o gitsin. Ama işte böyle olduğu zaman, bir kişinin temaslı bir kişinin dışarıya çıkması o aileden bir sürü kişiye bulaşması demek.” (Katılımcı 4)

“Dedik çıkmayacaksınız başkalarını riske atmayacaksınız vs. bunları söyledikten sonra amca işte devletin paraya ihtiyacı var, bende para bol. Çıkarım da cezamı da yerim tarzında söylemleri oldu.” (Katılımcı 6)

H. UYMA

Bu üst tema bireylerin karantinaya ve pandemi dönemi normlarına (maske, mesafe, hijyen) uyma/uymama davranışlarını ifade etmektedir. Bu tema uyma ve uymama olarak iki alt temayı içermektedir.

a. Uyma

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde *“Sizce insanlar fiziksel izolasyona uyuyor mu?”* sorusuna verilen cevaplar bu alt temayı ortaya çıkarmıştır. Bu tema bilinçlilik ve eğitim düzeyinin önemi kodlarına sahiptir. Bu kodlar bireylerin uyma davranışlarının bilinçli olmalarına ve eğitim düzeylerine bağlı olduğunu ifade etmektedir. Katılımcıların örnek ifadelerine aşağıda yer verilmiştir;

“Evet biraz daha etkili. Biraz daha bilinçli irdeleyen takip eden kişiler, en azından sağlık bakanlığının yayınladığı bilgileri, televizyondan, internetten... onlar daha dikkat ediyor açıkçası öyle.” (Katılımcı 7)

“Ama genellikle, gene burada eğitime ve bilince dayalı. Çünkü eğitilmiş gerçekten bilincinde olan insanlar mesafeye dikkat ediyor bize yaklaşmamaya çalışıyor. Maskeyle çıkıyor.” (Katılımcı 4)

“Kişiler genelde uyum sağlıyor mu? Bilinçli vatandaş uyum sağlıyor. Vicdanının sesine kulak veren vatandaş uyum sağlıyor.” (Katılımcı 6)

b. Uymama

Bu alt temada *ihtiyaçları karşılama endişesi, gelir kaybı durumu, ekibin istenmemesi, ekibin üzerine yürüme, tahlil yaptırmama, tanı almak istememe, para kazanamama endişesi, sosyal desteğin olmaması* kodları yer almaktadır.

Katılımcıların gözlemleri ve anlatımları ele alındığında kişilerin mesafe ve karantinaya uymama konusunda daha alt temalar olarak belirlenen ekonomik zorluk, ekonomik kayıp, sosyal destek, karantinadan kaçınma değişkenlerinin ağır bastığı görülmüştür. Bu durumu örnekleyen anlatımlar şu şekildedir;

“Gittiğimizde benim yarın işim var, benim hayvanlarım var. İşime gitmem gerekiyor. Ama bir şekilde alıyorduk. Mesela sıkıntı yaşadığımız kim oldu. Spor camiasında, futbol takımından biri pozitif. Ben iki gün öncesinde test yaptım tekrar niye yazılıyorum böyle iş mi olur diye sıkıntı çıkaran oluyordu. Ama biz kesinlikle eklemekten gelmedik.” (Katılımcı 8)

“Esnaflar 14 gün dükkân kapatmak istemiyor. O yüzden gelir kaybı yaşamamak adına temaslı saklıyorlardı sürekli o bir sıkıntıydı.” (Katılımcı 3)

İ. EV

Yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen deşifreleri kodlama sürecinde katılımcıların bazı ifadelerinde ev kavramının vurgulandığı görülmüştür. Bu ifadeleri temsil eden kodlar; *kalabalık aile, köyde izolasyonun kolaylığı, müstakil evde izolasyonun kolaylığı, evde bir şey olmaz düşüncesi, ev içi izolasyona uymama, evde bulaşın kaçınılmazlığı* şeklindedir. Bu kodların pandemi döneminde bireylerin eve dair algılarını temsil ettiği görülmüştür. Kodların birbiriyle ilişkileri göz önünde bulundurularak ev içi risk algısı, yaşanılan yer, aile yapısı ve eve dair olumsuz duygu şeklinde alt temalar oluşturulmuş ve bu alt temalar ev temasında birleştirilmiştir

a. Ev içi risk algısı

Bu alt tema katılımcıların gözlemlerinde yer alan ev içerisindeki risk algılarını temsil etmektedir.

a.1 Ev içi iyimserlik önyargısı: Bu alt tema evde bir şey olmaz kodu ile hastalığın bulaşması açısından evde bir şey olmayacağına dair düşük risk algısını ortaya koymaktadır. Örnek anlatıma aşağıda yer verilmiştir;

“Çok okumuş tahsilli grupta da tam tersini görmüşlüğümüz oldu. Ne var, evdeyiz... Evdeyiz bir şey olmaz diyen grup vardı.” (Katılımcı 2)

a.2 Ev içi kötümserlik önyargısı: Kişinin ev içerisinde hastalığın bulaşmasından kaçınamayacağına ve nihayetinde hastalanacağına dair risk algısını temsil eden bu alt tema kaçınılmazlık algısı ile koruyucu davranışın nasıl da ortadan kalkabileceğini göstermektedir.

“Mesela evde bir kişi, artık bize de bulaşmıştır olan olmuştur gzyle bakılıyordu. Maske takmaları falan yoktu biz bunların eğitimini veriyorduk. Maskenizi takın diye...” (Katılımcı 4)

b. Yaşanılan yer

Bu alt tema katılımcıların filyasyon için gittikleri evin fiziksel koşulları ve uyma davranışına etkisini ortaya koymaktadır. Katılımcıların aşağıdaki ifadeleri bu durumu örnekler niteliktedir;

“Tabi, aynı avlunun içinde iki göz bir ev yapmış. Anne baba bir evde oturuyor. İki çocuğuyla diğeri bir evde oturuyor. Yani bunlar maske mesafe temizliğe uyması mümkün değil. Müstakil evlerde uyulması mümkün değil.” (Katılımcı 9)

“şimdi köyde izolasyon çok daha kolay evler müsaitlik olduğu için. Kişi bir de bahçesine çıkma şansı var. Bahçesinde dolaşıyor. Evi ayrı.” (Katılımcı 1)

c. Aile yapısı

Aile yapısı alt teması, kalabalık nüfusa sahip ailelerde izolasyon kurallarını (odaları ayırma, kişisel mesafe koyma gibi) uygulamanın zorluğunu ortaya koymaktadır. Bu alt temayı katılımcı şu sözlerle ifade etmiştir;

“Bizim lkemiz biraz fakir olduğu için. Kalabalık aile çok. Kalabalık ailede de bu şeye uyması mümkün değil. Adamın çocuğu var, okula gideni var, hasta olanı var. Nasıl uyacak bir evin içinde. Oda ayırması mümkün değil iki göz oda. Nerede uyuyacak bu ocuk. Mümkün değil.” (Katılımcı 9)

2.3. Tartışma

Bu alışmada COVID 19 pandemisinde bireylerin koruyucu önleyici tedbirlere uyma davranışları, filyasyon görevlisi sağlık personelleriyle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla incelenmiştir. Görüşmelerden elde edilen gözlemler açımlayıcı desen çerçevesinde analiz edilmiş ve dokuz st temaya ulaşılmıştır. Bu temalar, biliş, deneyim, duygu, güven, ahlak, uyma, örgüt, ev ve kültür şeklinde-dir.

Katılımcıların anlatımlarında yer bulan biliş teması ve alt temaları olan bilişsel önyargı, risk algısı, bilgi ve komplo teorilerine inanç, uyma davranışları ile ilgili bilişsel süreçlere işaret etmekte olup, önleyici tedbirlere uyma konusunda oldukça önemli değişkenlerdir (Lin vd., 2020). Bilişin alt temalarından biri olan bilişsel önyargının koruyucu davranışlarla ilişkisi çeşitli araştırmalarla da ortaya konmuştur (DiMaria, Lee, Fischer ve Eiger, 2020; Teovanovic vd., 2021).

Fragkaki ve arkadaşlarının (2021) araştırmasına göre iyimserlik önyargısı yüksek olan bireyler pandemi süresince koruyucu davranış önlemlerine daha az katılmışlardır. Araştırmacılara göre bunun sebebi, iyimserlik önyargısına sahip bireylerin, virüse yakalanma olasılıklarını hafife almaları sebebiyle pandemi döneminde koruyucu önlemlere uymamalarıdır. Sonuçta bu kişiler virüsün yayılımını kontrol altına alma konusunda olumsuz rol oynayabilmektedirler. İyimser önyargının yanı sıra, kötümser önyargı da mevcut pandemi dâhil olmak üzere çeşitli durumlarda insanların dünyanın sonunun geldiğine inanmalarına sebep olmakta ve davranışlarını biçimlendirmektedir (Rajaonah ve Zio, 2020).

Bilişsel önyargılar kadar biliş alt temalarından biri olan komplo teorilerine olan inançlar da devlete ve sağlık personellerine olan güveni azaltıp hem doğrudan hem de dolaylı olarak önleyici tedbirlere daha düşük düzeyde uyma davranışını yordamaktadır (Banai, Banai ve Mikloušić, 2020). COVID 19'un hızla yayılması, yanlış tıbbi bilgileri, söylentileri ve komplo teorilerini de beraberinde getirmiştir. Bu bilgi eksikliğinde ve hızlı değişen durumda çeşitli sosyal medya kanalları krizle ilgili en önemli bilgi kaynakları haline gelmiştir (Naeem ve Bhatti, 2020). Ayrıca yakın çevre bireylerin doğru bilgiyi ararken başvurdukları bilgi kaynaklarından biri olmuştur (Güzeloğlu, 2021). Cihan ve arkadaşları (2020) pandeminin ilk döneminde Türkiye örneğinde sağlık öğrencileri ile yaptıkları araştırmalarında, katılımcıların koruyucu davranışları ile risk algı düzeyleri arasında yüksek düzeyde pozitif bir korelasyon olduğunu ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde, Bish ve Michie'ye (2010) göre de bir salgın esnasında bireylerin algıladığı yüksek kişisel risk, el yıkama ve sosyal mesafe gibi koruyucu davranışları daha fazla gerçekleştirme ile oldukça ilişkilidir. Wise ve arkadaşları (2020) da diğer çalışmalarda olduğu gibi düşük risk algısının daha az koruyucu davranışla ilişkili olduğunu ve bu düşük kişisel risk algısının aslında iyimserlik önyargısıyla bağlantılı olduğunu ortaya koymuşlardır. Sonuç olarak alanyazın bulguları pandemi gibi krizin ve belirsizliğin bir arada olduğu bir dönemde bilişsel süreçlerin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır (Thoma vd., 2021). Nitel araştırma bulguları da alanyazın bulgularıyla aynı doğrultudadır. Kodların frekans tablosuna baktığımızda (bkz. Tablo 2.2) biliş teması içerisindeki kodların (*bilinçlilik, yakın çevreye inanma, bir şey olmaz düşüncesi, hasta olmadığımı düşünme*) yüksek frekanslara sahip olduğu görülmektedir

Bir diğ er üst tema olan ahlak teması, davranışın ahlaki belirleyicilerine işaret etmekte ve yeni normlara uymada bireylerin ahlaki yapısının önemini vurgulamaktadır. Yapılan görüşmeler covid tanısı almış bazı bireylerin temas ve bulaş süreci hakkında yanlış bilgi vererek filyasyon sürecinin sağlıklı işlemesine engel olduğunu, bazılarının da istediğimi yaparım düşüncesi ile karantinaya uyma konusunda sağlık görevlileri ile tartişma içine girdiğini ortaya koymuştur. Yine karantinaya uymayan bireylerin bu davranışlarını çeşitli gerekçelerle (*“Kim getirecek kim g t irecek yeme içmeyi kim karşılayacak?”*) meşrulaştırdıkları ya da daha olumsuz davranışlarla kıyasladıkları (*“Benim babam adam mı öldürdü? Nasıl bir cezai yaptırım uygulayacaksınız cezaevine mi atacaksınız?”*) görülmüştür. Bu durum etik dışı davranışlar sergileyen bireylerin sosyal bilişsel olarak kendini düzenleme süreci olan ahlaki uzaklaşmanın meşrulaştırma ve olumsuz davranış kıyaslama mekanizmalarıyla açıklanabilir (Gezici Yalçın vd., 2016). Nitekim, Maft  ve Holman (2020), ahlaki uzaklaşmanın sosyal mesafe düzenlemelerine kişisel uyma üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Pandemi dönemi koruyucu davranışlarla ilgili çalışmalara baktığımızda da nitel araştırma bulgularıyla benzer şekilde çeşitli ahlaki süreçlerin koruyucu davranışlarla ilişkili olduğu görülmektedir (Devereux, Miller ve Kirshenbaum, 2021; Chan, 2021). Örneğin, bireylerin pandemi sürecinde resmi tavsiyelere uyma davranışları, kısmen, ahlaki değerlerdeki bireysel farklılıklar, iğrenme duyarlılığı ve psikolojik uyarılmadan kaynaklanmaktadır (Diaz ve Cova, 2021). Alivernini ve arkadaşlarına (2021) göre de kontrollü motivasyon ve düşük ahlaki uzaklaşma düzeyi ile koruyucu davranış arasında düşük de olsa anlamlı bir ilişki söz konusudur.

Bu araştırmada tüm katılımcıların filyasyon görevleri süresince gözlemledikleri ortak tema, duygu olmuştur. Görüşmelerde pandemi süresince bireylerin özellikle olumsuz duyguları (ajitasyon, kaygı, baskı, korku, endişe, tedirginlik, panik, öfke, nostalji, suçluluk) oldukça yoğun bir şekilde hissettiklerini ve yansıttıklarını dile getirmişlerdir. Alanyazın  alışmaları da olumsuz duyguların COVID 19 pandemisinde sıklıkla karşılaşılan bir durum olduğunu göstermektedir. Bu duygular daha çok kaygı, korku, üzüntü ve endişe şeklinde ortaya çıkmaktadır (Kleinberg, Vandervegt ve Mozes, 2020). Sun ve arkadaşları (2020) covid hastalarına bakım verenler ile gerçekleştirdikleri nitel araştırma sonucunda, olumsuz duyguların özellikle pandeminin erken

dönemlerinde baskın olduğunu ve en çok korku ve kaygı duygularının deneyimlendiğini ortaya koymuştur.

Tematik analiz sonucu ortaya çıkan güven üst teması insanların ilaca, aşıya ve devlete olan güvenini/güvensizliğini yansıtmaktadır. Analiz bulguları katılımcıların filyasyon görevleri esnasında en sık karşılaştıkları durumlardan birinin salgına yakalanan bireylerin ilaca duydukları güvensizlik olduğunu göstermiştir. Bu bulgu, Plohl ve Musil'in (2020), bireylerin bilime ve özellikle ilaca güvenmelerinin koruyucu davranışlar ile pozitif korelasyona sahip olduğunu gösteren çalışmalarıyla tutarlı yöndedir. Benzer şekilde, Bargain ve Aminjonov'un (2020) araştırması da güven duygusunun yüksek olduğu bölgelerde yaşayan bireylerin düşük olan bölgelerdeki bireylere kıyasla evde kal çağrılarına daha fazla uyduğunu ve gerekli olmayan faaliyetlere olan katılımlarını sınırlandırdıklarını ortaya koymuştur. Sonuçta nitel araştırma ve alanyazın bulguları, bir pandemi esnasında güven duygusunun davranışsal önemini göstermektedir.

Deneyim üst teması, covid tanısı almış ya da bir yakınında gözlemlemiş kişilerin karşılaştığı durumlara işaret etmektedir. Katılımcıların anlatımlarından yola çıkılarak, bireylerin hastalık deneyimlerinin birbirinden farklı olduğu kadar benzer yanlarının da bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu tema altında en dikkat çeken sosyal dışla(n)ma alt temasıdır. Kendileri de covid geçiren katılımcılar hem kendi deneyimlerinden hem de filyasyon sürecindeki gözlemlerinden yola çıkarak bu süreçte sosyal dışlanmanın ve olumsuz etiketlenmenin baskın yaşanan bir durum olduğunu dile getirmişlerdir. Katılımcılara göre gerçekten böyle olmadığı durumlarda bile bireylerin algısı çoğunlukla bu yönde gelişmiştir. Aliakbari ve arkadaşları (2020) da yapmış oldukları nitel araştırmada benzer sonuçları ortaya koymuştur. Buna göre, enfekte olan hastalar hatta yakınları, bu deneyim sonrası sosyal dışlanma ve damgalanmaya maruz kalmışlardır. Buna ek olarak, başkaları tarafından reddedildiklerine ve faaliyetlerinin, sosyal ve aile ilişkilerinin önemli ölçüde azaldığına inandıklarını dile getirmişlerdir. Bizim çalışmamızda bireylerin sosyal dışlanma deneyimi, katılımcılar tarafından *vebalı gibi, tecrit edilmiş, ikinci sınıf insan muamelesi* gibi ifadelerle anlatılmıştır.

Ev teması, pandemi süresince bireylerin yaşadıkları evle ilgili duygu, düşünce ve algılarına dair katılımcıların gözlemlerini yansıtmaktadır. Buna göre

evle ilgili duygu, düşünce ve algılar koruyucu davranışları önemli ölçüde şekillendirmektedir. Görüşmelerde, ev içi risk algısı düşük bireylerin, ev halkından birinin covid testi pozitif olduğunda ya *evde bir şey olmaz* ya da *evde nasılsa bulaşmıştır* düşüncelerinden hareketle koruyucu davranışlara dikkat etmedikleri anlatılmıştır. Ayrıca katılımcıların anlatımlarından eve dair olumsuz duyguların da (*evde kalmaktan sıkılma*) izolasyon kurallarına uymayı olumsuz yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Gezici Yalçın ve Düzen (2021) de salgın günlerinde evin anlamı üzerine yaptıkları görgül çalışmada, katılımcıların evde kaldıkları süre boyunca sıkıldıklarına, kendilerini baskı altında hissettiklerine dair anlatımların olduğunu bildirmiştir. Güzeloğlu'nun (2021) araştırması da bu bulguyu destekler niteliktedir. Araştırmacıya göre, hane içi ve kolektif durumlar önlemlere uymanın en düşük seviyede olduğu zorlayıcı durumlardır. Tematik analiz bulguları da bireylerin koruyucu davranışlarının (maske takma ve fiziksel mesafeye dikkat etme gibi) bulundukları mekâna göre farklılaştığını göstermiştir. Katılımcıların anlatımlarının işaret ettiği bir diğer önemli nokta, kişinin ev ortamında hasta biri olsa dahi mesafeye dikkat etmezken hiç tanımadığı bir ortamda daha dikkatli olabildiğine dairdir. Örneğin kendi evlerinde ya da bir tanıdıklarını ziyaret ettiklerinde maske ve mesafe önlemlerini daha az uyguladıkları; yine farklı kamu kurumlarında maske takan bireylerin kendi çalıştıkları yerde aynı dikkati göstermedikleri fiyasyon süresince alınan gözlemlerdendir. Nitekim, Prof. Dr. Mehmet Ceyhan (19 Ocak 2022) da vaka sayılarının neden yükseldiğine dair açıklamasında, dört önemli bulaş kaynağı olduğunu ve ilk sırada evlerin yer aldığını ifade etmiştir (diğerleri sırayla; toplu taşıma araçları, kalabalık ve büyük iş yerleri ile kalabalık toplanmalardır).

Benzer şekilde, tüm katılımcıların anlatımlarında yer bulan bir diğer tema, kültür olarak isimlendirilmiştir. Bu tema, belirli bir kültürdeki geleneklerin ve ritüellerin davranışı nasıl etkilediğini yansıtmaktadır. Tematik analiz bulguları, kültürel ritüellerin ve kültürel kodların bireylerin fiziksel mesafe kuralına ve izolasyona uymaları üzerinde olumsuz yönde rol oynayabildiği şeklinde bir anlatımı ortaya çıkarmıştır. Anlatımlarda bu olumsuz etkinin özellikle cenaze, mevlüt gibi kültürel ritüeller veya ev ziyareti gibi kültüre özgü biçimde deneyimlenen durumlar söz konusu olduğunda gerçekleştiği gözlenmiştir. Ünlü ve Çiçek (2020), COVID 19 ile mücadelede kültürel uygulamaların salgının kontrolünü zorlaştırdığını ifade etmiş ve bu uygulamaları; Hac'dan gelenleri

ziyaret etme, asker uğurlama, bayram ziyaretleri (ve el öpme), düğünler, sarılarak selamlaşma ve yaz aylarında kalabalık gruplar halinde piknik yapma olarak sıralanmışlardır. Bu tür kalabalık toplanmaların riskli olduğu bilinmesine rağmen insanlar neden düğün, cenaze, taziye ziyaretleri, asker uğurlaması ya da doğum günü organizasyonlarına katılmaktadır? Bu sorunun olası bir yanıtı kültürel normlardır. Pasick ve arkadaşlarına göre (2009) normatif inançlar, değerler ve ritüellerle birlikte hayatın karmaşık ve tahmin edilemez yönlerine karşılık kontrol ve güven duygusu vermektedir. Yani kültürel normlar bütünlük, güvenlik ve aidiyet duygusunun yanı sıra hayata bir anlam ve tutarlılık kazandırır. COVID 19 pandemisi ise bireylerin fiziksel mesafe sebebiyle ayrı kalmalarına sebep olmuş ve belki de grup aidiyetini zedelemiş olabilir. Kültürel ritüellere katılım ise bununla başa çıkmanın yollarından biri olabilir.

Uyma teması bireylerin mevcut karantina uygulamalarına katılımı ile ilgili olup bu konuda yaşadıkları zorlukları ya da uymada rol oynayan değişkenleri ortaya koymaktadır. Tematik analiz bulguları, bilinçli ve eğitim düzeyi yüksek bireylerin karantinada kalma konusunda daha duyarlı olduklarını, aksine ekonomik zorluklar yaşayan ve sosyal destek algıları düşük olan kişilerin ise evde kal çağrılarına uymadıklarını göstermiştir. Paykani ve arkadaşları (2020) da sosyal destek algısının koruyucu davranışların güçlü bir yordayıcısı olduğunu öne sürmektedir. Benzer şekilde Tull ve arkadaşları (2020) da COVID 19'un algılanan etkisinin finansal endişe ve sosyal destek algısıyla ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.

Kültür, öznel inanç ile dışsal nesnel bir durum arasındaki etkileşim yoluyla çalışır ve bu dışsal durum insan gruplarının uyguladığı normatif baskılar biçimini alır. İletişim kurmak için dili nasıl kullandığımızdan, birbirimizle olan sosyal ilişkilerimizi düzenleme biçimimize (yakınlık, misafirperverlik gibi) kadar her şey norm tarafından belirlenen kültürel unsurlardır (Archer ve Elder-Vass, 2012). Benzer şekilde, Leung ve Cohen (2011) de kültürün psikolojik durumları tanımlamaya ve belirli bir kültürel mantığa göre anlamlı davranış kümeleri oluşturmaya yardımcı olduğunu ve dolayısıyla bireysel değişimi kültürel bağlam içinde anlamının önemli olduğunu öne sürmüşlerdir. Genel olarak değerlendirildiğinde, alanyazın bulguları insan davranışlarını anlamada kültürün önemli bir değişken olduğunu (Kitayama ve Cohen, 2010) gösterirken, nitel

araştırma bulguları da kültürel ritüellere katılım gibi iç grup normlarının bireylerin uyma davranışları üzerinde belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

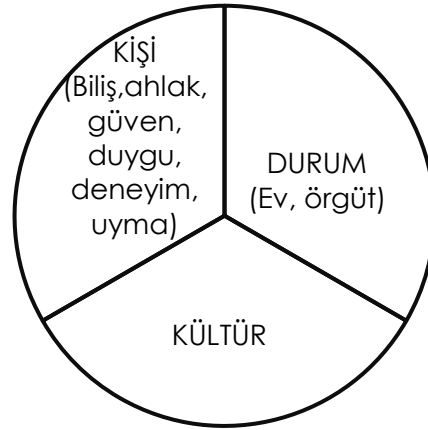
2.4 Sonuç

Pandemi dönemi insan davranışlarının sosyal psikolojik yönden incelendiği bu çalışmada nitel çalışmanın amacı, COVID 19 pandemisinde bireylerin koruyucu önlemlere uyma davranışını belirleyen değişkenleri betimlemek olarak belirlenmiştir. Bu değişkenler betimlenirken filyasyon görevinde bulunan sağlık çalışanlarının gözlem ve görüşlerinden faydalanılmıştır. Uzmanlardan elde edilen verilere uygulanan tematik analiz sonucu ortaya çıkan temaların, ulusal ve uluslararası alanyazında COVID 19 pandemisinde koruyucu önlemlere uyma çalışmalarında önemi gösterilen değişkenlerle genel olarak paralellik gösterdiği görülmüştür. Nitekim bir önceki bölümde temalarla ilgili bulgular raporlanırken, bulguların alanyazınla benzerlik gösteren/uyuşan yönlerinden de bahsedilmiştir. Bu bölümde ise bir sonraki çalışmada nicel yöntemle incelenmesine karar verilen temalar (nicel çalışmanın değişkenleri) üzerinde daha detaylı bir şekilde durulmuş, bu temaların özelde hangi değişkenler çerçevesinde ele alınacağı, kuramsal bir çerçeveye oturtularak ele alınmıştır. Bu kuramsal çerçeve, son yıllarda sosyal psikoloji ve kültür araştırmaları alanyazınında önemi vurgulanan *Kültür x Kişi x Durum* (*Culture x Person x Situation*) yaklaşımıdır (Cohen ve Leung, 2010; ayrıca bkz. Leung ve Cohen, 2011).

2.4.1 Kültür x Kişi x Durum (Culture x Person x Situation) Yaklaşımı

Kültür x Kişi x Durum yaklaşımı (Cohen ve Leung, 2010; Leung ve Cohen, 2011), Türkçede kullanılan kelimelerin baş harfleriyle kısaca KKD, nitel çalışmadan elde edilen bulguların bütünleştirilebileceği kuramsal bir çerçeve sunmaktadır (bkz. Şekil 2.2). Bu yaklaşım, kültürel ve bireysel farklılıkları, birini diğerine indirgmeden birlikte ele almaya çalışmaktadır. Kültür önemlidir, çünkü psikolojik durumları tanımlamaya ve belirli bir mantığa göre anlamlı davranış kümeleri oluşturmaya yardımcı olur. Bireysel farklılıklar önemlidir, çünkü bireyler bir kültürün ideallerini ne ölçüde onayladıkları veya reddettikleri konusunda farklılık gösterirler. Ayrıca, farklı kültürler farklı mantıklarla düzenlendiğinden, bireysel farklılıklar her birinde farklı bir anlam ifade eder. Her bireyin kendine özgü bir kişiliği vardır ve bir veya daha fazla kültürde sosyalleşmiştir. Bir kültürde mükemmel bir anlam ifade eden davranış kümeleri,

bu kültürün dışındaki insanlar için şaşırtıcı görünebilir. İnsanlar kültürlerinin dikte ettiklerini olduğu gibi uygulamazlar, bireysel farklılıkları devreye girer. Yani kısaca bireyler kültürlerinin ideallerini takip edebilir – ya da onları reddedebilirler. Davranışları bir seçim sonucu olmasına rağmen bu seçim genellikle belirli davranış türlerini bir araya getiren hazır kültürel şablonlardan etkilenir (Leung ve Cohen, 2011).

Şekil 2.2: Kültür x Kişi x Durum (KKD) yaklaşımı çerçevesinde elde edilen temaların gösterimi

Yukarıda kısaca özetlenen kuramsal yaklaşım bağlamında düşünüldüğünde, nitel araştırmada elde edilen biliş, ahlak, güven, duygu, deneyim ve uyma temalarının KKD yaklaşımının ayrıştırdığı *kişi* düzeyinde yer aldığı ve davranışlar üzerindeki bireysel farklılıklara işaret ettiği söylenebilir. Bireylerin uyma davranışlarının farklılaşmasına yol açan durumsal faktörler, özellikle mekânsal bağlam (ev ve filyasyon ekibinde yer alanların çalışma koşullarını içeren örgüt), KKD yaklaşımının *durum* düzeyinde yer almaktadır. Nitel çalışmada elde ettiğimiz kültür teması ise (kültürel kod ve kültürel ritüeller) KKD yaklaşımının ayrıştırdığı *kültür* düzeyinde yer almaktadır.

Söz konusu yaklaşım çerçevesinde bu araştırmanın ikinci çalışmasında incelenecek olan *kişi* düzeyindeki değişkenler biliş (bilişsel önyargı alt temasında risk algısı ve iyimserlik önyargısı) ve ahlak (ahlaki yapı alt temasını temsilen ahlaki uzaklaşma düzeyi) iken *durum* değişkeni ev (evde veya dış mekânda) olarak belirlenmiştir. Bu değişkenler belirlenirken nitel çalışma bulgularında bu temaları temsil eden kodların frekans sayılarının (bkz. Tablo 2.1) yüksek olması ve her ne kadar özellikle biliş ve ahlak konusunda uluslararası alanyazında mevcut

alışmalar olsa da Türkiye rnekleminde bu değişkenlerin davranış üzerindeki etkisinin pandemi bağlamında çalışılmamış olması belirleyici olmuştur. Özellikle mekânsal etki yönündeki çalışmaların hem ulusal hem de uluslararası alanyazında oldukça kısıtlı olduğu görülmüştür. Dolayısıyla araştırmanın ikinci aşamasında önlemlere uyma davranışı üzerinde olumsuz yönde rol oynadığı düşünülen mekânın ve yakınlığın etkisi, deneysel yöntemin kullanıldığı bir çalışmayla test edilecektir. Durumsal açıdan nitel araştırma bulgularında yer alan örgüt teması yarı yapılandırılmış görüşmelerde “Filyasyon süresince karşılaştığınız zorluklar neler?” ve “Filyasyon göreviniz hakkında düşünceleriniz neler?” sorularından elde edilmiş olup tema içeriğinin bu tez çalışmasının bağımlı değişkeni olan koruyucu önleyici davranışlarla ilişkisi bulunmadığından araştırmanın ilerleyen bölümlerinde bu temaya yer verilmeyecektir.

Kültür düzeyinde bu tez çalışmasının nicel araştırma bölümünde, bireylerin kültürel geleneklere bağlılığının ve kültürel ritüelleri sürdürme düzeylerinin koruyucu önlemlere uyma ile ilişkisi incelenecektir. Kültürel ritüellerin salgındaki rolü üzerine incelemesinde Richard Sennett (2018), M.. 430 yılında Atina şehir devletinde eski kültürel pratiklerin güncel krizleri anlamadaki yetersizliğinden bahseder. Sennett’e (2018, s. 72) göre ritüeller “başka bir yerden” (yaşamını yitirmiş önceki kuşaklar) gelirler ve yaşayanlarla geçmiş kuşakları birbirine bağlarlar. Fakat ritüellerin kriz halindeki bir toplumu birbirine bağlayıp sağaltma gücü sınırlıdır. Nitekim Sennet (2018) Atina’da M.. 430 yılının kış ayında ortaya çıkan kolera salgınının dönemin kültürel ritüellerini ortadan kaldırarak şehrin toplumsal dokusuna darbe indirdiğini belirtir. Kültürel ritüellerin salgın gibi kriz anlarında ne yönde işlev kazanacağını öngörmek zor olsa da Covid 19 pandemi dönemi boyunca kültürel ritüellerin koruyucu önlemlerin gücünü azalttığı yönündeki gözlemler ve analizler (rn., Primc ve Slabe-Erker, 2020) kültürel ritüellere bağlılık ve bunları sürdürme isteğinin önemini bir kez daha gözler önüne sermiştir. Nitekim bu araştırma kapsamında yürütülen ilk çalışmada da sağlık personelinin ritüellerin uyma davranışlarını azaltan rolüne dair anlatımlarına rastlanmıştır. Öte yandan, pandemide koruyucu önlemlere uyma ile ilgili çalışmaların birçoğunun kültürel karşılaştırmaları içerdiği (Liu ve Mesch, 2020; Jovanevi ve Milievi, 2020; Ruiz vd., 2021) görülmekle birlikte bu çalışmada kültürlerarası karşılaştırmadan ziyade bireylerin öz değerlendirmeleri (self-report) şeklinde kültürel ritüelleri sürdürme düzeyleri

elde edilmiştir. Nicel araştırmada kültürü detaylandırma ihtiyaı hem nitel çalışma bulgularında kültüre ait kodların yüksek frekansa sahip olmasından hem de pandemi döneminde kültürün insan davranışları üzerindeki etkisinin filyasyon süresince araştırmacı tarafından da sıklıkla gözlemlenmiş olmasından kaynaklanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

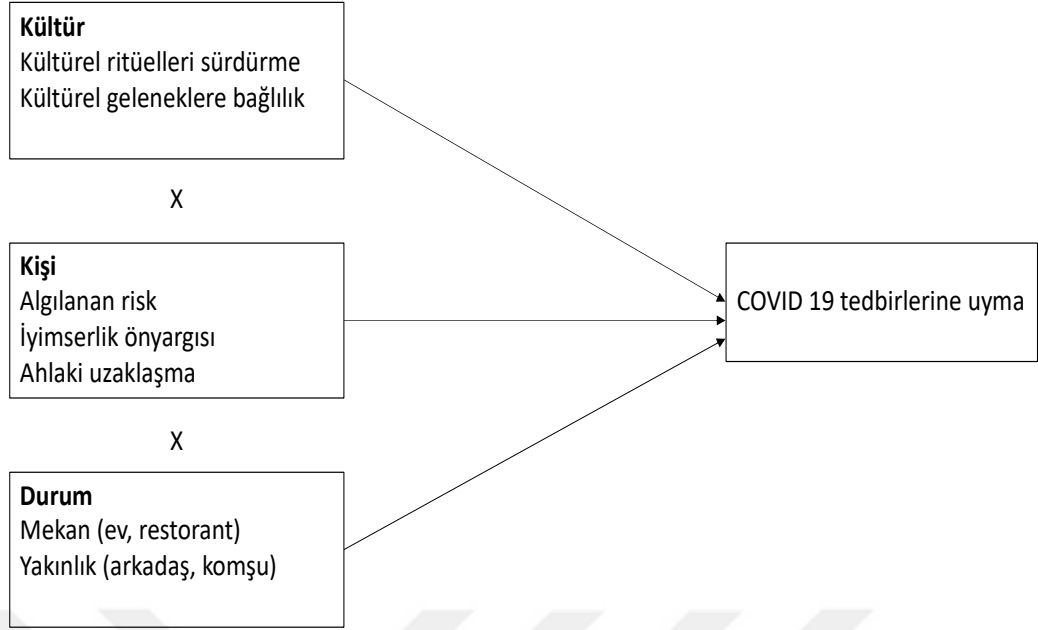
3. ÇALIŞMA 2: NİCEL ARAŞTIRMA (DENEY 1)

Araştırmanın ilk çalışmasında (nitel çalışma) tematik analizler sonucunda dokuz tema belirlenmiştir (bkz. Şekil 2.1). Nitel çalışmada elde edilen kodların frekans sayıları ve pandemi döneminde yapılan görgül çalışmaların bulguları temelinde, ayrıca önceki bölümde aktarılan KKD yaklaşımı çerçevesinde bu deneysel çalışmada ilişkileri incelenecek olan değişkenler: biliş (risk algısı alt teması ve bilişsel önyargılar alt teması altında yer alan iyimserlik önyargısı teması), ahlak (ahlaki yapı alt teması), kültür (kültürel kod ve kültürel ritüel alt temaları) ve ev (yaşanılan yer ve alt teması) olarak belirlenmiştir. Bu değişkenler, KKD yaklaşımı çerçevesinde farklı düzeylere aşağıdaki gibi ayrılarak ele alınmıştır:

Kültür düzeyindeki değişkenler: Kültürel geleneklere bağlılık ve kültürel ritüelleri sürdürme düzeyleri.

Kişi düzeyindeki değişkenler: Risk algısı, iyimserlik önyargısı ve ahlaki uzaklaşma düzeyi.

Durum düzeyindeki değişkenler: Nitel çalışmada elde edilen temalardan ev teması, durumsal olarak değişimlenerek deneysel çalışmada bağımlı değişken üzerindeki etkisi incelenecektir. Sosyal psikoloji alanyazınında durumsal faktörlerin davranış üzerindeki etkisine uzun yıllardır vurgu yapılmaktadır (örn., Lewin, 1939). Bu araştırmada nitel çalışmanın bulguları göz önünde bulundurularak pandemi esnasında bulunulan mekânın ve sosyal ilişki kurulan kişilerin yakınlık derecesinin değişimlenmesine karar verilmiştir. Durumsal faktörlerin değişimlenmesi neticesinde 2 (mekân: kendi evi, dış mekân) x 2 (yakınlık derecesi: arkadaş, komşu) gruplar arası araştırma deseni geliştirilmiştir. Araştırmada benimsenen KKD modeli çerçevesinde ilişkileri incelenecek olan değişkenler Şekil 3.1’de gösterilmiştir.

Şekil 3.1: KKD modeli çerçevesinde araştırmada incelenecek değişkenler ve bunların birbiriyle ilişkileri

Araştırmanın hipotezleri, alanyazındaki bulgular ve kuramsal yaklaşımlar temelinde oluşturulmuş olup, her hipotezin temel dayanaklarına ilişkin açıklamalar hipotezlerden önce ifade edilmiştir. Hipotezlerin dayandığı araştırma deseni Tablo 3.1’de gösterilmiştir. Her hipotez KKD yaklaşımına göre ait olduğu düzeyde ele alınmıştır.

Tablo 3.1: Koşulların araştırma desenine göre gösterimi

	Mekân (A)	
Yakınlık derecesi (B)	Kendi evi (A1)	Dış mekân (A2)
Arkadaş (B1)	Koşul 1 (A1B1)	Koşul 2 (A2B1)
Komşu (B2)	Koşul 3 (A1B2)	Koşul 4 (A2B2)

Durum Düzeyi Hipotezleri

Değişkenler KKD yaklaşımına göre ele alınırken durum düzeyinde mekânın etkisi ve yakınlık derecesi manipüle edilmiştir.

Güzeloğlu’na (2021) göre bireyin izolasyona ve önlemlere uyma davranışı durumsal olarak şekillenebilen kırılgan bir yapıya sahiptir. Bu kırılganlığın en yüksek olduğu durumlar hane içi olup, kişi duygusal etkileşiminin olmadığı, kontrol edemediği koşullarda önlemlerini artırmaktadır.

H₁: Pandemi döneminde bireylerin önlemlere uyma niyeti mekâna göre farklılaşmaktadır. Bireyin önlemlere uyması, dış mekâna göre kendi evinde daha az olacaktır ($A_1 < A_2$).

Morton ve arkadaşlarının (2021) araştırmasına göre insanlar hane halkı dışında birileri evde olduğunda koruyucu önlemlere uyma konusunda daha yüksek motivasyona sahiptirler. Bununla birlikte hane halkı üyeleri risk altında olsalar dahi, hastalık belirtisi göstermedikleri durumlarda yakınlığı izolasyondan daha önemli görmektedirler (Morton vd., 2021). Benzer bir şekilde, Güzeloğlu (2021) da bireylerin tehlikeyi genellikle dışarıdan gördüğünü ve yakın çevreye dair risk algısının düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Bu düşük risk algısı kişinin yakın çevresine duyduğu güvenden kaynaklanmakta ve çeşitli kriz durumlarındaki davranışlarını şekillendirmektedir (Cruwys vd., 2020).

H₂: COVID 19 tedbirlerine uyma, kişinin bir arada olduğu kişilerle yakınlık düzeyine bağlıdır. Birey tanıdığı ve yakın olduğu kişilerle (arkadaşlar) birlikte iken tedbirlere uyma yeterince tanımadığı kişilerle (henüz tanımadığı komşular) bir arada olduğu duruma göre daha düşük olacaktır ($B_1 < B_2$).

Nitel araştırma bulguları bireylerin ev içi risk algısının düşük olduğunu, evde biri hasta olsa dahi yanında oturma, aynı odada kalma davranışlarının gözlemlendiğini ortaya koymuştur. Bu durum, kişinin ev ortamında özellikle tanıdığı kişilerle birlikte olduğunda risk algısının düşük olduğu ve dolayısıyla koruyucu davranışları daha az sergileyeceği varsayımını doğurmuştur.

H₃: COVID 19 tedbirlerine uyma, kişi arkadaşları ile kendi evinde olduğu durumda en düşük olacaktır ($A_1B_1 < A_1B_2$, $A_1B_1 < A_2B_1$, $A_1B_1 < A_2B_2$).

Kişi Düzeyi Hipotezleri

COVID 19 tedbirlerine uyma niyetiyle ilişkisi olduğu varsayılan kişi düzeyindeki değişkenler algılanan risk, iyimserlik önyargısı ve ahlaki uzaklaşmadır.

Geçmiş pandemilerde gerçekleştirilen ve sağlık davranışlarına ilişkin araştırmalar bireylerin risk algısının davranışın önemli bir belirleyicisi olduğunu göstermektedir (Brug vd., 2009; Ibuka vd., 2010). Abdelrahman (2022) da benzer şekilde risk algısının sosyal mesafeyi yordadığını göstermektedir. Araştırmacıya göre, COVID 19'u ciddi bir tehlike olarak gören bireyler, enfeksiyondan kaçınmak için sosyal mesafe uygulamalarını benimsemeye daha meyillidirler.

H4: Bireylerin risk algısı COVID 19 tedbirlerine uyma ile pozitif bir ilişkiye sahiptir. Risk algısı yüksek olan bireylerin tedbirlere uyma niyeti de yüksek olacaktır.

Bir bilişsel yanlılık türü olan iyimserlik önyargısı, koruyucu önlemlere (maske, mesafe, izolasyon) uyma eğilimlerini olumsuz yordamaktadır. Savunucu iyimserlik, bireyleri gerçeklikten uzaklaştıran ve önleyici davranışlar sergilemelerine engel olan bir bilişsel yanlılık türüdür (Renner ve Schwarzer, 2003). Dejoy'a (1989) göre bir olaya yönelik deneyimsizlik o olay hakkındaki iyimserlik önyargısını artırmaktadır. Artan iyimserlik önyargısı ile bireyler COVID 19 hakkında bilgi arayışında bulunmamakta ve önleyici davranışlara daha az katılmaktadırlar (Park vd., 2021).

H5: İyimserlik önyargısı ile tedbirlere uyma arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. İyimserlik önyargı düzeyi arttıkça uyma davranışı düşer.

Bandura'ya göre (1990), insanlar kişisel standartlarına aykırı davranışlarda bulunduklarında, genellikle eylemleri ile ilkeleri arasındaki karışıklığın doğurduğu bilişsel uyumsuzluk yaşarlar. Bu uyumsuzluğun sebep olduğu olumsuz duygulardan (örneğin suçluluk ve utanç) kurtulmak için de bir dizi bilişsel stratejiye başvururlar. Böylece uyumsuz davranış bireyin gözünde meşru bir hal alır (Bandura, 1990). Ahlaki uzaklaşmanın pandemi dönemi normlarından olan sosyal mesafenin önemli bir yordayıcısı olduğunu öne süren Alessandri ve arkadaşlarına (2020) göre kişinin ahlaki uzaklaşma düzeyi arttıkça sosyal mesafeye bağlılığı azalmaktadır.

H6: Yüksek ahlaki uzaklaşma düzeyi tedbirlere uyma ile negatif yönde anlamlı bir ilişki içindedir.

Kültür Düzeyi Hipotezleri

Bu düzeyde KKD yaklaşımına göre insanların bir durum karşısında sergileyecekleri davranışlar üzerinde belirleyici olduğu varsayılan kültüre ait değişkenler ele alınmıştır. Bu değişkenler bireyin içinde bulunduğu kültüre ait geleneklere bağlılığı ve ritüelleri sürdürme düzeyidir.

Kültür, bir toplumu ya da sosyal bir grubu tanımlayan maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin bileşiminden oluşan bir bütün olup yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değer yargılarını, geleneklerini ve inançlarını kapsayan bir olgudur (UNESCO, 1982, akt. Oğuz, 2011). Dünya Sağlık Örgütü (2020), COVID 19 ile mücadeleyi zorlaştıran etmenlerden biri olarak kültürel

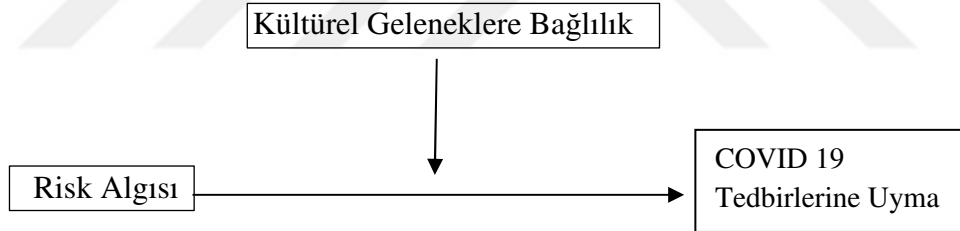
uygulamalara işaret etmektedir. Birçok kültürde salgın öncesi yaygın olan geleneksel uygulamalar (Türkiye için örneğin düğünler, bayramlar, kalabalık piknikler, cenaze törenleri ve taziyeler) pandemi süresince de devam ettiğinden salgını kontrol altına almayı güçleştirmektedir (Bushman vd., 2020; Gokmen vd. 2020; Primc ve Slabe-Erker, 2020).

H7: Bireylerin kültürel geleneklere bağlılık düzeyi, COVID 19 tedbirlerine uyma ile negatif yönde anlamlı bir ilişkiye sahiptir.

H8: Pandemi döneminde kültürel ritüelleri sürdürme COVID 19 tedbirlerine uyma ile negatif bir ilişkiye sahiptir. Kültürel ritüelleri sürdürme düzeyi ne kadar yüksekse tedbirlere uyma o kadar düşüktür.

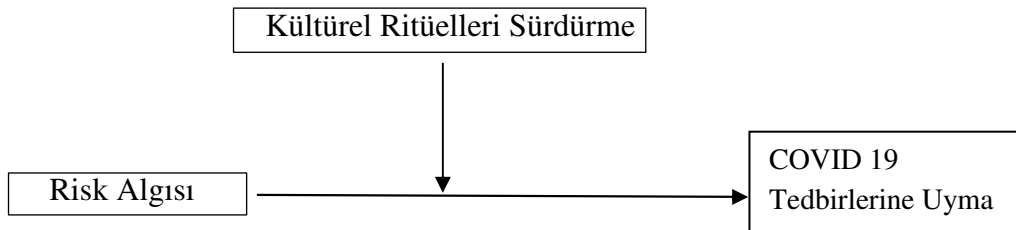
Son olarak, Cohen ve Leung'un (2010) KKD yaklaşımı çerçevesinde, kişi düzeyinde ölçülen değişkenlerin durumsal faktörlerle ve kültürel faktörlerle etkileşim etkisi ortaya çıkaracağı varsayılmaktadır. Bu bağlamda oluşturulan hipotezler şu şekildedir;

H9: Risk algısının COVID 19 tedbirlerine uymaya etkisinde kültürel geleneklere bağlılığın düzenleyici rolü vardır.

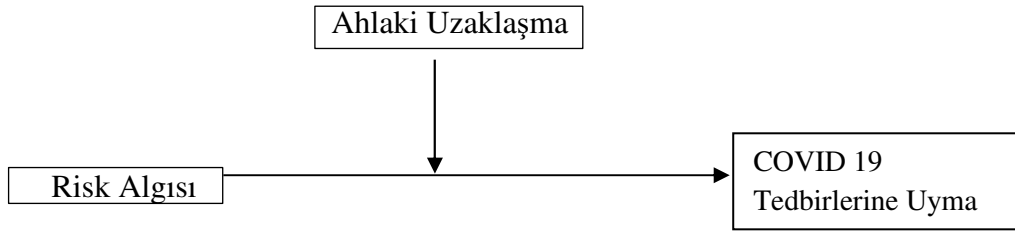
Şekil 3.2: Kültürel geleneklere bağlılığın düzenleyici rolü

H10: Risk algısının COVID 19 önleyici tedbirlere uymaya etkisinde kültürel ritüelleri sürdürmenin düzenleyici rolü vardır.

Şekil 3.3: Kültürel ritüelleri sürdürmenin düzenleyici rolü

H₁₁: Risk algısının COVID 19 önleyici tedbirlere uymaya etkisinde ahlaki uzaklaşmanın düzenleyici rolü vardır.

Şekil 3.4: Ahlaki uzaklaşmanın düzenleyici rolü

3.1 Yöntem

3.1.1 Katılımcılar

Yapılan power analizi (G*Power, bkz. Faul, Erdfelder, Buchner ve Lang, 2009) sonunda, dört gruptan oluşan ve beş kontrol değişkeni içeren ANCOVA analizinde .95 düzeyinde power ve orta düzey (.50) bir etki büyüklüğü için örneklem büyüklüğü 108 olarak tespit edilmiştir.

Araştırmaya toplam 209 kişi katılmış ancak manipülasyon kontrol sorularına (metinde anlatılan olayda nerede ve kimlerle beraber oldukları ve olayı gözlerinde ne kadar canlandırabildiklerine dair soru) doğru yanıt vermeyen ve anketi tamamlamayan 68 kişinin verisi analizlere dahil edilmemiştir. Araştırmaya katılan 141 kişinin (95 kadın ve 46 erkek) yaş ortalaması 28.37’dir (SS= 9.53).

Katılımcıların deney koşullarına göre dağılımı Şekil 3.5’te gösterilmiştir.

	Mekân (A)		
Yakınlık derecesi (B)	Kendi evi (A1)	Dış mekân (A2)	
Arkadaş (B1)	Koşul 1 (n= 29)	Koşul 2 (n= 34)	n= 63
Komşu (B2)	Koşul 3 (n= 30)	Koşul 4 (n= 48)	n= 78
	n= 59	n= 82	N= 141

Şekil 3.5: Katılımcıların koşullara göre dağılımı

3.1.2 Veri Toplama Araçları

Araştırmanın amacına ve kapsamına uygun olarak oluşturulan ölçme araçlarına aşağıda detaylı bir şekilde yer verilmiştir.

3.1.2.1 Mekân ve Yakınlık Derecesi Manipülasyonu

Araştırmacı tarafından geliştirilen manipülasyon öykülerinde COVID 19 pandemisinde bireylerin bir araya gelme davranışlarını içeren çeşitli durumlar oluşturulmuştur. Manipülasyonlar, kişinin içinde bulunduğu mekânın (kendi evi,

dış mekân) ve bir araya geldiği kişilerle olan yakınlık derecesinin (arkadaş veya henüz tanımadığı komşu) değişimlenmesi ile oluşturulmuştur (bkz. Tablo 3.1). Oluşturulan manipülasyon öyküleri şu şekildedir;

Koşul 1: Yeni bir eve taşındığınızı düşünün. Bunu kutlamak için arkadaşlarınızla kendi evinizde bir araya geleceğiniz bir akşam yemeği organize ediyorsunuz. Oldukça kalabalıksınız ve arkadaşlarınızın çoğu maske takmıyor.

Koşul 2: Yeni bir eve taşındığınızı düşünün. Bunu kutlamak için arkadaşlarınızla bir restoranda bir araya geleceğiniz bir akşam yemeği organize ediyorsunuz. Oldukça kalabalıksınız ve arkadaşlarınızın çoğu maske takmıyor.

Koşul 3: Yeni bir eve taşındığınızı düşünün. Bunu kutlamak için birçoğu ile henüz tanışmadığınız komşularınızla kendi evinizde bir araya geleceğiniz bir akşam yemeği organize ediyorsunuz. Oldukça kalabalıksınız ve komşularınızın çoğu maske takmıyor.

Koşul 4: Yeni bir eve taşındığınızı düşünün. Bunu kutlamak için birçoğu ile henüz tanışmadığınız komşularınızla bir restoranda bir araya geleceğiniz bir akşam yemeği organize ediyorsunuz. Oldukça kalabalıksınız ve komşularınızın çoğu maske takmıyor.

Manipülasyon öyküsünden hemen sonra katılımcılara iki farklı manipülasyon kontrol sorusu (anlatılan olayda nerede ve kimlerle beraber oldukları) ile bu durumu ne derece gözlerinde canlandırabildikleri, birlikte oldukları kişilerle yakınlık düzeyinin ne olduğu ve mevcut durumda koronavirüs kapma riskinin ne olduğuna dair sorular yöneltilmiştir. Bu sorular şu şekildedir;

1) Anlatılan olayda siz neredesiniz? (Lütfen yazınız)

.....

2) Anlatılan olayda kimlerle berabersiniz? (Lütfen yazınız)

.....

3) Anlatılan durumu gözünüzde ne kadar canlandırabildiniz?

Hiç				Orta				Çok
0	1	2	3	4	5	6	7	

4) Anlatılan olayda birlikte olduğunuz kişilerle yakınlık düzeyiniz nedir?

Hiç				Orta				Çok
0	1	2	3	4	5	6	7	

Hiç			Orta				Çok
0	1	2	3	4	5	6	7

Bu araştırmanın bağımlı değişkeni COVID 19 tedbirlerine uyma olarak belirlenmiştir. Bağımlı değişkenin tanımı bireylerin COVID 19 dönemi koruyucu önleyici davranışlar olarak önerilen çeşitli davranışlara (örneğin; maske takmak, el hijyenine dikkat etmek, fiziksel mesafeye dikkat etmek gibi) uyma düzeyleri şeklindedir. Bağımlı değişken ölçümü manipülasyon öykülerinden sonra verilmiş olan tedbirlere uyma düzeyini ölçen 7’li Likert tipi bir ölçek (Tablo 3.2) ile elde edilmiştir. Burada katılımcıların tedbirlere genel olarak ne derece uyduğu değil, bağlama özgü (context spesifik) olarak ne derece uyma davranışı gerçekleştireceğine dair kendi değerlendirmeleri (niyeti) söz konusudur. Bu ölçek maddeleri Sağlık Bakanlığının COVID 19 ile mücadelede önerdiği davranışsal önlemlere uygun olarak araştırmacı tarafından düzenlenmiştir. Birinci ve dördüncü ifadeler olumsuz anlam içerdiğinden ters kodlama yapılmıştır.

	“1” Hiç katılmıyorum “7” Tamamen katılıyorum						
Çoğunluk maske takmıyorsa ben de takmam	1	2	3	4	5	6	7
Diğerleriyle aramda mesafe olacak şekilde otururum	1	2	3	4	5	6	7
Yemek yerken maskemi çıkarırım ama onun dışında maskemi hiç çıkarmam	1	2	3	4	5	6	7
Sarılmak ya da el sıkışmak isteyeniyi geri çevirmem	1	2	3	4	5	6	7
Kimseyle fiziksel temas kurmam	1	2	3	4	5	6	7
Yemekten sonra birkaç gün kendimi izole ederim	1	2	3	4	5	6	7

50

Faktör analizi sonucunda ölçeğin iki faktörlü bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Ölçek maddelerinin madde-toplam korelasyonları (.52 ile .71) aralığındadır. Ölçeğin 6. maddesi (“*ellerimi sık sık yıkarım*”) tek boyuta yüklenmiş olup, maske ve mesafe ile ilgili olan diğer maddelerden farklı olarak kişisel hijyen kuralını içermektedir. Bu madde bu sebeple ölçekten çıkarılarak analizlere devam edilmiştir. Bu madde çıkarıldıktan sonra hesaplanan Cronbach Alfa değeri, ölçeğin tek boyutlu ve yüksek güvenirlik katsayısına sahip olduğunu göstermiştir ($\alpha = .92$). Ölçekten alınan yüksek puan yüksek uyma davranışına işaret etmektedir. Bu tek boyut toplam varyansın %54,7’sini açıklamaktadır. Maddelerin faktör yükleri ve madde-toplam korelasyonları Tablo 3.3’te gösterilmiştir.

Tablo 3.3: COVID 19 tedbirlerine uyma ile ilgili ölçek maddelerinin faktör yükleri ve madde-toplam korelasyonları

Madde	Faktör yükü	Madde-Toplam Korelasyonlar
Çoğunluk maske takmıyorsa ben de takmam	.66	.52
Diğerleriyle aramda mesafe olacak şekilde otururum	.74	.60
Yemek yerken maskemi çıkarırım ama onun dışında maskemi hiç çıkarmam	.82	.71
Sarılmak ya da el sıkışmak isteyeniyi geri çevirmem	.73	.59
Kimseyle fiziksel temas kurmam	.81	.69
Yemekten sonra birkaç gün kendimi izole ederim	.66	.52

3.1.2.1 Kovaryant Değişkenlerin Ölçümü

Bu araştırmada bağımlı değişkenle ilişkisi kontrol edilen değişkenler, katılımcıların iyimserlik önyargısı, ahlaki uzaklaşma düzeyi, kültürel geleneklere bağlılık ve pandemi döneminde kültürel ritüelleri sürdürme düzeyleridir.

3.1.2.1.1 İyimserlik Önyargısı

Katılımcıların iyimserlik önyargısı Druica, Musso ve Janole-Calin’in (2020) kendi çalışmalarında kullandığı iki soru ile elde edilmiştir. Doğrudan (“*COVID 19 ile enfekte olma ihtimalim çok düşük.*”) olduğu gibi dolaylı ifadeleri (“*Birinin COVID 19 ile enfekte olma ihtimali azdır.*”) de içeren bu iki soru 7’li Likert tipinde ölçüme sahiptir (Tablo 3.4). İki maddenin korelasyonu pozitif yönde ve istatistiksel açıdan anlamlıdır ($r = .57, p = .00$).

Tablo 3.4: İyimserlik önyargısı ölçeği

	“1” Hiç katılmıyorum “7” Tamamen katılıyorum						
COVID 19 ile enfekte olma ihtimalim çok düşük.	1	2	3	4	5	6	7
Birinin COVID 19 ile enfekte olma ihtimali azdır.	1	2	3	4	5	6	7

3.1.2.1.2 Ahlaki Uzaklaşma Düzeyi

Ahlâkî uzaklaşma, bireyin bilişsel standartlarına uymayan bir davranışı sonucu psikolojik olarak rahatsız edici duygu ve düşüncelerden kurtulmasını sağlayan bir öz düzenlemedir (Bandura, 2002). Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği (Moral Disengagement Scale), Bandura ve arkadaşları tarafından (1996) geliştirilmiş olup, bireylerin ahlaki uzaklaşma mekanizmalarına ne sıklıkla başvurduğunu ölçmektedir. Ölçekten alınan yüksek puan, bireyin yüksek ahlaki uzaklaşma eğilimi olduğunu göstermektedir. Ölçek, sekiz sosyo-bilişsel ahlaki uzaklaşma mekanizmasını (meşrulaştırma, olumsuz davranışı olumlu etiketleme, olumsuz davranışı kıyaslama, sorumluluğu yayma, sorumluluğu üstlenmeme, sonuçları çarpıtma, insandışılaştırma ve suçu mağdura yükleme) ölçen 32 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Gezici Yalçın ve diğerleri (2016) tarafından yapılmıştır. Ölçek tek faktörlü bir yapıya sahip olup, Cronbach Alfa katsayısı .88’dir. Bu çalışmanın örnekleme için ölçeğin güvenirlik katsayısı oldukça yüksek ($\alpha = .92$) bulunmuştur.

3.1.2.1.3 Kültürel Geleneklere Bağlılık Düzeyi

Kültürel geleneklere bağlılık, bireylerin misafirperverlik, insan ilişkilerinde yakınlık gibi içinde bulunduğu toplumun kültürel kodlarına bağlılığını ifade etmektedir. Kültürel geleneklere bağlılık düzeyi araştırmacı tarafından hazırlanan bir ölçek ile ölçülmüştür (bkz. Tablo 3.5). Ölçeğin son maddesi olumsuz anlam ifade ettiğinden ters kodlama yapılmıştır. Bu ölçekten elde edilen yüksek puanlar bireyin kültürel geleneklere bağlılığının yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.5: Kültürel geleneklere bağlılık düzeyi ölçeği

	“1” Hiç katılmıyorum “7” Tamamen katılıyorum						
Kültürel gelenekler benim için önemlidir	1	2	3	4	5	6	7
Kültürel geleneklerine bağlı biriyim	1	2	3	4	5	6	7
Kültürel geleneklerimizi gündelik yaşamda uygulamaya çalışırım	1	2	3	4	5	6	7
Kültürel geleneklerimizin sürmesi için çaba sarf ederim	1	2	3	4	5	6	7
Günümüzde kültürel gelenekleri sürdürmek zor olduğundan, ben de eskisi kadar önem vermiyorum	1	2	3	4	5	6	7

Ölçeğin geçerliliğini test etmek amacıyla açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz bulgularına göre Ölçeğin Kaiser-Meyer-Olkin örneklem uygunluk değeri .81 ve Bartlett Sphericity Testi Ki-Karedeğeri 581,442 ($p < .05$) olup ölçek faktör analizine uygun bulunmuştur. Faktör analizi sonucunda ölçeğin tek faktörlü bir yapıya sahip olduğu ve bu faktörün toplam varyansın %70,4’ünü açıkladığı görülmüştür. Ölçeğin güvenirlik katsayısı .87’dir. Madde toplam korelasyonları .28 ile .86 aralığındadır (bkz. Tablo 3.6).

Tablo 3.6: Kültürel geleneklere bağlılık düzeyi ölçek maddelerinin faktör yükleri ve madde-toplam korelasyonları

Madde	Faktör yükü	Madde-Toplam Korelasyonlar
Kültürel gelenekler benim için önemlidir	.94	.77
Kültürel geleneklerine bağlı biriyim	.93	.86
Kültürel geleneklerimizi gündelik yaşamda uygulamaya çalışırım	.92	.84
Kültürel geleneklerimizin sürmesi için çaba sarf ederim	.89	.83
Günümüzde kültürel gelenekleri sürdürmek zor olduğundan, ben de eskisi kadar önem vermiyorum.	.37	.28

3.1.2.1.4 Pandemi Döneminde Kültürel Ritüelleri Sürdürme

Toplumsallaşmayı sağlayan unsurlardan biri olan (Aydın ve Atay, 2009) kültürel ritüeller Türkiye örneklemini için bayramlaşma, taziye ziyaretleri, düğünler gibi uygulamaları ifade etmektedir. Bu araştırmada katılımcıların pandemi döneminde kültürel ritüelleri ne derece sürdürdüğünü görmek amacıyla nitel araştırmada katılımcıların ifade ettiği ritüeller temel alınarak araştırmacı tarafından altı maddeden oluşan bir ölçek hazırlanmıştır (bkz. Tablo 3.7).

Tablo 3.7: Pandemi dönemi kültürel ritüelleri sürdürme düzeyi ölçeği

	“1” Bana hiç uymuyor “7” Tamamen bana uyuyor						
Pandemi döneminde bayramlaşmaya gittim	1	2	3	4	5	6	7
Pandemi döneminde yakınların cenazesine katıldım	1	2	3	4	5	6	7
Pandemi döneminde yakınların düğününe katıldım	1	2	3	4	5	6	7
Pandemi döneminde aile ziyaretlerinde bulundum	1	2	3	4	5	6	7
Pandemi döneminde covid geçiren yakınlarıma geçmiş olsun ziyaretinde bulundum	1	2	3	4	5	6	7

Ölçeğin geçerliliğini test etmek amacıyla açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz bulgularına göre Ölçeğin Kaiser-Meyer-Olkin örneklem uygunluk değeri .83 ve Bartlett Sphericity Testi Ki-Karedeğeri 303,897 ($p < .05$) olup ölçek faktör analizine uygun bulunmuştur. Faktör analizi sonucunda ölçeğin tek faktörlü bir yapıya sahip olduğu ve bu faktörün toplam varyansın %62,6’sını açıkladığı görülmüştür. Maddelerin toplam korelasyonları .43 ile .78 aralığındadır (bkz. Tablo 3.8). Ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu tespit edilmiştir ($\alpha = .85$).

Tablo 3.8: Pandemi dönemi kültürel ritüelleri sürdürme düzeyi ölçek maddelerinin faktör yükleri ve madde-toplam korelasyonları

Madde	Faktör yükü	Madde-Toplam Korelasyonlar
Pandemi döneminde bayramlaşmaya gittim	.87	.71
Pandemi döneminde yakınların cenazesine katıldım	.85	.66
Pandemi döneminde yakınların düğününe katıldım	.82	.78
Pandemi döneminde aile ziyaretlerinde bulundum	.79	.74
Pandemi döneminde covid geçiren yakınlarıma geçmiş olsun ziyaretinde bulundum	.58	.43

3.1.3 İşlem

Araştırma çevrimiçi veri toplama uygulaması (www.surveymonkey.com) aracılığıyla düzenlenerek katılımcılara çeşitli sosyal medya hesapları aracılığıyla ulaştırılmıştır. Araştırmanın veri toplama süreci pandemi sebebiyle kolay örnekleme yoluyla çevrimiçi platformda gerçekleştirilmiş olup yapılan ön analizlerde (42 kişi ile yapılan ön çalışmanın sonuçları) manipülasyonların çalıştığı görüldüğünden veri toplamaya devam edilmiştir. Verilerin toplanma işlemi, Ocak 2022’de tamamlanmıştır. Bu dönemde Koronavirüs Bilim Kurulu

Toplantısında alınan karar doğrultusunda aşılarını tamamlamış olan temaslı kişiler karantinaya girmemekte, pozitif vakalar ise yedi gün karantinada kalmaktaydı.

Uygulamada katılımcılar seçkisiz olarak dört koşula atanmıştır (bkz. Tablo 3.1). Bu koşullar katılımcıların kendilerine sunulan öykülerde kutlama mekânının ve birlikte olunan kişilerin yakınlık düzeyinin değişimlenmesi temelinde oluşturulmuştur. Verilerin analizi IBM SPSS 22.0 programı ve düzenleyici analizler SPSS programında Hayes'in PROCESS MAKRO eklentisi ile gerçekleştirilmiştir.

3.2 Bulgular

3.2.1 Katılımcılara Ait Sosyo-Demografik Bulgular

Araştırmada verileri analiz edilen 141 katılımcının 95'i kadın (%67) ve 46'sı (%33) erkektir. Yaşları 18-65 aralığında değişmekte olup yaş ortalaması 28.37'dir (SS= 9.53). Katılımcıların 71'i (%51) halen bir işte çalışmakta, 11'i (%7) çalışmayan kategorisinde yer almakta ve 59'u (%42) da öğrencidir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu üniversite mezunu (N= 100, %71) iken 2'si (%1) ortaokul, 9'u (%6) lise ve 30'u (%21) lisansüstü mezunudur. Covid geçirme durumuna baktığımızda 50 katılımcı (%35) covid geçirdiğini ifade ederken, 71 katılımcı (%65) henüz hastalığa yakalanmadığını belirtmiştir. Katılımcılara ait sosyo-demografik bulgular Tablo 3.9'da gösterilmiştir.

Tablo 3.9: Katılımcılara ait sosyo-demografik bulgular

Değişkenler		Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	95	67
	Erkek	46	33
Yaş	18-25	68	48
	26-33	40	28
	34-41	20	14
	42-49	8	6
	50-57	1	1
	58-65	4	3
Meslek	Çalışan	71	51
	İşsiz	11	7
	Öğrenci	59	42
Eğitim Durumu	Ortaokul	2	1
	Lise	9	6
	Lisans	100	71
	Lisansüstü	30	21
Covid Geçirme	Evet	50	35
	Hayır	91	65

3.2.2 Ön Analizler

Esas analizlerden önce, manipölasyonu kontrol etmek amacıyla katılımcılara sorulan sorularla ilgili analizler gerçekleştirilmiştir. Mekanla ilgili değişimlemenin kontrolü için katılımcılara verilen metinde nerede oldukları (ev veya restoran) açık uçlu bir şekilde sorulmuş ve bu soruya doğru yanıt veren kişilerin yanıtları analizlere dahil edilmiştir. Yakınlıkla ilgili yapılan değişimlemede ise nicel ölçüm alınmış ve katılımcıların anlatılan öyküde bahsi geçen kişilerle yakınlık derecesinin ne olduğunu derecelendirilmiş ölçek (0= Hiç, 7= Çok) üzerinden yanıtlamaları istenmiştir. Aynı şekilde, katılımcıların metinde anlatılan olayı gözlerinde ne derece canlandırabildikleri ve anlatılan olayda koronavirüs kapma olasılıklarının ne olduğu (risk algısı ölçümü) da aynı dereceye sahip ölçekler (0= Hiç, 7= Çok) üzerinden elde edilmiştir.

Yapılan MANOVA (bağımlı değişkenler olarak; olayı gözünde canlandırma, yakınlık düzeyi ve risk algısı) analizi sonuçlarına göre, olayı gözünde canlandırma açısından gruplar arasında anlamlı herhangi bir fark bulunmamaktadır, $F(3, 140) = 1.98, p = .16$ Katılımcıların büyük bir kısmı olayı gözünde iyi bir şekilde canlandırabilmiştir ($N = 141$; Ort.= 8.03, SS= 2.18). Birlikte olunan kişilerle yakınlık düzeyine dair soruda ise yakınlık açısından gruplar arasında anlamlı bir fark elde edilmiştir, $F(1, 141) = 36.13, p = .00$. Kişinin arkadaşlarla olduğu durumda ($n = 63$, Ort.= 7.59, SS = 2.42) algıladığı yakınlık düzeyi komşularla olduğu duruma ($n = 78$, Ort.= 4.31, SS= 3.46) göre daha fazladır, ancak Levene istatistik sonuçlarına göre yakınlık açısından gruplar arası varyans homojen değildir, $F(1, 139) = 16.03, p = .00$. Bu sebeple sonraki analizlerde yakınlık derecesinin etkisi kontrol altına alınmıştır. Son olarak risk algısı açısından gruplar arasında anlamlı herhangi bir fark bulunmamaktadır, $F(1, 141) = .92, p = .34$. Yine de grup ortalamaları beklendiği üzere kişinin arkadaşlarıyla olduğu durumda ($n = 63$, Ort.= 6.78, SS= 2.34) komşularıyla olduğu duruma ($n = 78$, Ort.= 7.14, SS= 2.35) göre daha azdır.

3.2.3 Korelasyon Analizine Dair Bulgular

Yapılan korelasyon analizi sonucunda araştırmaya katılan bireylerin COVID 19 tedbirlerine uyma niyeti ile kültürel ritüelleri sürdürme ($r = -.32, p = .00$) ve iyimserlik önyargısı ($r = -.38, p = .00$) arasında negatif korelasyonlar olduğu görülmüştür. Uyma ile risk algısı ($r = .39, p = .00$) arasında ise pozitif yönde anlamlı bir ilişki söz konusudur. Bulgulardan hareketle bireylerin ritüelleri

sürdürme düzeyleri, iyimserlik önyargıları ve ahlaki uzaklaşma düzeyleri arttıkça uymanın azaldığını, bununla birlikte risk algıları ne kadar çoksa uyma niyetlerinin de o denli yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Tedbirlere uyma ve kültürel geleneklere bağlılık arasında ise anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır ($p > .05$).

Analizlere göre kültürel geleneklere bağlılık düzeyi ile kültürel ritüelleri sürdürme ($r = .19$, $p = .03$) ve iyimserlik önyargısı düzeyleri ($r = .26$, $p = .00$) arasında anlamlı pozitif korelasyon vardır. Aynı şekilde kültürel ritüelleri sürdürme düzeyi ile iyimserlik önyargısı ($r = .18$, $p = .03$) arasında da pozitif korelasyon olduğu görülmektedir. Bununla birlikte iyimserlik önyargısı katılımcıların risk algısı ($r = -.28$, $p = .00$) ile negatif bir korelasyona sahiptir. Son olarak, katılımcıların yakınlık düzeyi algısının ve ahlaki uzaklaşmanın COVID 19 tedbirlerine uyma ile anlamlı bir korelasyon göstermediği analiz bulgularıyla ortaya konmuştur ($p > .05$). Değişkenler arası korelasyonlara ilişkin bulgular Tablo 3.10’ da gösterilmiştir.

Korelasyon katsayıları kültürel ritüelleri sürdürme, iyimserlik önyargısı, risk algısı ve ahlaki uzaklaşma değişkenlerinin bağımlı değişken ile anlamlı ilişkilere sahip olduğunu gösterdiğinden, varyans analizlerinde bu ilişkiler kontrol altına alınacaktır.

Tablo 3.10: Değişkenler arası korelasyonlara ilişkin bulgular

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7
1. Uyma ^a	1	-.00	-.31**	-.38**	-.16	.39**	-.06
2. Kültüre bağlılık ^b		1	.19*	.26**	.04	.10	.07
3. Ritüelleri sürdürme ^c			1	.18*	.12	-.06	-.14
4. İyimserlik önyargısı				1	.11	-.28**	-.01
5. Ahlaki uzaklaşma					1	-.06	.08
6. Risk algısı						1	.05
7. Yakınlık düzeyi							1
Ort.	4.42	4.32	3.02	2.82	1.61	6.98	5.77
SS	1.65	1.39	1.59	1.55	0.65	2.35	3.44

^aCOVID 19 tedbirlerine uyma; ^bKültürel geleneklere bağlılık; ^cKültürel ritüelleri sürdürme; ** $p < .05$, * $p < .01$

3.2.4 ANCOVA Analizine Dair Bulgular

Bağımlı değişken (COVID 19 tedbirlerine uyma) üzerinde mekân ve yakınlık derecesinin herhangi bir fark yaratıp yaratmadığını test etmek amacıyla 2 (mekân: kendi evi, dış mekân) x 2 (yakınlık derecesi: arkadaş, komşu) ANCOVA analizi yapılmıştır. Öncelikle varyansların homojen dağılıp dağılmadığı, Levene’nin hata varyanslarının eşitliği testi ile hesaplanmıştır. Varyansların

homojen olduğu gözlenmiştir, $F(3, 137) = .37, p = .77$. Korelasyon analizi sonucu (bkz. Tablo 3.10) bağımlı değişken ile ilişkili bulunan iyimserlik önyargısı, pandemi döneminde kültürel ritüelleri sürdürme ve risk algısı kovaryant değişkenler olarak ANCOVA analizine dâhil edilmiştir. Buna karşın kültürel geleneklere bağlılık ve ahlaki uzaklaşma düzeyi varsayıldığı gibi tedbirlere uyma ile herhangi bir anlamlı ilişki göstermediği tespit edildiğinden varyans analizine dâhil edilmemiştir.

Analiz bulgularına baktığımızda mekân ($p = .77$) ve yakınlığın ($p = .46$) bağımlı değişken üzerinde ne temel ne de ortak etki ($p = .50$) açısından anlamlı bir fark yaratmadığı görülmüştür. Kontrol değişkenleri analize dahil edildiğinde de bu etkiler anlamlı değildir. Bulgulara göre ahlaki uzaklaşma düzeyinin ($p = .21$) bağımlı değişken üzerindeki temel etkisi istatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte birlikte kovaryant değişken olarak belirlenen risk algısının [$F(1, 141) = 17.12, p = .00, \eta^2_p = .11$], iyimserlik önyargısının [$F(1, 141) = 9.58, p = .00, \eta^2_p = .07$] ve kültürel ritüelleri sürdürmenin [$F(1, 141) = 9.43, p = .00, \eta^2_p = .07$] uyma niyeti üzerindeki temel etkilerinin anlamlı olduğu görülmektedir. ANCOVA bulguları Tablo 3.11’de gösterilmiştir.

Tablo 3.11: Uyma bağımlı değişkenine dair 2x2 ANCOVA bulguları

	SD	F	p	η^2_p
1.Mekân	(1, 141)	.08	.77	.00
2.Yakınlık derecesi	(1, 141)	.55	.46	.00
3.Mekân*Yakınlık	(1, 141)	.46	.50	.01
4.İyimserlik önyargısı	(1, 141)	9.58	.00	.07
5.Ritüelleri sürdürme ^a	(1, 141)	9.43	.00	.07
6.Risk algısı	(1, 141)	17.12	.00	.11

^aKültürel ritüelleri sürdürme

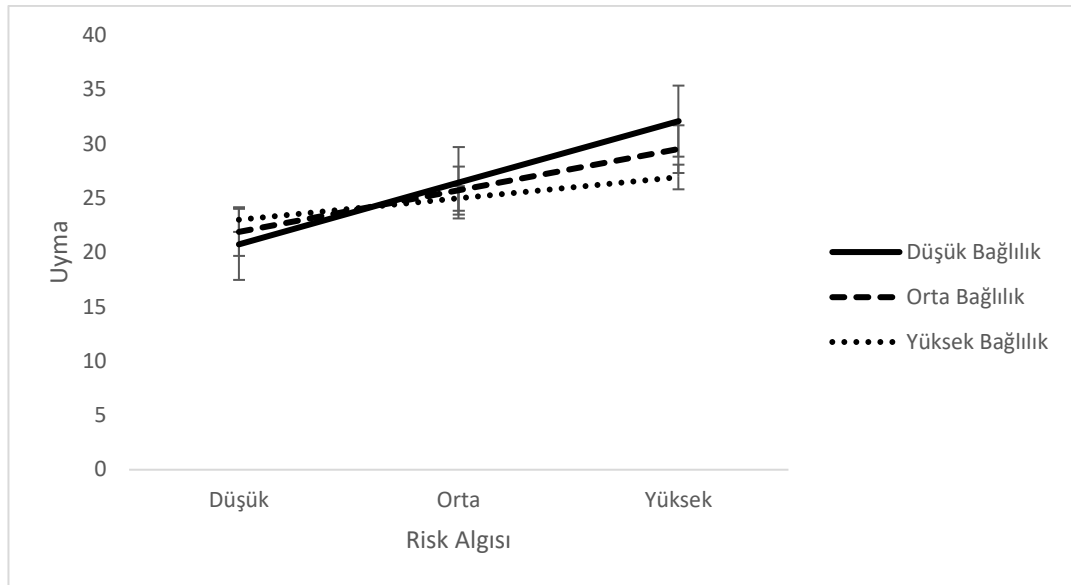
3.2.5 Düzenleyici Analiz Bulguları

Bu çalışmada Cohen ve Leung’un (2010) önermesi doğrultusunda kişi düzeyinde elde edilen değişkenlerin durum ve kültür değişkenleri ile anlamlı ortak etkiler yaratacağı varsayılmıştır (H_9, H_{10}, H_{11}). Analiz bulgularına geçmeden önce bu araştırmada tüm düzeylerdeki değişkenlerin katılımcıların öz-bildirimlerine dayanarak elde edildiğini belirtmekte fayda bulunabilir. Ahlaki uzaklaşma (kişi değişkeni), bireylerin genel yatkınlığı olarak önceden geliştirilmiş bir ölçek vasıtasıyla ölçülürken, risk algısı (durum değişkeni), mekânın (ev, dış mekân) ve ortamda bulunan kişilerin yakınlık derecesinin değişimlenmesi yoluyla

oluşturulmuş fakat katılımcıların öznel değerlendirmelerine dayanarak elde edilmiştir. Algı kişi düzeyinde bir değişken olsa da risk durumu araştırmacı tarafından manipüle edildiğinden düzenleyici analizlerde bu değişken durum değişkeni olarak ele alınmıştır. Kültür değişkeni (kültürel ritüelleri sürdürme ve kültürel geleneklere bağlılık) de katılımcıların kendilerine yöneltilen kültürel geleneklere bağlılık ve kültürel ritüelleri sürdürme ölçeklerine verdikleri cevaplar üzerinden elde edilmiştir.

3.2.5.1 Kültürel Geleneklere Bağlılığın Düzenleyici Rolü

Risk algısının bireylerin COVID 19 tedbirlerine uyma niyetlerine etkisinde kültürel geleneklere bağlılığın anlamlı bir düzenleyici rol oynadığı görülmüştür ($R^2 = .19$, $F = 10.82$, $b = -.11$, $SE = .05$, $t = -2.39$, $p = .02$, %95 GA $[-.21, -.02]$). Basit slope analizine göre kültürel geleneklere bağlılık düşük olduğunda ($b = 2.42$, $SE = .46$, $t = 5.29$, $p = .00$, %95 GA $[1.51, 3.32]$) ve orta düzeyde ($b = 1.63$, $SE = .31$, $t = 5.17$, $p = .00$, %95 GA $[1.00, 2.25]$) olduğunda risk algısının uyma üzerindeki etkisinde anlamlı bir etki ortaya çıkarmaktadır, ancak geleneklere bağlılık yüksek düzeyde olduğunda ortak etki anlamlı değildir ($b = .83$, $SE = .46$, $t = 1.83$, $p = .07$, %95 GA $[-.07, 1.74]$). Risk algısı yüksek olduğunda geleneklere bağlılık düzeyi düşük olanlar en yüksek uyma niyeti ortaya koymaktadır, geleneklere bağlılığı yüksek olanlarınsa uyma niyeti en düşük düzeyde seyretmektedir.

Grafik 3.1: Kültürel geleneklere bağlılığın düzenleyici etkisi

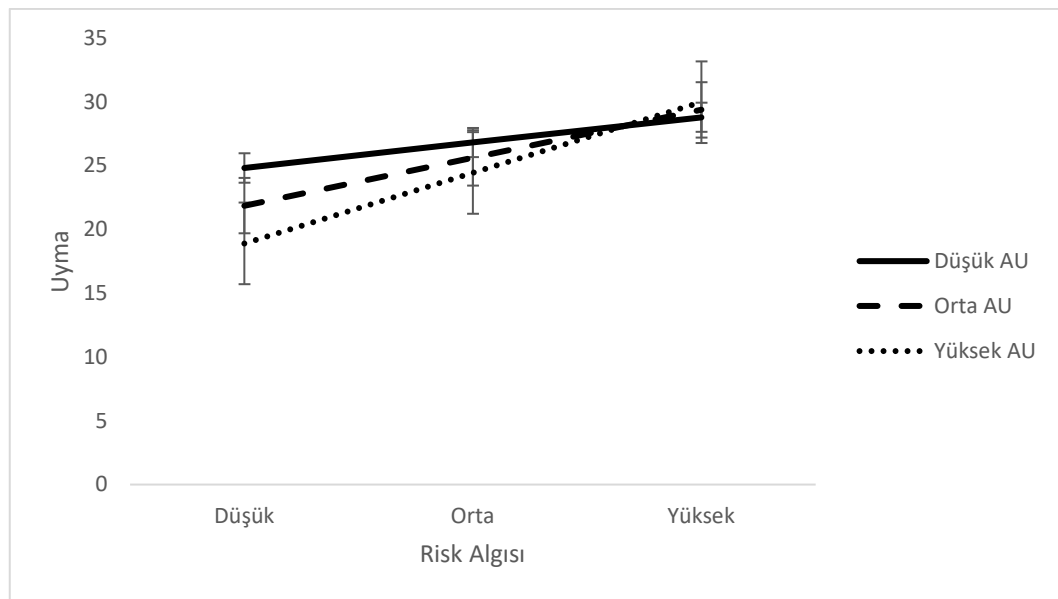
Grafikte de görüldüğü gibi kültürel geleneklere bağlılığı yüksek, risk algısı düşük bireylerin uyma niyetleri, geleneklere bağlılığı ve risk algısı orta olanlar ile geleneklere bağlılığı düşük ve risk algısı yüksek olanlara göre en düşüktür. En yüksek uyma niyeti kültürel geleneklere bağlılığı düşük ve risk algısı yüksek bireylerde gözlenmektedir. Sonuç olarak, kültürel geleneklere bağlılık arttıkça risk algısı düşmekte ve buna bağlı olarak uyma niyeti azalmaktadır.

3.2.5.2 Kültürel Ritüelleri Sürdürmenin Düzenleyici Rolü

Risk algısının bireylerin COVID 19 tedbirlerine uyma niyetine etkisinde kültürel ritüelleri sürdürmenin düzenleyici rolü test edildiğinde, anlamlı bir sonuç elde edilememiştir ($R^2 = .25$, $F = 14.86$, $b = -.03$, $t = -.71$, $p = .48$).

3.2.5.3 Ahlaki Uzaklaşmanın Düzenleyici Rolü

Ahlaki uzaklaşmanın risk algısının COVID 19 tedbirlerine uyma üzerindeki etkisini düzenleyip düzenlemediğini görmek için yapılan düzenleyicilik analizinde anlamlı sonuç elde edilmiştir ($R^2 = .22$, $F = 12.67$, $b = .04$, $SE = .01$, $t = 2.66$, $p = .00$, %95 GA [.01, .06]). Risk algısı, hem düşük ahlaki uzaklaşma ($b = .85$, $SE = .41$, $t = 2.06$, $p = .04$ %95 GA [.03, 1.66]) hem orta ($b = 1.60$, $SE = .31$, $t = 5.19$, $p = .00$, %95 GA [.99, 2.21]) hem de yüksek ahlaki uzaklaşma ($b = 2.36$, $SE = .43$, $t = 5.50$, $p = .00$, %95 GA [1.51, 3.21]) düzeyinde uyma düzeyini anlamlı olarak etkilemektedir.

Grafik 3.2: Ahlaki uzaklaşma düzeyinin düzenleyici etkisi

Grafikte de görüldüğü gibi risk algısı yüksek olduğunda ahlaki uzaklaşma düzeyinin düşük, orta ve yüksek düzeyleri birbirine yakın uyma niyeti gösterebilir de risk algısı düştüğünde ahlaki uzaklaşma düzeyine bağlı olarak uyma da düşmektedir. En az uyma niyeti risk algısı düşük olan kişilerde ahlaki uzaklaşma düzeyi yüksek olduğunda gözlenmektedir.

Deney 1'deki tüm hipotezler, analizler ve bunlara ilişkin sonuçlar Tablo 3.12'de gösterilmiştir.

Tablo 3.12: Deney 1'deki hipotezler ve analizlere ilişkin sonuçlar

HİPOTEZ	ANALİZ	SONUÇ
H₁: Pandemi döneminde bireylerin önlemlere uyma niyeti mekâna göre farklılaşmaktadır. Bireyin önlemlere uyması, dış mekâna göre kendi evinde daha az olacaktır	ANCOVA	Doğrulanmadı
H₂: COVID 19 tedbirlerine uyma, kişinin bir arada olduğu kişilerle yakınlık düzeyine bağlıdır. Birey tanıdığı ve yakın olduğu kişilerle (arkadaşlar) birlikte iken tedbirlere uyma yeterince tanımadığı kişilerle (henüz tanımadığı komşular) bir arada olduğu duruma göre daha düşük olacaktır		Doğrulanmadı
H₃: COVID 19 tedbirlerine uyma, kişi arkadaşları ile kendi evinde olduğu durumda en düşük olacaktır		Doğrulanmadı
H₄: Bireylerin risk algısı COVID 19 tedbirlerine uyma ile pozitif bir ilişkiye sahiptir. Risk algısı yüksek olan bireylerin tedbirlere uyma niyeti de yüksek olacaktır.	Korelasyon analizi	Doğrulandı
H₅: İyimserlik önyargısı ile uyma arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. İyimserlik önyargı düzeyi arttıkça uyma davranışı düşer.		Doğrulandı
H₆: Yüksek ahlaki uzaklaşma düzeyi tedbirlere uyma ile negatif yönde anlamlı bir ilişki içindedir.		Doğrulanmadı
H₇: Bireylerin kültürel geleneklere bağlılık düzeyi, COVID 19 tedbirlerine uyma ile negatif yönde anlamlı bir ilişkiye sahiptir.		Doğrulanmadı
H₈: Pandemi döneminde kültürel ritüelleri sürdürme COVID 19 tedbirlerine uyma ile negatif bir ilişkiye sahiptir. Kültürel ritüelleri sürdürme düzeyi ne kadar yüksekse uyma o kadar düşük olacaktır		Doğrulandı
H₉: Risk algısının COVID 19 tedbirlerine uymaya etkisinde kültürel geleneklere bağlılığın düzenleyici rolü vardır.	Düzenleyici analiz	Doğrulandı
H₁₀: Risk algısının COVID 19 önleyici tedbirlere uymaya etkisinde kültürel ritüelleri sürdürmenin düzenleyici rolü vardır.		Doğrulanmadı
H₁₁: Risk algısının COVID 19 önleyici tedbirlere uymaya etkisinde ahlaki uzaklaşmanın düzenleyici rolü vardır.		Doğrulandı

3.3 Tartışma

Bu çalışmada bireylerin COVID 19 önleyici tedbirlere uyma niyetinde mekân ve yakınlık derecesinin etkisi ile katılımcıların risk algısı, iyimserlik önyargısı, pandemi döneminde kültürel ritüelleri sürdürme düzeyleri ve ahlaki uzaklaşma düzeylerinin kovaryant etkisi incelenmiştir.

Öncelikle nitel çalışmadan elde edilen bulgular Cohen ve Leung'un (2010) KKD yaklaşımı doğrultusunda ele alınarak durum düzeyinde mekân ve yakınlık derecesi manipüle edilmiştir. Daha açık bir ifadeyle, bireylerin içinde bulundukları mekânın (H_1) ve birlikte oldukları kişilerle yakınlık derecelerinin (H_2) tedbirlere uyma niyeti üzerinde anlamlı bir fark yaratacağı, en düşük uyma niyetinin bilinen bir mekânda ve tanıdık kişilerle bir aradayken olacağı (H_3) varsayılmıştır. Ne var ki yapılan ANCOVA analizi sonucunda mekânın ve yakınlık derecesinin uyma niyeti üzerinde anlamlı herhangi bir fark yaratmadığı görülmüştür. Alanyazında her iki değişkenin birlikte ele alındığı bir çalışmaya rastlanmamakla birlikte mekânın uyma niyeti üzerindeki varsayılan etkisinin bulgularla (H_1 H_3) desteklenmemiş olması verilen öykülerde bireye “yeni bir eve taşındığı” vurgusunun yapılmış olmasından kaynaklanmış olabilir. Daha açık bir ifadeyle, ilgili alanyazında da belirtildiği üzere insanlar bulundukları çevreyle üç temel psikolojik süreçle bağlantılıdır: bağlanma, aşinalık ve kimlik (Fullilove, 1996). Herhangi bir bireyin yeni taşındığı bir evde bu üç psikolojik sürece hızla dahil olması çok mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla yeni taşınılan bir evde ya da dış mekânda olmak katılımcılar için davranış düzenleme açısından güçlü bir ayrım yaratmamış olabilir. Diğer yandan her ne kadar gruplar arasında algılanan yakınlık düzeyi anlamlı bir fark gösterse de bahsi geçen yeni taşınılan evdeki komşular katılımcılar tarafından arkadaşlara kıyasla tamamen yabancı algılanmamış olabilir. Bu durum kültürel yönden de anlaşılır bir taraf barındırmaktadır. Atasözlerimizde de yer alan “ev alma komşu al” sözü kültürel açıdan komşuluğun önemini vurgulamakta aynı zamanda kişilerarası bir güven duygusu oluşturmaktadır (Gündüz ve Yıldız, 2008). Katılımcılara sunulan öykülerde komşuların birçoğu ile henüz tanışılmamış olduğu vurgusu yapılsa da kişinin bu komşularla zamanla yakınlaşma ve tanışık olma ihtimali yüksektir. Dolayısıyla katılımcılar için komşu ifadesinin arkadaştan daha uzak ama “yabancı” dan daha yakın bir anlam ifade etmiş olma ihtimali beklenen bulgunun ortaya çıkmamasında etkili olmuş olabilir.

Kontrol değişkenlerine baktığımızda, bireylerin risk algısının COVID 19 tedbirlerine uyma ile negatif bir ilişkiye sahip olacağı yönündeki varsayım analiz bulguları ile desteklenmiştir (H₄). Nitel çalışma bulgularında da risk algısının ve özellikle riski küçümsemenin bireylerin COVID 19 tedbirlerine uyma davranışlarını olumsuz yönde etkilediği ortaya konmuştur. Alanyazın bulguları da bu bulgularla tutarlı yöndedir. COVID 19 salgınında bazı bireylerin önlemlere sıkı sıkı uyarken diğerlerinin bu önlemleri görmezden gelmesi risk algısı açısından bireyler arasında büyük farklar olduğunu ve bu risk algısının salgının evriminin güçlü bir değiştiricisi olduğunu göstermektedir (Cori vd., 2020). Bilinski ve arkadaşlarına göre (2021) COVID 19 vaka sayıları ile bireysel risk algıları ve koruyucu önleyici davranışlar arasında güçlü bir ilişki söz konusudur. Risk algısını inceleyen bir başka çalışmada Deressa ve arkadaşları (2021) da yüksek risk algısının ve COVID 19 ile ilgili kaygıların yaygın önleyici tedbir uygulamaları ile ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Sonuç olarak, COVID 19 pandemisinde risk algısı koruyucu davranışlar ile oldukça yüksek pozitif bir korelasyona sahiptir (Heydari vd., 2021). Buna göre risk algısı yüksek bireyler aynı zamanda covid tedbirlerine de en fazla uyanlardır.

Risk algısından farklı olarak, iyimserlik önyargısının tedbirlere uyma ile negatif bir korelasyona sahip olacağını varsayan araştırmanın beşinci hipotezi de (H₅) analizler sonucunda desteklenmiştir. Analiz bulgularına göre iyimserlik önyargısı COVID 19 tedbirlerine uyma ile anlamlı negatif yönde bir ilişkiye sahiptir. Bu bulgu düşük iyimserlik önyargısı düzeyine sahip bireylerin COVID 19 varyantını daha ciddiye aldıklarını ortaya koyan araştırma bulgularıyla da tutarlıdır (Walter vd., 2022). Benzer şekilde Man ve arkadaşları (2022) da inşaat işçileriyle yaptıkları çalışmada iş riskleri ile ilgili iyimserlik önyargılarının işçilerin risk alma davranışlarıyla pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir. Bir başka çalışmada, Dixit ve arkadaşları (2021) insanlarda yaygın olan iyimserlik yanlılığının hükümet tarafından oluşturulan koruyucu tedbirlere daha az uyum sağlamaya sebep olduğunu ortaya koymuştur. Özetle, risk algısındaki yanlılığın (iyimserlik önyargısının) sağlığı koruyucu davranışlarda bulunmayı engellediğini gösteren çok sayıda araştırma mevcuttur (Michael Cummings, Becker ve Maile 1980; Helweg-Larsen ve Shepperd, 2001). Sonuç olarak pandemi döneminde salgınla hem sağlık yönünden hem de ekonomik ve psikolojik yönden

mücadelede, iyimserlik yanlılığı ve risk algısı gibi bilişsel önyargılar kritik bir öneme sahiptir (Jie vd., 2021).

Nitel araştırma bulguları sonucu katılımcıların aktardığı bazı anlatımlar ahlaki uzaklaşma mekanizmalarına işaret etmiştir (meşrulaştırma, olumsuz davranışı kıyaslama gibi). Bu bulgulardan hareketle, nicel araştırmanın altıncı hipotezinde ahlaki uzaklaşma düzeyi yüksek olan katılımcıların düşük olanlara kıyasla daha az tedbirlere uyma niyeti gösterecekleri varsayılmış (H₆) ancak bu varsayım bulgularla desteklenmemiştir. Her ne kadar ahlaki uzaklaşmanın koruyucu davranışlarla ilişkisini gösteren araştırmalar olsa da (Maftai ve Holman, 2020; Bazzoli ve Probst, 2022) ilgili alanyazında bu ilişkinin oldukça düşük olduğunu ve pandeminin ilerleyen dönemlerinde bilgi ve farkındalığın artmasıyla, ahlaki uzaklaşmanın etkisini kaybettiğini gösteren çalışmalar da mevcuttur (Alivernini vd., 2021; Wu vd., 2021).

Kültürel geleneklere bağlılığın COVID 19 tedbirlerine uyma ile negatif bir ilişkiye sahip olacağı varsayımına dayanan yedinci hipotez (H₇) istatistiksel olarak desteklenmemiştir. Bu durum kültürel gelenek ifadesinin katılımcılar için daha soyut algılanmasından kaynaklanmış olabilir. Bununla birlikte pandemi döneminde kültürel ritüelleri sürdürme düzeyinin tedbirlere uyma niyetiyle anlamlı pozitif bir ilişkiye sahip olduğu görülmüştür (H₈ desteklenmiştir). Bu bulgu, nitel araştırmada elde edilen bulgularla da oldukça tutarlıdır. Yapılan görüşmeler sonucunda pandemi döneminde insanların kültürel geleneklere bağlılığının ve kültürel ritüelleri sürdürmelerinin tedbirlere uyma davranışlarını zayıflattığı ve ritüellerin sebep olduğu kalabalık toplanmaların sosyal izolasyonun önündeki en büyük engellerden biri olduğu anlaşılmıştır. Bu bulguyla benzer şekilde, Whaley ve arkadaşları (2021) da doğum günü kutlamaları gibi sosyal toplanmaların, COVID 19 bulaşmasında önemli bir kaynak olduğunu ortaya koymuştur. Yine İngiltere’de sokağa çıkma yasağından önce dini temelli bir dernek tarafından gerçekleştirilen cenaze törenine katılan birçok üyenin COVID 19 hastalığına yakalandığı da rapor edilmiştir (Quadri, 2020). Karaman’a göre ise (2010), kültürel ritüeller bir toplum içerisindeki sosyokültürel yaşamın ve sosyal bütünleşmenin en önemli bileşenlerindendir. Ayrıca kolektif bir nitelikte olduğundan grubun dayanışmasını artırarak grubu bir arada tutma özelliğine de sahiptir. Araştırmacıya göre insanlar ölüm, şiddet, hastalık gibi günlük yaşamda karşılaşılan olaylara bilimsel bir açıklama bulamadığında ritüellere daha fazla

bağlanma eğilimindedir. Buradan yola çıkarak bireylerin kriz durumlarının yarattığı belirsizlik ve huzursuzluk halini kültürel ritüellere dahil olma yoluyla hafiflettiklerini ve sonuç olarak tedbirlere daha az uyma davranışı gerçekleştirdiklerini söylemek mümkündür. Bu da ritüellerin kriz anlarında çift taraflı işleyen bir yönünün olduğuna işaret eder niteliktedir. Kültürel ritüelleri sürdürme, bir yandan krizin şiddetini artırırken, bir yandan insanların belirsizlikten kaçınma (Hogg, 2000) ihtiyacına yanıt olabilmektedir.

Kişi düzeyindeki değişkenlerin, durum ve kültür değişkenleri ile anlamlı ortak etkiler yaratacağı varsayımı ile gerçekleştirilen düzenleyici analiz bulgularına göre risk algısının tedbirlere uyma niyetine etkisinde kültürel geleneklere bağlılığın ve ahlaki uzaklaşmanın düzenleyici rol oynadığı görülmektedir (H_9 ve H_{11} desteklenmiştir). Bulgulara göre kültürel geleneklere bağlılık arttıkça risk algısı düşmekte ve bu düşük risk algısı da tedbirlere uyma davranışlarının azalmasına neden olmaktadır. Ayrıca düzenleyici analiz bulguları risk algısı düşük olan bireylerin yüksek ahlaki uzaklaşma düzeyinde en az uyma niyeti gösterdiklerini ortaya koymuştur. Benzer bir çalışma gerçekleştiren Lo Presti ve arkadaşlarına göre (2022), algılanan riskin karar verme üzerindeki etkisini şekillendiren ve dolayısıyla acil durumlara ve afet hazırlığına yönelik davranışsal tepkileri modüle eden içsel değişkenler; olaylar üzerindeki kontrol duygusu, ahlaki eğilimler ve kişilik özellikleri ile tanımlanan bireysel boyutları içermektedir.

Bununla birlikte kültürel ritüellerin düzenleyici etkisine dair varsayım (H_{10}) analiz bulgularıyla desteklenmemiştir. Bu durum kültürel ritüellerin tedbirlere uyma niyeti üzerinde temel bir etki yaratmasından kaynaklanmış olabilir. Sonuç olarak KKD yaklaşımının da öngördüğü şekilde belirli bir durum karşısında (COVID 19 pandemisi) bireyin davranışları hem kişisel faktörlerden (risk algısı, iyimserlik önyargısı, ahlaki uzaklaşma) hem de içinde bulunduğu kültürden (kültürel geleneklere bağlılık ve kültürel ritüelleri sürdürme) etkilenmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ÇALIŞMA 3: NİCEL ARAŞTIRMA (DENEY 2)

Araştırmanın ilk aşamasında (nitel çalışmada) elde edilen biliş, ahlak, kültür ve ev temalarından yola çıkılarak ikinci çalışmada (nicel çalışma) risk algısı (biliş), iyimserlik önyargısı (biliş), ahlaki uzaklaşma düzeyi (ahlak), kültürel geleneklere bağlılık (kültür) ve kültürel ritüelleri sürdürme (kültür) düzeylerinin tedbirlere uyma üzerindeki etkisi incelenmiştir. Ayrıca birinci deneyde ev teması (kendi evi ve dış mekân) ve yakınlık derecesi (arkadaş, komşu) düzeyleri durumsal faktörler olarak değişimlenmiş ve bağımlı değişken üzerindeki etkileri test edilmiştir. Bulgular, değişimlenen bağımsız değişkenlerin önleyici tedbirlere uyma üzerinde anlamlı etkilerinin olmadığını ancak tedbirlere uyma ile risk algısı, iyimserlik önyargısı ve kültürel ritüelleri sürdürmenin bağımlı değişken ile anlamlı ilişkiler gösterdiğini ortaya koymuştur.

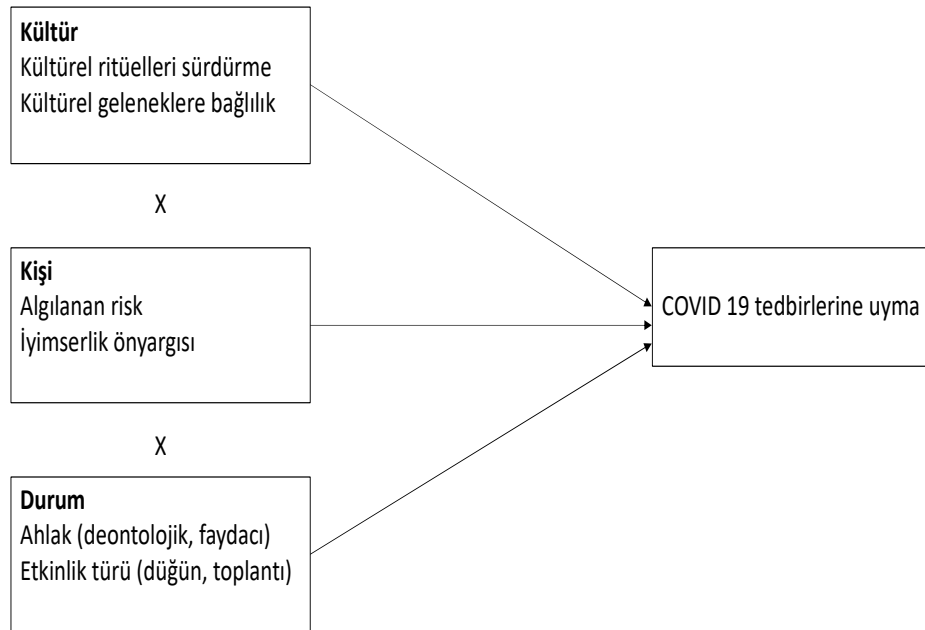
Araştırmanın bu evresinde (Mart, 2022) Sağlık Bakanlığının açıklamalarıyla beraber temaslı takibi, temasının izolasyonu ve okullarda pozitif vaka uygulamalarında karantina zorunluluğu kaldırılmış, maske kullanımı açık alanlarda serbest bırakılarak, kapalı alanlarda kısıtlamaya gidilmiştir (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-60593781>). Dolayısıyla önleyici tedbirlere uyma üzerindeki otorite gücü azalmış ve bireylerin maske ve mesafe önlemlerine uyma davranışları kendi ahlaki kararlarına bağlı hale gelmiştir.

Prosser (2020), COVID 19 bağlamında, bireysel sağlık davranışlarının sadece bireyin seçimlerini somutlaştırmakla kalmadığını bunun yerine kolektif ve ahlaki bir önem kazandığını öne sürmektedir. Bu noktada, kolektif yapının önemli bileşenlerinden olan ve birinci deneyde risk algısı ile tedbirlere uyma arasında düzenleyici rol oynadığı aynı zamanda tedbirlere uyma ile anlamlı ilişkiler gösterdiği ortaya konmuş olan kültürel süreçlerin ve yine hem nitel çalışmada hem de ilk deneyde uyma davranışlarıyla ilişkili bulunan ve düzenleyici rol oynayan ayrıca mevcut kısıtlamalarda alınacak önlemlerde ön plana çıkan ahlaki karar vermenin etkisinin test edilmesine karar verilmiştir. Manipülasyonlar oluşturulurken bir önceki çalışmada olduğu gibi KKD yaklaşımı temel alınarak durum düzeyinde bir değişim için katılımcılara farklı etkinlik türünü içeren öyküler ve ahlaki süreçlerini aktive etmesi beklenen metinler sunulmuştur. Yine

ilk çalışmada olduğu gibi kişi düzeyindeki faktörler (iyimserlik önyargısı, risk algısı) ile kültürel düzeydeki faktörler (kültürel geleneklere bağlılık ve kültürel ritüelleri sürdürme), durum davranış ilişkisinde kontrol değişkenleri olarak ele alınmıştır.

Ahlaki vurgular manipüle edilirken katılımcıların durum karşısında karar verme süreçleri, Greene ve arkadaşlarının (2001) İkili İşlem Kuramı (Dual-Process Theory) temelinde test edilmiştir. Kurama göre, faydacı veya deontolojik kararlar iki farklı zihinsel süreç ile açıklanabilmektedir. Bireyler faydacı karar alırken eylemleri sonuçlarına göre değerlendirmekte ve çoğunluğun yararına göre hareket etmektedirler. Deontolojik karar alırken ise eylemler, yapılması gereken görevler, kurallar ve normlara göre değerlendirilir. Manipülasyon öykülerinde bu karar alma süreçlerini değiştirmek amacıyla mevcut durum öncesi katılımcıların faydacı ve deontolojik bakışlarını aktive edeceği varsayılan metinler sunulmuştur.

Sonuç olarak bu çalışmada katılımcıların önleyici tedbirlere uymasında ahlaki vurgunun ve etkinliğin türünün fark yaratıp yaratmayacağı deneysel yöntem ile incelenmiş olup, araştırmanın deseni 2 (ahlaki vurgu: faydacı, deontolojik) x 2 (etkinlik türü; düğün, toplantı) gruplar arası desen olarak oluşturulmuştur (bkz. Tablo 4.1). KKD yaklaşımı çerçevesinde oluşturulan araştırmanın modeli ve değişkenleri Şekil 4.1’de gösterilmiştir.

Şekil 4.1: KKD Modeli çerçevesinde çalışmada etkileri incelenen değişkenler

Araştırmanın hipotezleri, alanyazındaki bulgular ve kuramsal yaklaşımlar temelinde oluşturulmuş, her hipotezin temel dayanaklarına ilişkin açıklamalar hipotezlerden önce ifade edilmiştir. Hipotezlerin dayandığı araştırma deseni Tablo 4.1’de gösterilmiştir. Her hipotez KKD yaklaşımına göre ait olduğu düzeyde ele alınmıştır.

Tablo 4.1: Koşulların araştırma desenine göre gösterimi

	Etkinlik türü (A)	
Ahlaki vurgu (B)	Düğün (A1)	Toplantı (A2)
Faydacı (B1)	Koşul 1 (A1B1)	Koşul 2 (A2B1)
Deontolojik (B2)	Koşul 3 (A1B2)	Koşul 4 (A2B2)

Durum Düzeyi Hipotezleri

İran’da yapılan bir araştırma güçlü bir normatif ve değer yönü olan sosyal gelenek ve ritüellerin varlığının, İranlıların sağlık tavsiyelerine uymalarını zorlaştırdığını ortaya koymuştur (SoleimanvandıAzar vd., 2021). Araştırmaya göre, yeni yıl eğlenceleri, ziyaretler ve birbirleriyle yakın ilişkiler, durumun normalleşmesine, COVID 19’un ciddiye alınmamasına ve enfekte vakaların artmasına neden olmuştur.

H₁: Kültürel ritüeller, COVID 19 tedbirlerine uyma üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Etkinlik türü kültürel bir ritüel olduğunda (düğün) tedbirlere uyma, ritüel olmadığı (toplantı) duruma kıyasla daha düşük olacaktır ($A1 < A2$).

COVID 19 pandemisi, bir takım etik zorluklar sunan gerçek dünya krizinin bir örneğidir ve salgın sırasında hijyen veya sosyal mesafe gibi günlük davranışlar ahlaki değer kazanmaktadır. (Franciss ve McNabb, 2022). Benzer şekilde, Christner ve arkadaşları (2020) da sosyal mesafe uygulamasını ahlaki bir davranış olarak ele almaktadır. Örneğin, Chan (2021), ahlaki sezgilerdeki bireysel farklılıkların (şefkat ve adalet gibi) pandemi sırasında bireylerin davranışsal uyumundaki rolünü ortaya koymuştur (Chan, 2021). Son araştırmalar da önleyici davranışın toplum yanlısı yönünü vurgulamaktadır.

H₂: Ahlaki vurgular, COVID 19 tedbirlerine uyma üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Deontolojik ahlaki vurgu yapılan katılımcıların tedbirlere uyma düzeyi, faydacı ahlaki vurgu yapılanlara göre daha yüksek olacaktır ($B2 < B1$).

Nitel araştırma bulguları insanların pandemi döneminde kültürel ritüelleri sürdürmeye devam ettiğini ve sosyal mesafe uygulamalarının bu sebeple zayıfladığını ortaya koymuştur. İlk deneyin bulguları da benzer yöndedir; katılımcıların kültürel ritüelleri sürdürme düzeyinin COVID 19 tedbirlerine uyma üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Aynı zamanda bireylerin salgına rağmen çeşitli kalabalık toplanmalara girmesinin ve sosyal mesafeyi azaltmasının, ahlaki süreçlerle ilişkili olduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur (Killen ve Dahl, 2018; Francis ve McNabb, 2020).

H₃: Kültürel ritüel ve ahlaki vurgunun COVID 19 tedbirlerine uyma üzerinde etkileşim etkisi vardır. Tedbirlere uyma düzeyi, faydacı ahlaki vurgu ve etkinlik türünün toplantı olduğu durumda en düşük olacaktır ($A2B1 < A1B2$, $A1B1$, $A2B2$).

Cohen ve Leung'un (2010) KKD yaklaşımı çerçevesinde, kişi düzeyinde ölçülen değişkenlerin durumsal faktörlerle ve kültürel faktörlerle etkileşim etkisi ortaya çıkaracağı varsayılmaktadır. Bu bağlamda;

H₄: Etkinlik türünün COVID 19 tedbirlerine uyma üzerindeki etkisinde algılanan mağduriyetin aracı rolü vardır.

Aşağıdaki hipotezler ilk çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da test edilerek bağımlı değişken ile anlamlı ilişkiler kuran değişkenlerin kovaryant etkisi incelenmiştir.

Kişi Düzeyi Hipotezleri

H₅: İyimserlik önyargısı ile uyma arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. İyimserlik önyargı düzeyi arttıkça uyma azalır.

H₆: Bireylerin risk algısı COVID 19 tedbirlerine uyma ile pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Risk algısı arttıkça tedbirlere uyma da artar.

Kültür Düzeyi Hipotezleri

H₇: Bireylerin kültürel geleneklere bağlılık düzeyi, COVID 19 tedbirlerine uyma ile negatif yönde anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Kültürel geleneklere bağlılık arttıkça tedbirlere uyma azalır.

H₈: Pandemi döneminde kültürel ritüelleri sürdürme COVID 19 tedbirlerine uyma ile negatif yönde anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Kültürel ritüelleri sürdürme düzeyi arttıkça uyma azalır.

4.1 Yöntem

4.1.1 Katılımcılar

Yapılan power analizi (G*Power, bkz. Faul, Erdfelder, Buchner ve Lang, 2009) sonunda, dört gruptan oluşan ve dört kontrol değişkeni içeren ANCOVA analizinde .95 düzeyinde power ve orta düzey (.50) bir etki büyüklüğü için örneklem büyüklüğü 108 olarak tespit edilmiştir.

Araştırmanın veri toplama süreci pandemi sebebiyle kolay örnekleme yoluyla çevrimiçi platformda gerçekleştirilmiş olup, 124 yetişkin birey araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırmaya toplam 186 kişi katılmış ancak anketi tamamlamayan 62 kişinin verisi analizlere dahil edilmemiştir. Araştırmaya katılan 124 katılımcının 98'i kadın (%79) ve 26'sı (%21) erkek olup yaş ortalamaları 21.82'dir (SS= 1.70). Katılımcıların koşullara göre dağılımı Şekil 4.2.'de gösterilmiştir.

	Etkinlik türü		
Ahlak	Düğün	Toplantı	
Faydacı	Koşul 1 (n= 29)	Koşul 2 (n= 34)	n= 63
Deontolojik	Koşul 3 (n= 26)	Koşul 4 (n= 35)	n= 61
	n= 55	n= 69	N = 124

Şekil 4.2: Katılımcıların koşullara göre dağılımı

4.1.2 Veri Toplama Araçları

Araştırmanın amacına ve kapsamına uygun olarak oluşturulan ölçme araçlarına aşağıda detaylı bir şekilde yer verilmiştir.

4.1.2.1 Bağımsız (Durumsal) Değişkenlerin Manipülasyonu

Araştırmacı tarafından geliştirilen manipülasyon öyküleri katılımcıların kendisine koronavirus bulaşmış olma ihtimaline rağmen kalabalık bir toplanmaya (düğün ya da toplantı) dahil olup olmayacakları temelinde oluşturulmuş olup öykülerden önce katılımcıların ahlaki bakışlarını (faydacı/deontolojik) etkileyeceği varsayılan metinler sunulmuştur. Oluşturulan manipülasyon öyküleri ve ahlaki vurgu metinleri şu şekildedir;

Yapılan çalışmalar insanların belirli durumları değerlendirirken koşullara baktıklarını ve buna göre karar verdiklerini ortaya koymaktadır. Buna göre karar verirken belirli zorunluluklar karşısında insanlar örneğin verdikleri sözü tutamayabilirler. Siz aşağıdaki durumda olsaydınız nasıl davranırdınız? (faydacı ahlak manipülasyonu).

Çok yakın bir arkadaşınızın düğününde nikâh şahidi olacaksınız. Düğüne birkaç gün kala halsizlik ve eklem ağrıları gibi belirtileriniz oldu. Yakın zamanda görüştüğünüz bir arkadaşınız da covid olduğunu söyledi. Test yaptırdığınız takdirde yüksek ihtimalle pozitif çıkacak ve karantinaya gireceksiniz. Düğüne gitmediğinizde arkadaşınız mağdur olacak ama giderseniz çok sayıda kişiye hastalık bulaştırma ihtimaliniz var (Koşul 1: Kültürel ritüel varlığında faydacı ahlak manipülasyonu).

Çok yakın bir arkadaşınızın düzenlediği bir organizasyonda önemli bir göreviniz var. Organizasyona birkaç gün kala halsizlik ve eklem ağrıları gibi belirtileriniz oldu. Yakın zamanda görüştüğünüz bir arkadaşınız da covid olduğunu söyledi. Test yaptırdığınız takdirde yüksek ihtimalle pozitif çıkacak ve karantinaya gireceksiniz. Organizasyona katılmadığınız takdirde arkadaşınız mağdur olacak ama giderseniz çok sayıda kişiye hastalık bulaştırma ihtimaliniz var (Koşul 2: Kültürel ritüel yokluğunda faydacı ahlak manipülasyonu).

Yapılan çalışmalar insanların belirli durumları değerlendirirken koşullara baktıklarını ve buna göre karar verdiklerini ortaya koymaktadır. Her ne kadar karar vermekte zorlansalar da verdikleri sözü tutmaları erdemli olmanın bir gereğidir. Siz aşağıdaki durumda olsaydınız nasıl davranırdınız? (deontolojik ahlak manipülasyonu)

Çok yakın bir arkadaşınızın düğününde nikâh şahidi olacaksınız. Düğüne birkaç gün kala halsizlik ve eklem ağrıları gibi belirtileriniz oldu. Yakın zamanda görüştüğünüz bir arkadaşınız da covid olduğunu söyledi. Test yaptırdığınız takdirde yüksek ihtimalle pozitif çıkacak ve karantinaya gireceksiniz. Düğüne gitmediğinizde arkadaşınız mağdur olacak ama giderseniz çok sayıda kişiye hastalık bulaştırma ihtimaliniz var (Koşul 3: Kültürel ritüel varlığında deontolojik ahlak manipülasyonu).

Çok yakın bir arkadaşınızın düzenlediği bir organizasyonda önemli bir göreviniz var. Organizasyona birkaç gün kala halsizlik ve eklem ağrıları gibi belirtileriniz oldu. Yakın zamanda görüştüğünüz bir arkadaşınız da covid olduğunu söyledi. Test yaptırdığınız takdirde yüksek ihtimalle pozitif çıkacak ve karantinaya gireceksiniz. Organizasyona katılmadığınız takdirde arkadaşınız mağdur olacak ama giderseniz çok sayıda kişiye hastalık bulaştırma ihtimaliniz var (Koşul 4: Kültürel ritüel yokluğunda deontolojik ahlak manipülasyonu).

Manipülasyon öyküsünden hemen sonra katılımcılara iki farklı manipülasyon kontrol sorusu, benzer bir olayı daha önce yaşayıp yaşamadıkları ve algılanan risk soruları yöneltilmiştir. Bu sorular şu şekildedir;

1. Anlatılan olayı gözünüzde ne kadar canlandırabildiniz?

Hiç Orta Çok
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

2. Sizce anlatılan olayda gitmediğiniz takdirde arkadaşınızın mağdur olma ihtimali nedir?

Hiç Orta Çok
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

3. Sizce anlatılan olayda diğerlerine koronavirüs bulaştırma ihtimaliniz nedir?

Hiç Orta Çok
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

4. Anlatılan olaydakine benzer bir durumu gerçekte yaşadınız mı?

.....

4.1.2.2 Bağımlı Değişken: COVID 19 Tedbirlerine Uyma

COVID 19 tedbirlerine uyma, manipülasyon öykülerinden sonra verilmiş olan tedbirlere uyma düzeyini ölçen 7’li Likert tipi bir ölçek (Tablo 4.2) ile ölçülmüştür. Burada da önceki çalışmada olduğu gibi katılımcıların bağlama özgü (context spesific) olarak ne derece uyma davranışı gerçekleştireceğine dair kendi değerlendirmesi söz konusudur. Bu ölçek Sağlık Bakanlığının COVID 19 ile mücadelede önerdiği davranışsal önlemlere uygun olarak araştırmacı tarafından düzenlenmiştir. Ölçek maddeleri ters kodlanmıştır.

Tablo 4.2: COVID 19 tedbirlerine uyma ölçeği

	“1” Bana hiç uymuyor			“7” Tamamen bana uyuyor			
Her şeye rağmen mutlaka katıldım.	1	2	3	4	5	6	7
Katıldım ama maskemi hiç çıkarmazdım.	1	2	3	4	5	6	7
Katıldım ama kimseyle fiziksel temas kurmazdım.	1	2	3	4	5	6	7

Ölçeğin geçerliliğini test etmek amacıyla açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz bulgularına göre Ölçeğin Kaiser-Meyer-Olkin örneklem

uygunluk değeri .69 ve Bartlett Sphericity Testi Ki-Karedeğeri 158.163 ($p < .05$) olup ölçek faktör analizine uygun bulunmuştur. Faktör analizi sonucunda ölçeğin tek faktörlü bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Bu faktör toplam varyansın %75.7'sini karşılamaktadır. Ölçek maddelerinin madde-toplam korelasyonları (.62 ile .77) aralığındadır (bkz. Tablo 4.3.)

Ölçeğin çarpıklık ve basıklık değeri +1,5 ile -1,5 aralığında olup, güvenirlik katsayısı yüksektir ($\alpha = .83$). Ölçekten alınan yüksek puan COVID 19 tedbirlerine uyma niyetinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 4.3: COVID 19 tedbirlerine uyma ölçeği maddelerinin faktör yükleri ve madde toplam korelasyonları

Madde	Faktör yükü	Madde-Toplam Korelasyonlar
Her şeye rağmen mutlaka katıldım.	.90	.62
Katıldım ama maskemi hiç çıkarmazdım.	.89	.75
Katıldım ama kimseyle fiziksel temas kurmazdım.	.81	.77

4.1.2.3 Kovaryant Değişkenlerin Ölçümü

Bu araştırmada bağımlı değişkenle ilişkisi kontrol edilen değişkenler, katılımcıların iyimserlik önyargısı, risk algısı, kültürel geleneklere bağlılık ve pandemi döneminde kültürel ritüelleri sürdürme düzeyleridir.

4.1.2.3.1 İyimserlik Önyargısı

İyimserlik önyargısı ölçümünde ikinci çalışmada da kullanılan Druica ve arkadaşlarının (2020) kendi çalışmalarında kullandığı iki soru kullanılmıştır. İki maddenin korelasyonu pozitif yönde ve istatistiksel açıdan anlamlıdır ($r = .45$, $p = .00$).

4.1.2.3.2 Kültürel Geleneklere Bağlılık Düzeyi

Kültürel geleneklere bağlılık düzeyini ölçmek için araştırmacı tarafından hazırlanan ikinci çalışmadaki ölçeğin aynısı kullanılmıştır. Ölçeğin son maddesi olumsuz anlam ifade ettiğinden ters kodlama yapılmıştır. Ölçek yüksek bir güvenirlik katsayısına sahiptir ($\alpha = .82$).

4.1.2.3.3. Pandemi Döneminde Kültürel Ritüelleri Sürdürme

Araştırmacı tarafından hazırlanan pandemi dönemi kültürel ritüelleri sürdürme ölçeği bu çalışmada da kullanılmıştır. Ölçeğin güvenirlik katsayısı yüksektir ($\alpha = .82$).

4.1.3 İşlem

Araştırma ikinci çalışmada olduğu gibi çevrimiçi veri toplama uygulaması (www.surveymonkey.com) aracılığıyla düzenlenerek katılımcılara çeşitli sosyal medya hesapları aracılığıyla ulaşılmıştır. Uygulamada katılımcılar seçkisiz olarak dört koşula atanmıştır. Bu koşullar katılımcıların kendilerine sunulan öykülerde ahlaki vurgunun ve kültürel ritüelin varlığının değişimlenmesi temelinde oluşturulmuştur. Veri toplama sürecindeki ön analizler sonucu manipülasyonun çalıştığı görüldüğünden (45 kişi ile ön çalışma yapılmıştır) veri toplamaya devam edilmiştir. Tüm veriler 2022 yılı mart ayında toplanmış olup, verilerin analizi IBM SPSS 22.0 programı ile gerçekleştirilmiştir.

4.2 Bulgular

4.2.1 Katılımcılara ait sosyodemografik bulgular

Araştırmada verileri analiz edilen 124 katılımcının 98'i kadın (%79) ve 26'sı (%21) erkektir. Yaşları 18-28 aralığında değişmekte olup yaş ortalaması 21.82'dir (SS= 1.70). Katılımcıların 2'si (%1.6) halen bir işte çalışmakta, 4'ü (%3.2) çalışmayan kategorisinde yer almakta ve 118'i (%95.2) de öğrencidir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu üniversite öğrencisi (n= 121, %97.6) iken 3'ü (%2.4) üniversite mezunudur. Covid geçirme durumuna baktığımızda 43 katılımcı (%34.7) covid geçirdiğini ifade ederken, 81 katılımcı (%65.3) henüz hastalığa yakalanmadığını belirtmiştir. Katılımcılara ait sosyo-demografik bulgular Tablo 4.4'de gösterilmiştir.

Tablo 4.4: Katılımcılara ait sosyo-demografik bulgular

Değişkenler	Frekans	%
Cinsiyet		
Kadın	98	79
Erkek	26	21
Yaş	18-28	124
Meslek		
Çalışan	2	1.6
İşsiz	4	3.2
Öğrenci	118	95.2
Eğitim Durumu		
Lisans	121	97.6
Lisans mezunu	3	2.4
Covid Geçirme		
Evet	43	34.7
Hayır	81	65.3

4.2.2 Ön Analizler

Esas analizlerden önce, manipülasyonu kontrol etmek amacıyla katılımcılara sorulan sorularla ilgili analizler gerçekleştirilmiştir. Yapılan

MANOVA analizi (bağımlı değişkenler; gözünde canlandırma, mağdur olma ihtimali ve risk algısı) sonucuna göre katılımcıların olayı gözünde canlandırmaları ne etkinlik türü ($p = .71$) ne de ahlaki vurgu ($p = .80$) açısından gruplar arasında anlamlı bir farka sahip değildir. Katılımcıların büyük bir kısmı olayı gözünde iyi bir şekilde canlandırabilmiştir, $F(1, 124) = 2.01$, $p = .16$. Buna karşın, anlatılan hikâyede arkadaşın mağdur olma ihtimali, etkinlik türü açısından gruplar arasında anlamlı bir fark yaratmıştır, $F(1, 124) = 21.10$, $p = .00$. Grup ortalamalarına baktığımızda kişinin düşün koşulunda ($n = 55$, Ort.= 3.76, SS= 2.55) algıladığı mağdur olma ihtimali, toplantı koşuluna ($n = 69$, Ort.= 6.00, SS= 2.74) göre daha azdır.

Ahlaki vurgu açısından ise arkadaşın mağdur olma ihtimali gruplar arasında anlamlı bir farka sahip değildir, $F(1, 124) = 1.70$, $p = .19$. Bununla birlikte, grup ortalamalarında beklendiği üzere faydacı ahlak durumunda ($n = 63$, Ort.= 4.70, SS= 2.90) algılanan mağdur olma ihtimali deontolojik ahlak durumuna ($n = 61$, Ort.= 5.33, SS= 2.84) göre daha düşüktür.

Son olarak risk algısı, ne kültürel ritüel ($p = .60$) açısından ne de ahlaki vurgu ($p = .84$) açısından gruplar arasında anlamlı bir farka sahip değildir, $F(1, 124) = .82$, $p = .37$. Yine de beklendiği üzere grup ortalamaları, faydacı ahlak durumunda ($n = 63$, Ort.= 7.81, SS= 2.57) deontolojik ahlak durumuna ($n = 61$, Ort.= 7.75, SS= 2.59) göre, kültürel ritüel yokluğunda da (toplantı; $n = 69$, Ort.= 7.67, SS= 2.63) kültürel ritüel olduğu (düşün; $n = 55$, Ort.= 7.93, SS= 2.51) duruma göre daha fazladır. Katılımcıların deney koşullarına göre dağılımı Şekil 4.2’de gösterilmiştir.

4.2.3 Korelasyon Analizine Dair Bulgular

Yapılan korelasyon analizi sonucunda araştırmaya katılan bireylerin COVID 19 tedbirlerine uyma niyetleri ile kültürel ritüelleri sürdürme düzeyi ($r = -.24$, $p = .00$) ve mağdur olma ihtimali ($r = -.20$, $p = .03$) arasında negatif, risk algısı ($r = .24$, $p = .00$) ile arasında ise pozitif bir korelasyon olduğu görülmüştür. Bulgulardan hareketle bireylerin ritüelleri sürdürme düzeyleri ve arkadaşlarının mağdur olma ihtimaline dair algıları arttıkça uyma niyetlerinin azaldığını, bununla birlikte risk algıları ne kadar çoksa uyma niyetlerinin de o denli yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Uyma niyeti ile kültürel geleneklere bağlılık ve iyimserlik önyargısı arasında ise anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır ($p > .05$). Ayrıca iyimserlik önyargısı katılımcıların risk algısı ($r = -.22$, $p = .01$) ile negatif bir

korelasyona sahiptir. Buna göre iyimserlik önyargısı arttıkça risk algısı düşmektedir. Korelasyon bulgularına Tablo 4.5'te yer verilmiştir.

Korelasyon bulgularına göre kültürel ritüelleri sürdürme, risk algısı ve mağdur olma ihtimali değişkenlerinin bağımlı değişken ile anlamlı ilişkilere sahip olduğu görüldüğünden varyans analizlerinde bu ilişkiler kontrol altına alınacaktır.

Tablo 4.5: Değişkenler arası korelasyonlara ilişkin bulgular

Değişkenler	1	2	3	4	5	6
1. Uyma ^a	1	-.12	-.24**	-.14	-.20*	.24**
2. Kültüre bağlılık ^b		1	.1	.13	.02	.14
3. Ritüelleri sürdürme ^c			1	.07	.10	.05
4. İyimserlik önyargısı				1	-.05	-.22*
5. Mağdur olma ihtimali					1	.11
6. Risk algısı						1
Ort.	5.52	19.52	13.48	4.87	5.01	7.78
SS	1.50	5.47	7.04	2.64	2.87	2.57

^aCOVID 19 tedbirlerine uyma; ^bKültürel geleneklere bağlılık; ^cKültürel ritüelleri sürdürme; ** $p < .05$, * $p < .01$

4.2.4 ANCOVA Analizine Dair Bulgular

Bağımlı değişken üzerinde (COVID 19 tedbirlerine uyma) ahlaki vurgu ve etkinlik türünün herhangi bir fark yaratıp yaratmadığını test etmek amacıyla 2 (ahlaki vurgu: faydacı, deontolojik) x 2 (etkinlik türü: düğün, toplantı) ANCOVA analizi yapılmıştır.

Öncelikle varyansların homojen dağılıp dağılmadığı Levene'nin hata varyanslarının eşitliği testi ile hesaplanmıştır. Varyansların homojen olduğu gözlenmiştir, $F(3, 120) = 1.69$, $p = .17$. Algılanan risk, iyimserlik önyargısı, kültürel ritüelleri sürdürme ve kültürel geleneklere bağlılık kovaryant değişkenler olarak varsayılmış olsa da korelasyon bulguları sonucunda kültürel geleneklere bağlılık ve iyimserlik önyargısı varsayıldığı gibi covid tedbirlerine uyma ile herhangi bir anlamlı ilişki göstermediği tespit edildiğinden varyans analizine dâhil edilmemiştir. Bununla birlikte başlangıçta kovaryant değişken olarak ele alınmasa da Tablo 4.4.'de gösterilmiş olduğu gibi bağımlı değişken ile anlamlı ilişki gösteren mağdur olma ihtimali kovaryant değişken olarak analize dahil edilmiştir. Sonuç olarak ANCOVA analiziyle etkinlik türü ve ahlaki vurgunun COVID 19 tedbirlerine uyma niyeti üzerindeki etkisinde algılanan risk, kültürel ritüelleri sürdürme ve mağdur olma ihtimalinin kovaryant etkileri incelenmiştir.

Analiz bulgularına baktığımızda ahlaki vurgu ($p = .47$) ve etkinlik türü manipülasyonunun ($p = .08$) bağımlı değişken üzerinde ne temel etki ne de ortak etki ($p = .96$) açısından anlamlı bir fark yaratmadığı görülmüştür. Bununla birlikte kovaryant değişken olarak belirlenen risk algısı [$F(1, 124) = 12.13, p = .00, \eta^2 p = .09$], kültürel ritüelleri sürdürme [$F(1, 124) = 6.43, p = .01, \eta^2 p = .05$] ve mağdur olma ihtimalinin [$F(1, 124) = 8.34, p = .00, \eta^2 p = .07$] tedbirlere uyma niyeti üzerindeki temel etkilerinin anlamlı olduğu görülmektedir. Kovaryant değişkenlerin temel etkileri anlamlı olsa da bu değişkenlerin varlığında bağımsız değişkenlerin gruplararası anlamlı bir fark yaratmadığı da ortadadır. ANCOVA bulguları Tablo 4.6’da gösterilmiştir.

Tablo 4.6: Bağımsız ve kovaryant değişkenlerin uyma üzerindeki etkisine dair 2x2 ANCOVA analiz bulguları

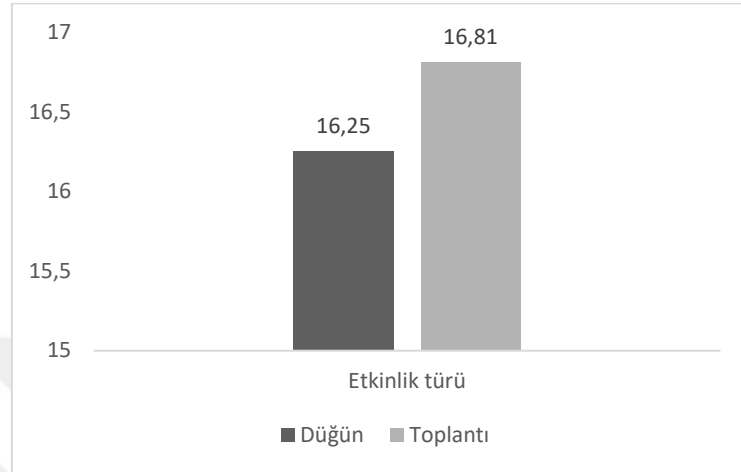
	SD	F	p	η^2_p
1. Ahlaki vurgu	(1, 124)	.51	.47	.00
2. Etkinlik türü	(1, 124)	3.20	.08	.03
3. Ahlaki vurgu*Etkinlik türü	(1, 124)	.00	.96	.00
4. Kültürel ritüelleri sürdürme	(1, 124)	6.43	.01	.05
5. Risk algısı	(1, 124)	12.13	.00	.09
6. Mağdur olma ihtimali	(1, 124)	8.34	.00	.07

ANCOVA analizi sonucunda etkinlik türünün bağımlı değişken üzerindeki etkisinin marjinal düzeyde kalması ($p = .08$) ve kovaryant değişken olarak eklenen kültürel ritüelleri sürdürme ile etkinlik türünün (düğün) örtüşmesi sebebi ile kültürel ritüelleri sürdürme kovaryant değişken olarak eklenmeden ANCOVA analizi tekrar edilmiştir. Analiz sonucunda etkinlik türünün gruplar arasında anlamlı bir fark yarattığı görülmüştür [$F(1, 124) = 4.48, p = .04, \eta^2 p = .04$]. Kültürel ritüelin kovaryant olarak eklenmediği durumda ortaya çıkan ANCOVA bulguları Tablo 4.7 de gösterilmiştir.

Tablo 4.7: Kültürel ritüelin kovaryant eklenmediği ANCOVA analizine dair bulgular

	SD	F	p	η^2_p
1. Ahlaki vurgu	(1, 124)	.51	.48	.00
2. Etkinlik türü	(1, 124)	4.48	.04	.04
3. Ahlaki vurgu*Etkinlik türü	(1, 124)	.00	.95	.00
4. Risk algısı	(1, 124)	11.17	.00	.09
5. Mağdur olma ihtimali	(1, 124)	10.31	.00	.08

Buna göre etkinlik türünün kültürel ritüel olduğu durumda grup ortalamaları ($n= 55$, Ort.= 16.25, SS= 4.75) toplantı olduğu duruma ($n= 69$, Ort.= 16.81, SS= 4.30) göre daha düşüktür. ANCOVA analizi sonucunda bağımlı değişkenin gruplara göre ortalama puanları Şekil 4.3'te gösterilmiştir.

Şekil 4.3: Tedbirlere uyma niyetinin etkinlik türüne göre ortalama puanları

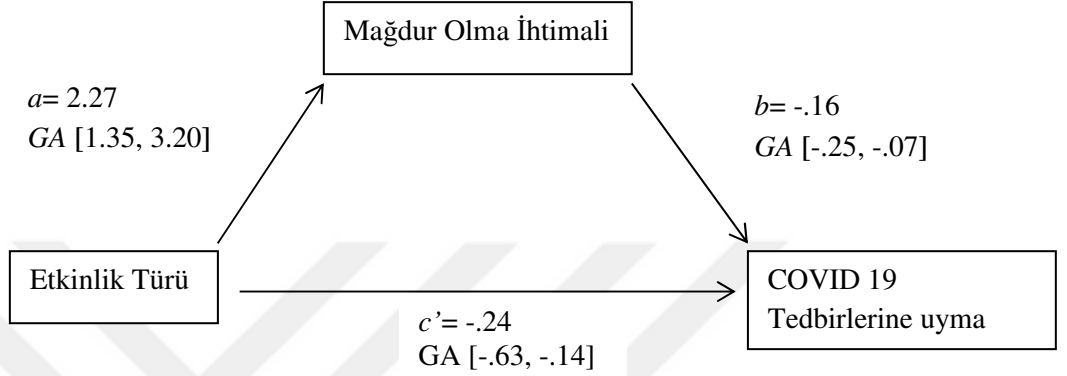
4.2.5. Aracılık Analizi Bulguları

4.2.5.1. Mağdur Olma İhtimalinin Aracı Rolü

Korelasyon analizleri (bkz. Tablo 4.5), mağdur olma ihtimalinin bağımlı değişken ile anlamlı pozitif bir ilişkiye sahip olduğunu göstermiştir. Modern yaklaşımda Hayes'e göre (2018) aracı değişkenin bağımlı ve bağımsız değişkenle anlamlı düzeyde korelasyon göstermesi durumunda aracılık modeli doğrulanmış olmaktadır. Sonuç olarak mağdur olma ihtimalinin aracı rolü SPSS Process Macro 4.0 programı ile test edilmiştir. Algılanan risk hem mağdur olma hem de tedbirlere uyma ile ilişkili olduğundan kovaryant değişken olarak analizlere dâhil edilmiştir.

Analiz sonucu elde edilen bulgulara göre etkinlik türü mağdur olmayı ($b= 2.27$, BootSE= .48, %95 GA [1.35, 3.20]) ve tedbirlere uymayı ($b= .59$, BootSE= .27, %95 GA [.05, 1.12]) yordamaktadır. Ayrıca, aracı değişken olarak varsayılan mağdur olma ihtimali ($b= -.16$, BootSE= .05 %95 GA [-.25, -.07]) ile kovaryant değişken olan algılanan risk de ($b= .17$, BootSE= .07, %95 GA [.06, .31]) uyma niyetini yordamaktadır. Dolayısıyla aracılık etkisinin olması için gerekli anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir (Hayes, 2018). Model 4'e göre dolaylı etkinin, %95 bootstrap güven aralığında istatistiksel olarak sıfırdan farklı olup sıfırın üzerinde

bir değer aralığında ($b = -.24$, $\text{BootSE} = .08$, %95 GA $[-.63, -.14]$) olduğu yani istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak, mağdur olma ihtimalinin aracılık etkisi anlamlıdır, etkinlik türünün toplantı olduğu koşulda mağdur olma ihtimali arttıķa tedbirlere uyma niyeti azalmaktadır. Mağdur olma ihtimalinin aracı rolü ve standardize edilmeyen regresyon değerleri model üzerinde şekil 4.4’de gösterilmiştir.

şekil 4.4: Mağdur olma ihtimalinin aracı rolü

Aracılık analizi bulgularına göre etkinlik türünün tedbirlere uyma üzerindeki toplam, doğrudan ve dolaylı etkisine ait veriler Tablo 4.8’de detaylı bir şekilde gösterilmiştir.

Tablo 4.8: Etkinlik türünün COVID 19 tedbirlerine uyma üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkisi

Etkinlik türünün COVID 19 Tedbirlerine Uyma zerindeki Toplam Etkisi			<i>b</i>	<i>SE</i>	LLCI	ULCI
			0.22	.26	0.30	.75
Etkinlik türünün COVID 19 Tedbirlerine Uyma zerindeki Doğrudan Etkisi			<i>b</i>	<i>SE</i>	LLCI	ULCI
			0.60	.28	.04	.13
Etkinlik türünün COVID 19 Tedbirlerine Uyma zerindeki Dolaylı Etkisi			<i>b</i>	<i>SE</i>	LLCI	ULCI
Bağımsız Değişken	Aracı Değişken	Bağımlı Değişken				
Etkinlik türü	Mağdur olma ihtimali	Tedbirlere uyma	-0.37	.12	0.62	0.14

Deney 2’deki tüm hipotezler, analizler ve bunlara ilişkin sonuçlar Tablo 4.9’da gösterilmiştir.

Tablo 4.9: Deney 2’deki hipotezler ve analizlere ilişkin sonuçlar

HİPOTEZ	ANALİZ	SONUÇ
H₁: Kültürel ritüeller COVID 19 tedbirlerine uyma üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Etkinlik türü kültürel bir ritüel olduğunda (düğün) tedbirlere uyma ritüel olmadığı (toplantı) duruma kıyasla daha düşük olacaktır	ANCOVA	Doğrulandı
H₂: Ahlaki vurgular COVID 19 tedbirlerine uyma üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Deontolojik ahlaki yargıda bulunanların tedbirlere uyma düzeyi faydacı ahlaki yargıda bulunanlara göre daha yüksek olacaktır		Doğrulanmadı
H₃: Kültürel ritüel ve ahlaki vurgunun COVID 19 tedbirlerine uyma üzerinde etkileşim etkisi vardır. Tedbirlere uyma düzeyi, faydacı ahlaki yargı ve etkinlik türünün toplantı olduğu durumda en düşük olacaktır		Doğrulanmadı
H₄: Etkinlik türünün COVID 19 tedbirlerine uyma üzerindeki etkisinde algılanan mağduriyetin aracı rolü vardır.	Aracılık Analizi	Doğrulandı
H₅: İyimserlik önyargısı ile uyma arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. İyimserlik önyargı düzeyi arttıkça uyma azalır.	Korelasyon analizi	Doğrulanmadı
H₆: Bireylerin risk algısı COVID 19 tedbirlerine uyma ile pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Risk algısı arttıkça tedbirlere uyma da artar.		Doğrulandı
H₇: Bireylerin kültürel geleneklere bağlılık düzeyi, COVID 19 tedbirlerine uyma ile negatif yönde anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Kültürel geleneklere bağlılık arttıkça tedbirlere uyma azalır.		Doğrulanmadı
H₈: Pandemi döneminde kültürel ritüelleri sürdürme COVID 19 tedbirlerine uyma ile negatif yönde anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Kültürel ritüelleri sürdürme düzeyi arttıkça uyma azalır.		Doğrulandı

4.3 Tartışma

Bu çalışmada bireylerin COVID 19 önleyici tedbirlere uyma niyetinde ahlaki vurgu (faydacı/deontolojik) ve etkinlik türünün (düğün/toplantı) etkisi ile katılımcıların risk algısı, pandemi döneminde kültürel ritüelleri sürdürme düzeyleri ve mağdur olma ihtimalinin kovaryant etkisi incelenmiştir.

Araştırmanın temel varsayımları olan ahlaki vurgu ve kültürel ritüelin COVID 19 tedbirlerine uyma niyeti üzerindeki temel etkileri ve etkileşim etkisi (H₁, H₂ ve H₃) kovaryant değişkenlerin varlığında analiz bulgularıyla desteklenmemiştir. Katılımcıların etkinlik türünün kültürel ritüel olmadığı öyküde (toplantı koşulu) de önemli bir görevinin olması sebebiyle sosyal norm algısının davranışı etkilemiş olma ihtimali bu bulguyu ortaya çıkarmış olabilir. Abrams ve Levine’e (2012) göre algılanan sosyal normlar ahlaki yükümlülük duygularının

önemli bir belirleyicisidir. Dolayısıyla katılımcılara verilen öykülerde yakın bir arkadaşın düğününde/organizasyonundaki görev sorumluluğu bireylerin davranış değerlendirmesinde etkinlik türüne (düğün olsun ya da olmasın) baskın gelmiş ve bu sebeple koşullar arasında bir fark oluşmamış olabilir. Aynı zamanda kovaryant değişken olarak analize dahil edilen kültürel ritüelleri sürdürme bağlamsal anlamda manipülasyonla örtüştüğünden etkinlik türünü baskılamış da olabilir. Bu varsayımdan hareketle kültürel ritüelleri sürdürme düzeyi kovaryant değişken olarak dahil edilmeden ANCOVA analizleri tekrar edildiğinde etkinlik türünün gruplar arasında fark yarattığı görülmüştür, [$F(1, 124) = 4.48, p = .04, \eta^2 p = .04$]. Etkinlik türü kültürel bir ritüeli kapsadığında (düğün gibi) katılımcıların COVID 19 tedbirlerine uyma niyeti diğer koşula göre daha düşük çıkmıştır. Aysoy'a (2003) göre bütün gelenekler normatiftir ve ahlaki bir içeriğe sahiptir. Aynı zamanda toplumda yapılması gerekenleri de temsil etmektedir. Mevcut öykülerde etkinlik türü bir ritüeli temsil etse de nitel araştırma bulgularında da ifade edildiği gibi bu ritüele katılım esasında bireyler için kültürel bir gelenektir. Sonuç olarak etkinlik türünün tedbirlere uyma niyetine bozucu etkisi alanyazın bulgularıyla da desteklenmektedir (Aysoy, 2003; Uğurlu, 2010).

Ahlaki vurguların COVID 19 tedbirlerine uyma niyetine etkisinin varsayıldığı gibi bulgularla desteklenmemiş olması, ahlaki vurgu manipülasyonu için sunulan metin içeriğinin temel bilişsel bir eğilim olan ahlaki yargı süreçlerini aktive etmek anlamında yeterli gelmeme ihtimalinden ve bireylerin genelinin sezgisel düşünerek yanıtlamış olma ihtimalinden kaynaklanmış olabilir. Nitekim akıl yürütme daha yavaş gerçekleşen, çaba gerektiren ve bilincin erişebileceği bazı adımları içeren bir olgudur (Haidt, 2001). Manipülasyon kontrollerinde ahlaki vurgu manipülasyonu doğrudan bir soruyla değil verilen zararı odak alarak mağdur olma ihtimali üzerinden kontrol edilmiştir. Çünkü faydacı ve deontolojik ahlak, kişinin bir eylemi gerçekleştirirken vereceği zararın boyutuna vurgu yapmaktadır. Ahlaki manipülasyonun mağdur olma ihtimali açısından fark yaratmaması da anlık bir şekilde katılımcıların ahlaki yargılarının değişimlenmesinin güçlüğünden kaynaklanmış olabilir. Durumsal olarak değişimleme yapabilmek için katılımcılara kısa bir metin verilmiş ve burada sözünü tutma ve erdemli olmaya vurgu yapılmıştır. Ahlaki eğilimler aynı zamanda sözünü tutma veya erdemli olmaya dair bireylerin görece kalıcı tutumlarını yansıttığından anlık bir uyaran ahlaki yargı gibi temel bir bilişi

manipüle etmek için yeterli gelmemiş olabilir. Alper (2022) de bir söyleşisinde özellikle faydacı kararların hesaplamalar yapma üzerine kurulduğunun ve zaman gerektiren bir süreç olduğunun altını çizmiştir (akt. Nuhrat vd., 2022)

Aracılık analizi bulgularına göre etkinlik türünün COVID 19 tedbirlerine uymaya etkisinde mağdur olma ihtimalinin aracılık etkisi vardır (H₄ doğrulanmıştır). Buna göre etkinlik türünün toplantı olduğu koşulda mağdur olma ihtimali arttıkça tedbirlere uyma niyeti azalmaktadır. Bu tür bir aracılık etkisine alanyazında rastlanmamakla birlikte bu durumu kültürel ve ahlaki açıdan incelemek bulguyu daha anlaşılır kılacaktır. İkinci deney çalışmasının ön analizlerinde mağdur olma ihtimali grup ortalamalarının toplantı olduğu durumda (Ort.= 3.76) ve deontolojik ahlak durumunda (Ort.= 5.33) diğer koşullara göre daha yüksek olduğu ortaya konmuştu. Etkinlik türünün söz konusu mağduriyet algısından etkilenmesi deontolojik açıdan oldukça anlamlıdır çünkü mevcut öykülerdeki görev sorumluluğu deontolojik yargıyı temsil etmektedir. Dolayısıyla önemli bir görev alınan bir etkinliğe katılmamak etkinlik sahibi için bir mağduriyet oluşturacaktır ve bu durum deontolojik ahlak açısından -çünkü bu yargı türü görev ve yükümlülük odaklıdır- yanlış algılanacaktır. Kişinin yüksek mağduriyet algısı da tedbirlere uyma niyetini doğal olarak etkileyecektir. Etkinlik türünün kültürel bir ritüel olduğu durumda mağduriyet algısı açısından grup ortalamalarının daha düşük olması ise beklenen bir bulgu olmamakla birlikte, düğünde şahit olmak daha geleneksel bir görev olduğundan ve bir toplantıda önemli bir görev edinmek gibi özel bir çaba gerektirmediğinden anlaşılır bir taraf da barındırmaktadır.

İyimserlik önyargısının tedbirlere uyma niyetiyle negatif yönde bir ilişki göstereceğini varsayan hipotez (H₅) analiz bulgularına göre anlamlı çıkmamıştır. İyimserlik önyargısı sıklıkla “bu benim başıma gelmez” inancıyla tanımlanmaktadır (Caponecchia, 2010). Katılımcılara sunulan öykülerde ise katılımcının covid olma ihtimalinden güçlü bir ihtimal olarak bahsedilmektedir (“*Test yaptırdığınız takdirde yüksek ihtimalle pozitif çıkacak ve karantinaya gireceksiniz*”). Dolayısıyla bireyin mevcut önyargısı bu yönde (“bu zaten benim başıma gelmiş olabilir”) bir değişime uğramış olabilir. Katılımcı mevcut durumda kendisini daha az risk altında göremeyeceğinden yani aslında gerçekliği değiştiremeyeceğinden, iyimserlik önyargı düzeyi bu manipülasyondan etkilenmiş ve tedbirlere uyma noktasında bir fark oluşmamış olabilir.

Altıncı hipotezde varsayılan tedbirlere uyma niyetinin bireylerin risk algısı ile pozitif bir ilişkiye sahip olacağı varsayımı analiz bulgularıyla desteklenmiştir. Bu bulgu risk algısı ne kadar yüksekse uyma davranışının da o kadar yüksek olduğunu ortaya koyan uluslararası çalışmalarla tutarlıdır (de Bruin ve Bennett, 2020; Xie vd., 2021; Zebelles Rivas vd., 2021). Cipolletta, Andregretti ve Mioni (2022), COVID 19'a yönelik yüksek risk algısının koruyucu önleyici davranışlara ve sosyal mesafe önlemlerine uymayı yordadığını ve risk farkındalığının demografik, bireysel, coğrafi faktörler ve zamanlama ile ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Hoşgör ve Aközlü (2021) de Türkiye örneğinde gerçekleştirdikleri araştırmada öğrencilerin COVID 19 kaynaklı risk algıları ve bu konudaki bilgi düzeyleri arttıkça, virüsten korunma önlemlerine daha fazla uyduklarını ortaya koymuşlardır.

Bireylerin kültürel geleneklere bağlılık düzeyinin, COVID 19 önleyici tedbirlere uyma niyetiyle negatif yönde anlamlı bir ilişkiye sahip olacağı yönündeki yedinci hipotez doğrulanmamıştır. Kültürel geleneklere bağlılığın oldukça genel bir tutum olmasına rağmen bağımlı değişkenin bağlama özgü uyma davranışı gerektirmesi sebebiyle tutum-davranış uyumsuzluğu ortaya çıkmış olabilir (Kaça vd., 2009) Ayrıca ikinci çalışmada katılımcıların büyük bir çoğunluğunun kadınlardan oluşması ve kadınların geleneksel değerlerden ziyade evrensel değerlere önem vermesi (Bacanli, 2000) mevcut bulguyu ortaya çıkarmış olabilir. Buna karşılık pandemi döneminde kültürel ritüelleri sürdürme düzeyinin tedbirlere uyma ile negatif bir ilişkiye sahip olduğu varsayımı (H₈) ilk deney çalışmasında olduğu gibi analiz bulgularıyla desteklenmiştir. Bu bulgu ritüellerin sebep olduğu kalabalık toplanmaların sosyal mesafe kurallarına uymayı azalttığına işaret eden alanyazın bulgularıyla da oldukça tutarlıdır (Karaman, 2010; Whaley vd., 2021). Bireylerin pandemi süresince kültürel ritüelleri sürdürmeleri, sosyal mesafeye uyma gibi önleyici tedbirleri gerçekleştirmelerini de doğal olarak azaltmıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1 Genel Tartışma

Nitel ve nicel çalışmalarda elde edilen tüm bulgular her bölümün sonunda ilgili alanyazın ışığında tartışılmıştır. Araştırmanın bu kısmında ise yalnızca nitel çalışmada elde edilen ve nicel çalışmalarla desteklenen bulgular KKD yaklaşımı (Cohen ve Leung, 2010; Leung ve Cohen, 2011) çerçevesinde ele alınacaktır.

Bu araştırma, COVID 19 pandemisinde koruyucu önleyici tedbirlere uyma niyetini, nitel ve nicel yöntemin bir arada kullanıldığı karma bir desenle incelemiştir. Nitel çalışmada filyasyon görevlisi sağlık personelleriyle yapılandırılmış görüşmeler yapılmış ve tematik analizler sonucu uyma ile ilişkili bulunan dokuz temaya ulaşılmıştır. Bu temalar; biliş, deneyim, duygu, güven, ahlak, uyma, örgüt, ev ve kültür şeklindedir. Araştırmanın nicel yöntem bölümünde iki ayrı çalışma gerçekleştirilmiş ve çalışmaların hipotezleri bu temalarla ilgili alanyazın bulguları, buna ek olarak temaları oluşturan kodların frekans sayıları göz önünde bulundurularak KKD yaklaşımı çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu hipotezlerin test edilmesinde deneysel yöntem kullanılarak ilk çalışmada mekân ve yakınlık derecesi, ikinci çalışmada ise ahlaki vurgu ve etkinlik türü manipüle edilmiş ve bu değişkenlerin tedbirlere uyma niyetine etkisi incelenmiştir. Ayrıca durumsal değişimlemelere ek olarak davranışın kültürel ve kişisel bileşenlerinin kontrol etkisi incelenmiştir. Kontrol değişkenleri bağımlı değişkenle korelatif ilişkileri göz önüne alınarak ilk deney çalışmasında risk algısı, iyimserlik önyargısı, kültürel ritüelleri sürdürme ve ahlaki uzaklaşma olup ikinci deney çalışmasında risk algısı, kültürel ritüelleri sürdürme ve mağdur olma ihtimali olarak belirlenmiştir.

Bu tez çalışmasının nitel araştırma bulguları bireylerin COVID 19 ile ilgili riski küçümsediklerini ortaya koymuştur. Katılımcılar bireylerin bu düşük risk algısını *abartıldığını düşünme, bulaşa inanmama, covidı reddetme, grip gibi görme, hastalığa inanmama, koruyucu önlemlere inanmama, önemsememe ve virüse inanmama* kodlarıyla ifade ederek bu bakış açısının alınan önlemlerin gevşemesine ve insanların daha rahat hareket etmelerine sebep olduğunu dile getirmişlerdir. Bu bulgudan hareketle nicel araştırma bölümünde risk algısının

COVID 19 tedbirlerine uyma niyetiyle anlamlı ilişkiler kuracağı varsayılmıştır. Bu kapsamda nicel araştırma bölümünde manipülasyonlarda koronavirüs kapma açısından riskli durumlar oluşturularak katılımcıların bu duruma özgü risk algısı ölçümleri alınmıştır. Nicel araştırma bölümünde gerçekleştirilen iki deney çalışması da nitel araştırma bulgularını destekler niteliktedir. Her iki çalışmada da risk algısının COVID 19 tedbirlerine uyma niyetiyle pozitif korelasyona sahip olduğu görülmüştür. Risk algısı düşük olan bireylerin COVID 19 tedbirlerine uyma düzeyleri de düşük çıkmıştır. Sağlık davranışları söz konusu olduğunda risk algısının bireylerin davranışlarını etkilediği ve birçok sağlık davranışı teorisinin temelini oluşturduğu bilinen bir gerçektir (Gaube, Lerner ve Fischer, 2019). Bu teorilere göre insanlar bir riskin ciddiyetini tahmin etmekte, gerçekleştirecekleri eylemin maliyetlerini ve faydalarını değerlendirmekte ve bu eylemden beklenen sonuçları en üst düzeye çıkaracak bir davranış şekli belirlemektedir (Van der Pligt, 1996). Bu yüzden politika yapıcılar ve akademisyenler için risk algısı kritik öneme sahiptir (D'Acunto vd., 2019).

Bu çalışmada hem nitel çalışmada hem de nicel çalışmada gerçekleştirilen iki deney çalışmasında tedbirlere uymayı etkilediği görülen bir diğer değişken kültürel ritüelleri sürdürme düzeyidir. Nitel çalışmada gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcıların çoğunun değindiği nokta, bireylerin kültürel ritüel olarak adlandırdığımız bazı etkinlikleri (düğün, cenaze, bayramlaşma, taziye gibi) pandemi süresince de devam ettirdiği ve bundan dolayı özellikle sosyal mesafeye uyma davranışlarının azaldığı yönündeydi. Devamında gerçekleştirilen deneyler de kültürel ritüelleri sürdürmenin tedbirlere uyma ile olumsuz ilişkide olduğunu göstererek fiziksel mesafeye uyma konusunda kültürel ritüellerin önemini gösteren nitel araştırma bulgularını desteklemiştir. Kültürel ritüeller, grup dayanışması ve grup üyeliği duygusunu ortaya çıkardığından ritüellere katılan bireylerde kendine güven, zevk, güç vb. duygusal hisler oluşmakta, grup üyeleri arasında bir bağlılık duygusu gelişmekte ve bu da bireylerin ahlaki hislerini güçlendirmektedir (Villette, 2007). Asya toplumlarında da kültürel ritüeller bir yükümlülük ve görev olarak algılanmakta ve öncelik verilmektedir. Bu durum bireylerin sosyal normlara bağlı kalmasını motive etmektedir (Kitayama vd., 2018). Hem bu motivasyondan hem de bu ahlaki duygulardan dolayı kültürel ritüelleri gerçekleştirmek özellikle kolektivist yönelimli bir kişi için sosyal mesafeye uymaktan daha önemli olabilmektedir.

Bununla ilgili geniş bir Anglo-Amerikan örnekleminde gerçekleştirilen araştırma, kişisel olarak bildirilen kolektivizmin sosyal mesafeye uyma niyetleriyle negatif korelasyon gösterdiğini ortaya koymuştur (Biddlestone, Greene ve Douglas, 2020). Sonuçta, kültür, sosyal davranışın tüm değişkenlerini içeren bir şemsiye terim olduğundan (Taylor, 1958; akt. Voegel ve Wachsman, 2021) ve toplumlar için COVID 19 etkileşiminin merkezinde yer aldığından, hükümetlerin ve bireylerin COVID 19'a verdiği tepkiler kültürel tutumlardan ve beklentilerden etkilenmektedir (Çetin, 2022). Başlangıçta belirtildiği üzere uyma davranışını etkileyen ortamsal faktörlerden biri de grubun bağlılığıdır. Araştırma bulguları da benzer bir sonuca işaret etmektedir. Korelasyon analizleri de özellikle geleneklere bağlılık ile ritüelleri sürme arasında pozitif bir korelasyon olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, bireylerin içinde bulundukları kültüre bağlılıklarının uyma davranışını olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca nitel çalışma bulgularında da yer aldığı üzere bireylerin uyma davranışlarının kültürel normlardan etkilenmesi bu davranışının bilgi etkisinden kaynaklı bir benimseme değil kuralsal etki kaynaklı bir uyma olduğuna işaret etmektedir.

Nitel araştırmanın ikinci deney çalışmasında tedbirlere uyma niyeti ile anlamlı ilişkiler gösteren ve etkinlik türünün uyma davranışıyla ilişkisinde aracı rol oynayan mağdur olma ihtimali karşı tarafın uğrayabileceği bir zararla ilişkili olduğundan aslında ahlaki yargı süreçlerini temsil etmektedir. İkili İşlem Kuramına göre, deontolojik kararlar 1. tip zihinsel süreç olarak tanımlanır ve otomatik, sezgisel ve duygu ağırlıklıdır. Faydacı kararlar ise analitik, mantık temelli ve kontrollü olup 2. tip zihinsel sürecin bir ürünüdür (Greene ve ark., 2001). Dolayısıyla 1. Tip zihinsel sürecin sonucu olarak kişi arkadaşına verdiği sözü tutmadığında mağdur olacağını yani zarar göreceğini düşünüyorsa ne olursa olsun sözünü tutma eğiliminde olacaktır. Yani kişinin ahlaki değerlendirmeleri tedbirlere uyma davranışını etkileyecektir. Nitekim her üç çalışmada da ahlaki süreçlerin uyma davranışlarına/niyetine etkisinin analiz bulgularıyla desteklendiğini söylemek mümkündür. Bu süreçler, nitel çalışmada ortaya konduğu gibi bazen bireylerin ahlaki yapılarıyla (nitel çalışmadaki *vicdan* gibi), nicel çalışmalarda görüldüğü gibi bazen ahlaki uzaklaşma mekanizmalarıyla ve bazen de ahlaki yargılarındaki farklılıklarla kendini göstermektedir. Bu bulgular pandemi dönemi koruyucu önleyici davranışları ahlaki yönden inceleyen

araştırma bulgularıyla da tutarlıdır (Clarkson ve Casper, 2022; Everett vd., 2020; Schiffer vd., 2021).

KKD yaklaşımına göre (Cohen ve Leung, 2010) bireyin bir durum karşısında ortaya koyacağı davranış hem kişisel özelliklerinden hem de içinde bulunduğu kültürün yapısından ve kişinin o kültürü benimseme düzeyinden etkilenmektedir. Bu yaklaşım çerçevesinde bulguları değerlendirdiğimizde hem nitel çalışmada elde edilen hem de nicel çalışmalarda koruyucu tedbirlere uyma davranışlarıyla ilişkisi desteklenen risk algısı, ahlaki süreçler ve kültürel ritüelleri sürdürme değişkenleri bu yaklaşımın kişi ve kültür düzeyine karşılık gelmektedir. Tüm dünya için yeni ve belirsiz bir durum olan COVID 19 salgını karşısında bireylerin koruyucu önleyici tedbirlere ne denli uyacağı hem kişisel düzeyde risk algılarına ve ahlaki süreçlerine hem de kültürel düzeyde normatif yönü olan mevcut ritüelleri yerine getirme düzeylerine bağlı olarak değişmiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse bireylerin bir durum karşısında verdikleri kişisel yanıtlar davranış düzeyinde bir farklılaşmaya yol açarken bu farklılaşma aynı zamanda içinde bulundukları kültürel yapıdan da etkilenmiştir.

Özetle bu tez çalışması COVID 19 pandemisini sosyal psikolojik açıdan ele almakla beraber bulguları itibariyle davranışın kültür, kişi ve durum bileşenleri arasındaki etkileşimleri de ortaya koymaktadır. Cohen ve Leung'un (2010) da dediği gibi insanlar kültürün empoze ettiklerini birebir uygulayan kültürel robotlar değildirler. Her zaman bir kültürün içindedirler ama aynı zamanda ondan ayırırlar. Daha açık bir ifadeyle, bir davranışı sadece bireysel düzlemde incelediğimizde davranışın içine doğduğu kültürü ve onun etkisini göz ardı etmiş oluruz. İnsan davranışlarını yalnızca kültürel bağlamda anlamaya çalıştığımızda da bireysel farklılıkları yok saymış oluruz (Leung ve Cohen, 2011). Oysa davranış; kültür, kişi ve durum bileşenlerinin birlikte ortaya çıkardığı bir üründür.

5.2 Araştırmanın Alanyazına Katkıları

Bu çalışmanın alanyazına katkısı, COVID 19 pandemisine sosyal psikolojik bir perspektiften bakması ve pandemi döneminde uluslararası alanyazında sıklıkla incelenmiş olan koruyucu önleyici tedbirlere uyma davranışlarını Türkiye örnekleminde karma bir yöntemle inceleyen ilk çalışma olmasıdır. Nitel çalışmada elde edilen bulguların bir kısmı uluslararası alanyazın ile tutarlı olmakla beraber bir kısmı hem ulusal hem uluslararası alanyazın için oldukça yenidir (kültürel öğelerin koruyucu davranışlarla ilişkisi gibi). Örneğin

davranışın kültür, kişi ve durum bağlamlarında ele alındığı yani pandemi dönemi tedbirlere uyma açısından hem kültürel hem kişisel hem de durumsal bileşenlerin etkilerinin bir arada incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. İnsan davranışlarını yalnızca bireysel bağlamda ya da kültürel bağlamda anlamaya çalışmak durum ve davranış arasında bir boşluk oluşturacağından, bu çalışmanın pandemi dönemi sosyal davranışları incelerken bu boşluğu dolduracağı ve insan davranışlarını anlamada özellikle ulusal alanyazına sosyal psikolojik açıdan önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmadan elde edilen veriler bireylerin uyma davranışlarının yalnızca kişisel faktörlerden etkilenmediğini, aynı zamanda, içinde bulunduğu duruma göre farklılaştığını ve özellikle kültürel gelenekler ile ritüellerin davranışın biçimlenmesinde önemli rol oynadığını ortaya koymaktadır. Risk algısının farklılaştığı durumlar karşısında bireyin kültürel geleneklere bağlılığının davranış üzerinde belirleyici olması, risk algısı düşük bireylerin geleneklere bağlılığı yüksek olduğunda tedbirlere uyma niyetinin azalması hem ulusal alanyazın için hem de uluslararası alanyazın için oldukça yeni bir bulgudur. Yine sağlık davranışlarında ahlaki süreçlerin ne denli etkili olduğunu gösteren bu çalışmanın, bulguları itibarıyla özellikle ulusal alanyazına önemli katkılar sağlayacağı ve gelecek araştırmalara yön vereceği düşünülmektedir.

Bulguların sağlıkla ilgili acil durumlar sırasında bireylerin eylemlerini tahmin etmeyi sağlaması ve bu sayede pratiğe katkı olarak, meydana gelebilecek yeni bir salgın döneminde hükümetler tarafından alınacak tedbirlerde kişisel ve kültürel düzeyde bir değişimi planlaması, kısıtlamaların ve önerilerin buna uygun gerçekleştirilmesi salgınla mücadelede kilit rol oynayacaktır. Özellikle risk algısının davranışa olan etkisi göz önünde bulundurulduğunda halkın risk farkındalığını artırmak da COVID 19'a ve olası salgınlara karşı koymak için etkili bir stratejinin temeli olabilir.

5.3 Sınırlılıklar ve Öneriler

Mevcut araştırmanın en önemli sınırlılıklarından birisi gruplararası desenin kullanılmış olmasıdır. Dolayısıyla pandemi dönemi boyunca meydana gelebilecek birey içi değişimleri görmek mümkün olmamıştır. Sonraki çalışmalarda hem gruplar arası desen hem de grup içi desen kullanılarak pandemi gibi uzun vadeye yayılan olağanüstü koşulların gerektirdiği yeni normlara uymada grupsal olduğu kadar bireysel değişimler de gözlemlenebilir. Bu bağlamda, zaman içinde

farklılıkların gözlenebilmesine olanak sağlayan boylamsal çalışmalar da davranış değişikliği gerektiren durumlarda uymayı etkileyen faktörlerin anlaşılmasına katkı sağlayabilir.

Araştırmanın diğer sınırlılığı ise manipülasyonların bağlamsal davranış niyetinde bir fark yaratmamış olmasıdır. Bu değişkenlerle (ilk deney çalışması için mekân ve yakınlık; ikinci deney çalışması için ahlaki vurgu ve etkinlik türü) yapılacak sonraki araştırmalarda farklı manipülasyon öykülerinin kullanılmasının ve manipülasyon kontrollerinin iyi düzenlenmesinin beklenen etkiyi ortaya çıkarabileceği düşünülmektedir.

Bunun dışında, manipülasyonlarda bütünleşik metin (vignette) kullanılmış ancak manipülasyon kontrolü en son yapılması nedeniyle ortaya çıkan etki bireysel değişkenler düzeyinde bakılmamıştır. Daha açık bir anlatımla örneğin, ahlaki vurgu manipülasyonunu kontrol etmek amacıyla “sizin için verilen sözün tutulmaması ne derece yanlıştır?” benzeri bir soru ile ölçüm alınmamıştır. Dolayısıyla ahlaki vurgu manipülasyonunun bireysel bir yargı değişimi yaratıp yaratmadığını incelemek mümkün olmamıştır. Gelecek çalışmalarda ahlaki yargılar manipüle edilirken manipülasyon kontrolünün dikkatle yapılması ve amaca yönelik gerçekleştirilmesiyle daha sağlıklı sonuçlar üreteceği düşünülmektedir.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı, nitel çalışmada sağlık personellerinin karantinaya girmesi gereken hasta ve temaslılarına dair gözlemlerinden elde edilen verilerin normal popülasyon üzerinde incelenmiş olmasıdır. Her ne kadar kısıtlı sürede filyasyon görevlilerinden zengin bir veri toplanmış olsa da gelecek çalışmalarda, yarı yapılandırılmış görüşmelerde koronavirüsü deneyimleyen kişiler ve yakınları ile birebir görüşmelerin gerçekleştirilmesi ve değişkenlerin bu bağlamda ele alınması farklı sonuçlar elde etme yönünden katkı sağlayacaktır.

Bu tez çalışmasının nicel araştırma bölümünde gerçekleştirilen deneylerde, baskın bir tema olarak nitel çalışmada da öne çıkmış olan duygulara dair bir ölçüm alınmamıştır. Bu bağlamda, özellikle ahlaki vurgu manipülasyonu çalışılırken duyguların aracı rolünün test edilmesinin daha açıklayıcı sonuçlara ulaştıracağı düşünülmektedir.

Son olarak, her iki deneye de yüksek eğitim düzeyi olan kişiler ve ağırlıklı olarak kadınlar katılmıştır. Dolayısıyla deneysel çalışmaların bulgularının bunun dışındaki örneklemle genellenmesi mümkün değildir. Sonraki araştırmalarda

araştırma yapılan popölasyonu temsil edici nitelikte örneklemlerin seğılmesine özen gösterilmesi önerilmektedir. Buna ek olarak araştırmanın pandemi koşulları nedeniyle çevrimiğı olarak uygulanmış olması katılımcıların deney esnasındaki davranışlarının gözlenememesine yol açmıştır. Sonraki çalışmalarda katılımcılarla yüz yüze olunan uygulamaların yapılması uygulama esnasındaki süreçleri bilmek ve kontrol etmek anlamında önemli bilgiler sağılayacaktır.

KAYNAKLAR

(Bu tez çalışmasında APA 6 atıf sistemi kullanılmıştır.)

- Abdelrahman, M. (2020). Personality traits, risk perception, and protective behaviors of Arab residents of Qatar during the COVID-19 pandemic. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-12. <https://doi.org/10.1007/s11469-020-00352-7>
- Abrams, D., ve Levine, J. M. (2012). The formation of social norms: Revisiting Sherif's autokinetic illusion study. *Social Psychology: Revisiting 5th Classic Studies*, 57– 7
- Akfırat, S. (2021, Şubat). *COVID 19 salgınıyla mücadele kapsamında uygulanan politikaları desteklemede ve alınan önlemlere uymada sosyal normların ve işbirlikçi stratejilerin rolü* [Konferans bildirisi]. TÜBİTAK, Ankara. <https://www.youtube.com/user/tubitaktv>
- Akyüz, S. S. (2021). Koronavirüs komplo teorileri: dezenformasyon ve politik kimliklerin komplocu düşünüşe etkisi. *İletişim ve Medya Alanında Uluslararası Araştırmalar II*, 57-86.
- Alessandri, G., Filosa, L., Tisak, M. S., Crocetti, E., Crea, G., ve Avanzi, L. (2020). Moral disengagement and generalized social trust as mediators and moderators of rule-respecting behaviors during the COVID-19 outbreak. *Frontiers in Psychology*, 11, 2102. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.02102>
- Aliakbari Dehkordi, M., Eisazadeh, F., ve Aghajanbigloo, S. (2020). Psychological consequences of patients with coronavirus (COVID-19): A Qualitative Study. *Iranian Journal of Health Psychology*, 2(2), 9-20.
- Alivernini, F., Manganelli, S., Girelli, L., Cozzolino, M., Lucidi, F., ve Cavicchiolo, E. (2021). Physical distancing behavior: The role of emotions, personality, motivations, and moral decision-making. *Journal of Pediatric Psychology*, 46(1), 15-26. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsaa122>
- Allington, D., Duffy, B., Wessely, S., Dhavan, N., ve Rubin, J. (2021). Health-protective behaviour, social media usage and conspiracy belief during the COVID-19 public health emergency. *Psychological Medicine*, 51(10), 1763-1769. <https://doi.org/10.1017/S003329172000224X>
- Alper, S., Bayrak, F., ve Yilmaz, O. (2021). Psychological correlates of COVID-19 conspiracy beliefs and preventive measures: Evidence from Turkey. *Current Psychology*, 40(11), 5708-5717. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-00903-0>
- Archer, M. S., ve Elder-Vass, D. (2012). Cultural system or norm circles? An exchange. *European Journal of Social Theory*, 15(1), 93-115.
- Aronson, E., Wilson, T. D., Akert, R. M., ve Gündüz, O. (2012). *Sosyal Psikoloji*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Asch, S. E. (1951). Effects of group pressure upon the modification and distortion of judgments. *Organizational Influence Processes*, 58, 295-303.
- Aydın, S., ve Atay, T. (2009). Halk Bilimi Toplumsal Uygulamalar Törenler ve Ritüelleri Geçiş Törenleri. Türkiye Cumhuriyeti, Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi, Ankara, 2-16.
- Aysoy, Dr. Mehmet (2003). *Geleneksel Sonrası Toplum Üzerine*. İstanbul: Açı Kitaplar
- Aziz, A. R. B. A., Ali, Z., Noor, N. M., ve Sulaiman, S. B. (2021). Exploring the Compliance Behaviour During COVID-19 Pandemic from Social Psychology Perspectives. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 11(7), 561–578. DOI: 10.6007/IJARBS/v11-i7/10493

- Bacanli, H. (2000). Üniversite öğrencilerinin değer tercihleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 20(20), 597-610.
- Banai, I. P., Banai, B., ve Mikloušić, I. (2020). Beliefs in COVID-19 conspiracy theories predict lower level of compliance with the preventive measures both directly and indirectly by lowering trust in government medical officials. <https://doi.org/10.31234/osf.io/yevq7>
- Bandura, A. (1990). Selective activation and disengagement of moral control. *J. Soc. Issues* 46, 27-46. doi: 10.1111/j.1540-4560.1990.tb00270.x
- Bandura, A. (2002). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of moral education*, 31(2), 101-119. <https://doi.org/10.1080/0305724022014322>
- Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V., ve Pastorelli, C. (1996). Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of personality and social psychology*, 71(2), 364. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.71.2.364>
- Bargain, O., ve Aminjonov, U. (2020). Trust and compliance to public health policies in times of COVID-19. *Journal of Public Economics*, 192, 104316. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2020.104316>
- Baruh, L. (2020). *Gazete okuma ve sosyal medya kullanımının bireylerin covid-19'dan koruyucu davranışta bulunma eğilimlerine etkisi*. [Konferans bildirisi]. TÜBİTAK, Ankara. <https://www.youtube.com/user/tubitaktv>
- Bavel, J. J. V., Baicker, K., Boggio, P. S., Capraro, V., Cichocka, A., Cikara, M., ... ve Willer, R. (2020). Using social and behavioural science to support COVID-19 pandemic response. *Nature Human Behaviour*, 4(5), 460-471. <https://doi.org/10.1038/s41562-020-0884-z>
- Bazzoli, A., ve Probst, T. M. (2022). COVID-19 moral disengagement and prevention behaviors: The impact of perceived workplace COVID-19 safety climate and employee job insecurity. *Safety Science*, 105703. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2022.105703>
- BBC, "Covid: Türkiye'de açık havada maske takma zorunluluğu ve HES kodu uygulaması kalktı", (2 Mart 2022), 1. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-60593781>
- Biddlestone, M., Green, R., ve Douglas, K. M. (2020). Cultural orientation, power, belief in conspiracy theories, and intentions to reduce the spread of COVID-19. *British Journal of Social Psychology*, 59(3), 663-673. <https://doi.org/10.1111/bjso.12397>
- Bilinski, A., Emanuel, E., Salomon, J. A., ve Venkataramani, A. (2021). Better late than never: Trends in COVID-19 infection rates, risk perceptions, and behavioral responses in the USA. *Journal of General Internal Medicine*, 36(6), 1825-1828. <https://doi.org/10.1007/s11606-021-06633-8>
- Bish, A., ve Michie, S. (2010). Demographic and attitudinal determinants of protective behaviours during a pandemic: A review. *British Journal of Health Psychology*, 15(4), 797-824. <https://doi.org/10.1348/135910710X485826>
- Braun, V. ve Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. DOI: 10.1191/1478088706qp063oa
- Braun, V. ve Clarke, V. (2019). Psikolojide tematik analizin kullanımı. (S. N. Şad, N. Özer ve A. Atli, Çev.). *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, 7(2), 873-898. <https://doi.org/10.14689/iSSn.2148-2624.1.7c.2s.17m>
- Brug, J., Aro, A. R., ve Richardus, J. H. (2009). Risk perceptions and behaviour: towards pandemic control of emerging infectious diseases. *International Journal of Behavioral Medicine*, 16(1), 3-6. <https://doi.org/10.1007/s12529-008-9000-x>

- Bulut, S. (2020). COVID-19 Pandemi Döneminde Bireylerin Tutum ve Davranışlarındaki Değişimin Belirlenmesi (Pandemide Tutum ve Davranış Değişikliği). *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi*, 34(3), 241-248.
- Bushman, K., Pelechris, K., ve Labrinidis, A. (2020). Effectiveness and compliance to social distancing during COVID-19. arXiv preprint arXiv 2006.12720.
- Canbazoglu, H. (2019 Nisan 7). *Sosyal etki ve uyma: Kitlelerin davranışları*. <https://www.psikolojidenoku.com/sosyal-etki-ve-uyma/>
- Caponecchia, C. (2010). It won't happen to me: An investigation of optimism bias in occupational health and safety. *Journal of Applied Social Psychology*, 40(3), 601-617. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2010.00589.x>
- Chan, E. Y. (2021). Moral foundations underlying behavioral compliance during the COVID-19 pandemic. *Personality and Individual Differences*, 171, 110463. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110463>
- Christner, N., Sticker, R. M., Söldner, L., Mammen, M., ve Paulus, M. (2020). Prevention for oneself or others? Psychological and social factors that explain social distancing during the COVID-19 pandemic. *Journal of Health Psychology*, 1359105320980793. doi:10.1177/1359105320980793.
- Cialdini, R. B. ve Goldstein, N. J. (2004). Social influence: Compliance and conformity. *Annual Review of Psychology*, 55, 591-622. DOI: 10.1146/annurev.psych.55.090902.142015
- Cihan, E., Piriñçi, C. Ş., Gerçek, H., Ünüvar, B. S., ve Demirdel, E. (2020). The knowledge levels, preventive behavior and risk perception on COVID-19 of the healthcare students in Turkey. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(3), 342-347. DOI: 10.22312/sdusbed.765212
- Cipolletta, S., Andreghetti, G. R., ve Mioni, G. (2022). Risk perception towards COVID-19: A systematic review and qualitative synthesis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(8), 4649. <https://doi.org/10.3390/ijerph19084649>
- Clarkson, E., ve Jasper, J. D. (2022). Individual differences in moral judgment predict attitudes towards mandatory vaccinations. *Personality and Individual Differences*, 186, 111391. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.111391>
- Cohen, D., ve Leung, A. K. Y. (2010). A CuPS (Culture Person Situation) perspective on violence and character. *Human Aggression and Violence: Causes, Manifestations, and Consequences*, 187-200.
- Cori, L., Bianchi, F., Cadum, E., ve Anthonj, C. (2020). Risk perception and COVID-19. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(9), 3114. <https://doi.org/10.3390/ijerph17093114>
- Coşkan, C. (2010). The effects of self-control and social influence on academic dishonesty: An experimental and correlational investigation (Master's thesis, Middle East Technical University).
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches set (4th ed.)*. Thousand Oaks, CA: Sage
- Cruwys, T., Stevens, M. ve Greenaway, K. H. (2020). A social identity perspective on COVID-19: Health risk is affected by shared group membership. *British Journal of Social Psychology*, 59(3), 584-593. <https://doi.org/10.1111/bjso.12391>
- Cultural Norms. Encyclopedia of Public Health. Retrieved October 25, 2021 from Encyclopedia.com: <https://www.encyclopedia.com/education/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/cultural-norms>

- Çetin, E. (2022). Toplum ve kültürün pandemi sürecinde değişime olan etkileri: Sosyolojik bir analiz. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 15(37), 318-333.
- D'Acunto, F., D. Hoang, M. Paloviita, ve M. Weber (2019). Cognitive abilities and inflation expectations. *AEA Papers and Proceedings*, 109, 562–566. DOI: 10.1257/pandp.20191050
- de Bruin, W.B. ve Bennett, D. (2020). Relationships Between Initial COVID-19 Risk Perceptions and Protective Health Behaviors: A National Survey. *Am. J. Prev. Med.* 59, 157–167. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2020.05.001>
- DeJoy, D. M. (1989). The optimism bias and traffic accident risk perception. *Accident Analysis and Prevention*, 21, 333–340. [https://doi.org/10.1016/0001-4575\(89\)90024-9](https://doi.org/10.1016/0001-4575(89)90024-9)
- Demir, B. (2021, Şubat). *COVID 19 ile ilişkili davranışsal faktörlerin incelenmesi* [Konferans bildirisi]. TÜBİTAK, Ankara. <https://www.youtube.com/user/tubitaktv>
- Deressa, W., Worku, A., Abebe, W., Gizaw, M., ve Amogne, W. (2021). Risk perceptions and preventive practices of COVID-19 among healthcare professionals in public hospitals in Addis Ababa, Ethiopia. *PloS one*, 16(6), e0242471. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0242471>
- Devereux, P. G., Miller, M. K., ve Kirshenbaum, J. M. (2021). Moral disengagement, locus of control, and belief in a just world: Individual differences relate to adherence to COVID-19 guidelines. *Personality and Individual Differences*, 182, 111069. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.111069>
- Díaz, R., ve Cova, F. (2021). Reactance, morality, and disgust: The relationship between affective dispositions and compliance with official health recommendations during the COVID-19 pandemic. *Cognition and Emotion*, 1-17. <https://doi.org/10.1080/02699931.2022.2027702>
- DiMaria, C. N., Lee, B., Fischer, R., ve Eiger, G. (2020). Cognitive Bias in the COVID-19 Pandemic. *Cureus*, 12(7). DOI: 10.7759/cureus.9019
- Dixit, A., Singh, S., Gaur, A., Gupta, B., ve Dalal, P. K. (2021). A study on Perceived Threat, Behavior Change, Lockdown Compliance and Coping Strategies among Indian Adults amid COVID-19 outbreak. *Indian Journal of Mental Health*, 8(3).
- Doğan, S. (2021). COVID-19 Pandemisini Önleyici Tedbirlere Uyuma Davranışında Psikolojik Reaktans, Algılanan Risk, Korku ve Kızgınlığın Rolü ve Mesaj Diline İlişkin Bir Öneri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 569-585.
- Druică, E., Musso, F., ve Ianole-Călin, R. (2020). Optimism Bias during the Covid-19 Pandemic: Empirical Evidence from Romania and Italy. *Games*, 11(3), 39. doi:10.3390/g11030039
- Edwards, D. (1997). Discourse and cognition. London, UK: Sage
- Erdemir, A., ve Erdem, R. (2018). Türk kamu yöneticilerinin yönetim takımı üye seçimini etkileyen faktörler. *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 12-20.
- Everett, J. A., Colombatto, C., Chituc, V., Brady, W. J., ve Crockett, M. (2020). The effectiveness of moral messages on public health behavioral intentions during the COVID-19 pandemic. DOI: 10.31234/osf.io/9yqs8
- Faul, F., Erdfelder, E., Buchner, A., ve Lang, A.-G. (2009). Statistical power analyses using G*Power 3.1: Tests for correlation and regression analyses. *Behavior Research Methods*, 41, 1149-1160. doi:10.3758/BRM.41.4.1149
- Felici, M. (2020). Social capital and the response to COVID 19. *Bennett Institute for Public Policy*. Retrieved from <https://www.bennettinstitute.cam.ac.uk/blog/social-capital-and-response-COVID-19/>

- Forsyth, D. R. (2020). Group-level resistance to health mandates during the COVID-19 pandemic: A groupthink approach. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 24(3), 139–152. <https://doi.org/10.1037/gdn0000132>
- Fragkaki, I., Maciejewski, D. F., Weijman, E. L., Feltes, J., ve Cima, M. (2021). Human responses to Covid-19: The role of optimism bias, perceived severity, and anxiety. *Personality and Individual Differences*, 176, 110781. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.110781>
- Francis, K. B., ve McNabb, C. (2022). Moral Decision-Making during COVID-19: Moral judgments, moralisation, and everyday behaviour. *Frontiers in Psychology*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.769177>
- Fraser, C., Donnelly, C. A., Cauchemez, S., Hanage, W. P., Van Kerkhove, M. D., Hollingsworth, T. D., ... ve WHO Rapid Pandemic Assessment Collaboration. (2009). Pandemic potential of a strain of influenza A (H1N1): Early findings. *Science*, 324 (5934), 1557-1561. DOI: 10.1126/science.1176062
- Freedman, J. L., Sears, D. O., ve Carlsmith, J. M. (2003). *Introduction to Social Psychology* (4. Baskı). Çev. Ali Dönmez, Sosyal psikoloji. Ankara: İmge Kitabevi.
- Fullilove, M. T. (1996). Psychiatric implications of displacement: Contributions from the psychology of place. *American Journal of Psychiatry*, 153, 1516-1523.
- Gaube, S., Lerner, E., Fischer, P. (2019). The Concept of Risk Perception in Health-Related Behavior Theory and Behavior Change. In: Raue, M., Streicher, B., Lerner, E. (eds) Perceived Safety. Risk Engineering. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-11456-5_7
- Gazeteduvar, “Prof. Dr. Ceyhan açıkladı: İstanbul'da vaka sayısı neden yükseliyor?” (19 Ocak 2022). <https://www.gazeteduvar.com.tr/prof-dr-ceyhan-acikladi-istanbulda-vaka-sayisi-neden-yukseliyor-haber-1549822>
- Gezici Yalçın, M., Şenyurt, A. Y., Gültepe, B., ve Coşkun, H. (2016). Ahlâkî uzaklaşma ölçeğinin türkçeye uyarlanması. *Kalem Uluslararası Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 309-332
- Gezici Yalçın, M., ve Coşkan, C. (2021). Psikolojide yöntem sorunlarına eleştirel yaklaşım ve öneriler (A critical approach to methodological problems in psychology and suggestions). *Studies in Psychology*, 41(3), 759-787. doi: 10.26650/SP2020-844357
- Gezici Yalçın, M., ve Düzen, N. E. (2021). Altered meanings of home before and during COVID-19 pandemic. *Human Arenas*, 1-13. <https://doi.org/10.1007/s42087-021-00185-3>
- Gezici Yalçın, M., ve Uluğ, Ö. M. (2017). “Gezi, bardağı taşıran son damlaydı”: Sosyal psikolojik bir perspektifle Gezi Parkı isyanını anlamak. *Türk Psikoloji Yazıları [Turkish Psychology Articles]*, 20, 96-109
- Gokmen, Y., Turen, U., Erdem, H., ve Tokmak, İ. (2020). National preferred interpersonal distance curbs the spread of COVID-19: A cross-country analysis. *Disaster Medicine And Public Health Preparedness*, 1–7. doi:10.1017/dmp.2020.295
- Gönüllü, M. (2001). Grup ve grup yapısı. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 191-201.
- Greene, J. D., Sommerville, R. B., Nystrom, L. E., Darley, J. M. ve Cohen, J. D. (2001). An fMRI investigation of emotional engagement in moral judgment. *Science*, 293(5537), 2105–2108. DOI: 10.1126/science.1062872
- Greene, J.C. (2007). *Mixed methods in social inquiry*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Gündüz, M., ve Yıldız, M. C. (2008). Türk yazılı kültüründe komşuluk. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(25), 123-138.
- Güney, S. (2009). *Sosyal psikoloji*. Ankara: Nobel.

- Güzeloğlu, E.B. (2021, Şubat). *Yakın çevre ekolojisinde fiziksel mesafe ve izolasyon kırılabilirliğinin durumsallığı: sorumluluklar ve beklentilere ilişkin uyuma teşvik edici kamusal iletişim politika önerilerinin geliştirilmesi* [Konferans bildirisi]. TÜBİTAK, Ankara. <https://www.youtube.com/user/tubitaktv>
- Hagger, M. S., Smith, S. R., Keech, J. J., Moyers, S. A. ve Hamilton, K. (2020). Predicting social distancing intention and behavior during the COVID 19 pandemic: An integrated social cognition model. *Annals of Behavioral Medicine*, 54(10), 713-727. <https://doi.org/10.1093/abm/kaaa073>
- Haidt, J. (2001). The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgment. *Psychological review*, 108(4), 814. 10.1037/0033-295X.108.4.814
- Hammad, A. M., Hamed, R., Al-Qerem, W., Bandar, A., ve Hall, F. S. (2021). Optimism Bias, PeSSimism Bias, Magical Beliefs, and Conspiracy Theory Beliefs Related to COVID-19 among the Jordanian Population. *The American Journal of Tropical Medicine and Hygiene*, 104(5), 1661. doi: 10.4269/ajtmh.20-1412
- Haslam, C., Jetten, J., Cruwys, T., Dingle, G., ve Haslam, S. A. (2018). *The new psychology of health: Unlocking the social cure*. London: Routledge.
- Hayes, A. F. (2018). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach* (2. Baskı). New York: The Guilford Press.
- Helweg-Larsen, M., ve Shepperd, J. A. (2001). Do moderators of the optimistic bias affect personal or target risk estimates? A review of the literature. *Personality and Social Psychology Review*, 5(1), 74-95. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0501_5
- Heydari, S. T., Zarei, L., Sadati, A. K., Moradi, N., Akbari, M., Mehralian, G., ve Lankarani, K. B. (2021). The effect of risk communication on preventive and protective Behaviours during the COVID-19 outbreak: mediating role of risk perception. *BMC Public Health*, 21(1), 1-11. <https://doi.org/10.1186/s12889-020-10125-5>
- Hogg, M. A. (2000). Subjective uncertainty reduction through self-categorization: A motivational theory of social identity processes. *European Review of Social Psychology*, 11, 223-255. doi: 10.1080/14792772043000040.
- Hogg, M.A., ve Vowghun, G.M. (2011). *Sosyal Psikoloji*, Çev. İ.Yıldız. Ankara: Ütopya Yayınları
- Hortaçsu, N. (2012). *En Güzel Psikoloji Sosyal Psikoloji*. Ankara: İmge Kitabevi
- Hoşgör, H. ve Aközlü, Z. (2021). Sağlık programlarında öğrenim gören öğrencilerin Covid-19'a dair bilgi, önlemlere uyum ve risk algısı düzeylerinin sosyo-demografik özellikler açısından incelenmesi. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi, Zekai ÖZTÜRK*. 7(1), s. 181-192
- Ibuka, Y., Chapman, G. B., Meyers, L. A., Li, M., ve Galvani, A. P. (2010). The dynamics of risk perceptions and precautionary behavior in response to 2009 (H1N1) pandemic influenza. *BMC Infectious Diseases*, 10(1), 1-11. <https://doi.org/10.1186/1471-2334-10-296>
- Jetten, J., Reicher, S. D., Haslam, S. A., ve Cruwys, T. (2020). *Together apart: The psychology of Covid-19*. London: Sage.
- Jie, P., Noh, H., Cho, S., ve Lee, S. (2021). Does national image and personal optimism bias influence travel intention after COVID 19?. *한국관광학회 국제학술발표대회집*, 90, 177-177.
- Jones, J. H., ve Salathé, M. (2009). Early assessment of anxiety and behavioral response to novel swine-origin influenza A (H1N1). *PLoS one*, 4(12), e8032. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0008032>

- Jørgensen, F., Bor, A., ve Petersen, M. B. (2021). Compliance without fear: Individual-level protective behaviour during the first wave of the COVID-19 pandemic. *British Journal of Health Psychology*, 26(2), 679-696. <https://doi.org/10.1111/bjhp.12513>.
- Jovančević, A., ve Miličević, N. (2020). Optimism-pessimism, conspiracy theories and general trust as factors contributing to COVID-19 related behavior—A cross-cultural study. *Personality and Individual Differences*, 167, 110216. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110216>
- Kaça, G., Amado, S., Kıkıcı, İ., Cilasin, S., Daç, E., ve Leylek, İ. (2009). Organ Bağışına Yönelik Tutumların Planlı Davranış Kuramı Çerçevesinde İncelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(64).
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1988). *İnsan ve İnsanlar* (7. Baskı). İstanbul: Evrim Yayınevi
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2004). *Yeni İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrimkitap.
- Kara, C., Bulut, B., Topkaya, Y., ve Taşkıran, C. (2014). Değerler eğitime sosyal psikolojik bir yaklaşım: Normatif sosyal etki ve bilgisel sosyal etkinin işlevselliği. *Turkish Studies*, 9(5). <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6770>
- Karaman, K. (2010). Ritüellerin toplumsal etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010 (21), 227-236.
- Kelman, H. C. (1958). Compliance, identification and internalization: Three processes of attitude change. *Journal of Conflict Resolution*, 2(1), 51-60.
- Killen, M., ve Dahl, A. (2021). Moral reasoning enables developmental and societal change. *Perspectives on Psychological Science*, 16(6), 1209-1225. <https://doi.org/10.1177/1745691620964076>
- Kitayama, S., Park, J., Miyamoto, Y., Date, H., Boylan, J. M., Markus, H. R. ve Ryff, C. D. (2018). Behavioral Adjustment Moderates the Link Between Neuroticism and Biological Health Risk: A U.S.–Japan Comparison Study. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 44(6), 809-822. doi:10.1177/0146167217748603
- Kitayama, S., ve Cohen, D. (Eds.). (2010). *Handbook of Cultural Psychology*.
- Kleinberg, B., van der Vegt, I., ve Mozes, M. (2020). Measuring emotions in the covid-19 real world worry dataset. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2004.04225>
- Klinenberg, E. (2015). *Heat wave: A social autopsy of disaster in Chicago*. University of Chicago Press.
- Landucci, F., ve Lamperti, M. (2021). A pandemic of cognitive bias. *Intensive Care Medicine*, 47(5), 636-637. <https://doi.org/10.1007/s00134-020-06293-y>
- Latané, B. (1981). The psychology of social impact. *American Psychologist*, 36(4), 343–356. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.36.4.343>
- Leung, A. K. Y., ve Cohen, D. (2011). Within-and between-culture variation: individual differences and the cultural logics of honor, face, and dignity cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 100(3), 507. <https://doi.org/10.1037/a0022151>
- Lewin, K. (1939). Field theory and experiment in social psychology. *American Journal of Sociology*, 44(6), 868-896. <https://doi.org/10.1086/218177> google scholar
- Lin, C. Y., Imani, V., Majd, N. R., Ghasemi, Z., Griffiths, M. D., Hamilton, K. ve Pakpour, A. H. (2020). Using an integrated social cognition model to predict COVID-19 preventive behaviours. *British Journal of HealthPsychology*, 25(4), 981-1005. <https://doi.org/10.1111/bjhp.12465>

- Liu, X. J., ve Mesch, G. S. (2020). The adoption of preventive behaviors during the COVID-19 pandemic in China and Israel. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(19), 7170. <https://doi.org/10.3390/ijerph17197170>
- Lo Presti S, Mattavelli G, Canessa N, ve Gianelli C. (2022). Risk perception and behaviour during the COVID-19 pandemic: Predicting variables of compliance with lockdown measures. *PLoS ONE* 17(1): e0262319. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0262319>
- Maftai, A., ve Holman, A. C. (2020). Beliefs in conspiracy theories, intolerance of uncertainty, and moral disengagement during the coronavirus crisis. *Ethics ve Behavior*, 1-11. <https://doi.org/10.1080/10508422.2020.1843171>
- Maguire, M., ve Delahunt, B. (2017). Doing a thematic analysis: A practical, step-by-step guide for learning and teaching scholars. *All Ireland Journal of Higher Education*, 9(3). <http://ojs.aishe.org/index.php/aishe-j/article/view/335>
- Man, S. S., Yu, R., Zhang, T., ve Chan, A. H. S. (2022). How Optimism Bias and Safety Climate Influence the Risk-Taking Behavior of Construction Workers. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(3), 1243. <https://doi.org/10.3390/ijerph19031243>
- Marmarosh, C. L., Forsyth, D. R., Strauss, B., ve Burlingame, G. M. (2020). The psychology of the COVID-19 pandemic: A group-level perspective. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 24(3), 122–138. <https://doi.org/10.1037/gdn0000142>
- McColl, K., Debin, M., Souty, C., Guerrisi, C., Turbelin, C., Falchi, A., ... ve Raude, J. (2022). Are People Optimistically Biased about the Risk of COVID-19 Infection? Lessons from the First Wave of the Pandemic in Europe. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(1), 436. <https://doi.org/10.3390/ijerph19010436>
- Michael Cummings, K., Becker, M. H., ve Maile, M. C. (1980). Bringing the models together: an empirical approach to combining variables used to explain health actions. *Journal of Behavioral Medicine*, 3(2), 123-145. <https://doi.org/10.1007/BF00844986>
- Moore, C. (2015). Moral disengagement. *Current Opinion in Psychology*, 6, 199-204. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.07.018>
- Morton, K., Towler, L., Groot, J., Miller, S., Ainsworth, B., Denison-Day, J., ... ve Yardley, L. (2021). Infection control in the home: a qualitative study exploring perceptions and experiences of adhering to protective behaviours in the home during the COVID-19 pandemic. *BMJ open*, 11(12), e056161. doi:10.1136/bmjopen-2021-056161
- Naeem, S. B., ve Bhatti, R. (2020). The Covid-19 ‘infodemic’: a new front for information professionals. *Health Information & Libraries Journal*, 37(3), 233-239. <https://doi.org/10.1111/hir.12311>
- Oğuz, E. S. (2011). Toplum bilimlerinde kültür kavramı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(2).
- Orzan, G., Zara, I. A., ve Purcarea, V. L. (2012). Neuromarketing techniques in pharmaceutical drugs advertising. A discussion and agenda for future research. *Journal of Medicine and Life*, 5(4), 428. PMID: 23346245; PMCID: PMC3539849.
- Paciello, M., Fida, R., Cerniglia, L., Tramontano, C., ve Cole, E. (2013). High cost helping scenario: The role of empathy, prosocial reasoning and moral disengagement on helping behavior. *Personality and Individual Differences*, 55(1), 3-7. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.11.004>
- Park, T., Ju, I., Ohs, J. E., ve Hinsley, A. (2021). Optimistic bias and preventive behavioral engagement in the context of COVID-19. *Research in Social and Administrative Pharmacy*, 17(1), 1859-1866. <https://doi.org/10.1016/j.sapharm.2020.06.004>

- Pasick, R. J., Barker, J. C., Otero-Sabogal, R., Burke, N. J., Joseph, G., ve Guerra, C. (2009). Intention, subjective norms, and cancer screening in the context of relational culture. *Health Education & Behavior*, 36(5_suppl), 91S-110S. <https://doi.org/10.1177/1090198109338919>
- Plohl, N., ve Musil, B. (2020). Modeling compliance with COVID-19 prevention guidelines: The critical role of trust in science. *Psychology, Health ve Medicine*, 1-12. <https://doi.org/10.1080/13548506.2020.1772988>.
- Poletti, P., Ajelli, M., ve Merler, S. (2012). Risk perception and effectiveness of uncoordinated behavioral responses in an emerging epidemic. *Mathematical Biosciences*, 238(2), 80-89. <https://doi.org/10.1016/j.mbs.2012.04.003>
- Primc, K., ve Slabe-Erker, R. (2020). The success of public health measures in Europe during the COVID-19 Pandemic. *Sustainability*, 12(10), 4321.
- Prosser, A. M., Judge, M., Bolderdijk, J. W., Blackwood, L., ve Kurz, T. (2020). 'Distancers' and 'non-distancers'? The potential social psychological impact of moralizing COVID-19 mitigating practices on sustained behaviour change. *British Journal of Social Psychology*, 59(3), 653-662. <https://doi.org/10.1111/bjso.12399>
- Quadri SA. (2020). COVID-19 ve dini cemaatler: Yeni patojenlerin yayılması için çıkarımlar. *Int J Infect Dis*. 96:219-21. <https://doi.org/10.1016/j.ijid.2020.05.007>
- Renner, B., ve Schwarzer, R. (2003). Social-cognitive factors in health behavior change. *Social Psychological Foundations of Health and Illness*, 169-196.
- Rubaltelli, E., Tedaldi, E., Orabona, N., ve Scrimin, S. (2020). Environmental and psychological variables influencing reactions to the COVID-19 outbreak. *British Journal of Health Psychology*, 25(4), 1020-1038. <https://doi.org/10.1111/bjhp.12473>
- Ruiz, M. C., Devonport, T. J., Chen-Wilson, C. H. J., Nicholls, W., Cagas, J. Y., Fernandez-Montalvo, J., ... ve Robazza, C. (2021). A cross-cultural exploratory study of health behaviors and wellbeing during COVID-19. *Frontiers in Psychology*, 11, 3897. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.608216>
- Scholz, U., ve Freund, A. M. (2021). Determinants of protective behaviours during a nationwide lockdown in the wake of the COVID-19 pandemic. *British journal of health psychology*, 26(3), 935-957. <https://doi.org/10.1111/bjhp.12513>
- Sakallı, N. (2001). *Sosyal etkiler kim kimi nasıl etkiler*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Schiffer, A. A., O'Dea, C. J., ve Saucier, D. A. (2021). Moral decision-making and support for safety procedures amid the COVID-19 pandemic. *Personality and Individual Differences*, 175, 110714. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.110714>
- Sennett, R. (2018). *Ten ve taş: Batı uygarlığında beden ve şehir* (5 baskı). Metis.
- Sharot, T. (2011). The optimism bias. *Current Biology*, 21(23), R941-R945. <https://doi.org/10.1016/j.cub.2011.10.030>
- Sherif, M. (1935). A study of some social factors in perception. *Archives of Psychology (Columbia University)*.
- SoleimanvandiAzar, N., Irandoost, S. F., Ahmadi, S., Xosravi, T., Ranjbar, H., Mansourian, M., ve Yoosefi Lebni, J. (2021). Explaining the reasons for not maintaining the health guidelines to prevent COVID-19 in high-risk jobs: a qualitative study in Iran. *BMC Public Health*, 21(1), 1-15. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-10889-4>
- Sözen, C. (2014). *Gruplar ve Grup Dinamikleri*, Sıgır Ü., ve Gürbüz. S. (Der.) *Örgütsel Davranış*, İstanbul: Beta Yayınevi, Ss. 319.

- Stevenson, C., Wakefield, J., Drury, J., ve Felsner, I. (2020). Collectively coping with coronavirus: Local community identification predicts giving support and lockdown adherence during the COVID 19 pandemic. <https://doi.org/10.31219/osf.io/2uyw7>
- Sun, N., Wei, L., Shi, S., Jiao, D., Song, R., Ma, L., ... ve Wang, H. (2020). A qualitative study on the psychological experience of caregivers of COVID-19 patients. *American journal of infection control*, 48(6), 592-598. <https://doi.org/10.1016/j.ajic.2020.03.018>
- Symon, G., ve Cassell, C. (Eds.). (2012). *Qualitative organizational research: Core methods and current challenges*. Sage.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020). COVID 19 (Sars-Cov-2 enfeksiyonu) temaslı takibi, salgın yönetimi, evde hasta izlemi ve filyasyon, Bilimsel Danışma Kurulu Çalışması, Ankara. <https://www.toraks.org.tr/site/sf/nmf/2020/09/047ccc7958ac4148586461a15d31fe88f1c557ce7c7020719259ed3269d13dcd.pdf>
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020). *COVID-19 Bilgilendirme Platformu*. Erişim tarihi: 29 Nisan 2021. Erişim kanalı: <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66259/halka-yonelik.html>
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2019). Pandemi İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı. Nisan 11, 2020 tarihinde Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü: https://grip.gov.tr/depo/saglikcalisanlari/ulusal_pandemi_plani.pdf adresinden alındı
- Teddlie, C., ve Tashakkori, A. (2009). *Foundations of mixed methods research: Integrating quantitative and qualitative approaches in the social and behavioral sciences*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Teovanović, P., Lukić, P., Zupan, Z., Lazić, A., Ninković, M., ve Žeželj, I. (2021). Irrational beliefs differentially predict adherence to guidelines and pseudoscientific practices during the COVID-19 pandemic. *Applied Cognitive Psychology*, 35(2), 486-496. <https://doi.org/10.1002/acp.3770>
- Thoma, V., Weiss-Cohen, L., Filuková, P., ve Ayton, P. (2021). Cognitive predictors of precautionary behavior during the COVID-19 Pandemic. *Frontiers in Psychology*, 12, 325. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.589800>
- Triandis, H. C. (2007). *Culture and psychology: A history of the study of their relationship*. The Guilford Press.
- Tull, M. T., Edmonds, K. A., Scamaldo, K. M., Richmond, J. R., Rose, J. P., ve Gratz, K. L. (2020). Psychological outcomes associated with stay-at-home orders and the perceived impact of COVID-19 on daily life. *Psychiatry Research*, 289, 113098. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.113098>
- Türk, G. D., ve Darı, A. B. (2022) Metaverse’de bireyin toplumsallaşma süreci. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 277-297. DOI: 10.30692/sisad.1074030
- Uğurlu, S. (2010). *Gelenek ve kimlik ilişkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya
- Ünlü, H., ve Çiçek, E. (2021). Salgın Hastalıklardan Koruma ve Kontrol Önlemleri, COVID-19 Pandemisi ile Mücadele ve Yaşanan Güçlükler. *Journal of Hacettepe University Faculty of Nursing*, 8(1).
- Van der Pligt, J. (1996). Risk perception and self-protective behavior. *European Psychologist*, 1(1), 34-43. <https://doi.org/10.1027/1016-9040.1.1.34>
- Villette, M. (2007). Randall Collins, Interaction ritual chains. Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2004. *Sociologie du travail*, 49(3), 419-421. <https://doi.org/10.4000/sdt.22610>

- Voegel, J., ve Wachsmann, Y. (2021). The effect of culture in containing a pandemic: the case of COVID-19. *Journal of Risk Research*, 1-9. <https://doi.org/10.1080/13669877.2021.1986566>
- Walter, N., Cohen, J., Nabi, R. L., ve Saucier, C. J. (2022). Making it Real: The Role of Parasocial Relationships in Enhancing Perceived Susceptibility and COVID-19 Protective Behavior. *Media Psychology*, 1-18.7 <https://doi.org/10.1080/15213269.2021.2025110>
- Whaley, C. M., Cantor, J., Pera, M., ve Jena, A. B. (2021). Assessing the association between social gatherings and COVID-19 risk using birthdays. *JAMA Internal Medicine*, 181(8), 1090-1099. doi: 10.1001 / jamainternmed.2021.291
- WHO. (2010, Şubat 24). World Health Organization. Nisan 11, 2020 tarihinde https://www.who.int/csr/disease/swineflu/frequently_asked_questions/pandemic/en/ adresinden alındı.
- Willig, C. (2012). *Qualitative interpretation and analysis in psychology*. McGraw-Hill Education (UK).
- Wise, T., Zbozinek, T. D., Michelini, G., Hagan, C. C., ve Mobbs, D. (2020). Changes in risk perception and self-reported protective behaviour during the first week of the COVID-19 pandemic in the United States. *Royal Society Open Science*, 7(9), 200742. <https://doi.org/10.1098/rsos.200742>
- World Health Organization, (2020). Emerging respiratory viruses, including COVID-19: methods for detection, prevention, response and control [Internet]. Erişim adresi: <https://openwho.org/courses/introduction-to-ncov>, erişim tarihi: 27.10.2021
- Wray, R. J., Becker, S. M., Henderson, N., Glik, D., Jupka, K., Middleton, S., ... ve Mitchell, E. W. (2008). Communicating with the public about emerging health threats: lessons from the pre-event message development project. *American Journal of Public Health*, 98(12), 2214-2222. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2006.107102>
- Wu, J., Font, X., ve Liu, J. (2021). Tourists' pro-environmental behaviors: Moral obligation or disengagement? *Journal of Travel Research*, 60(4), 735-748. <https://doi.org/10.1177/0047287520910787>
- Xie, K., Liang, B., Dulebenets, M.A., ve Mei, Y. (2020). The Impact of Risk Perception on Social Distancing during the COVID-19 Pandemic in China. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 17, 6256. <https://doi.org/10.3390/ijerph17176256>
- Yıldırım, S. (2020). Salgınların Sosyal-Psikolojik Görünümü: Covid-19 (Koronavirüs) Pandemi Örneği. *Electronic Turkish Studies*, 15(4).
- Yıldız, Ş., Battal, F., Çınar, E., ve Kılıçaslan, Ş. (2018). Solomon Ash uyumluluk deneyi ve bireylerin karar verme tarzları arasındaki ilişki (Türkiye örneği). *Turkish Studies*, 13(26), 185-198. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14353>
- Yılmaz, O. (2021, Şubat). *Önleyici tedbirlere uyumu nasıl arttırabiliriz? Kişisel ve toplumsal fayda mesajlarının etkisi* [Konferans bildirisi]. TÜBİTAK, Ankara. <https://www.youtube.com/user/tubitaktv>
- Yükselbaba, Ü. (2017). Milgram experiment about authority and obedience. *Journal Of Istanbul University Law Faculty*, 75(1), 227-270
- Zeballos Rivas DR, Lopez Jaldin ML, Nina Canaviri B, Portugal Escalante LF, Alanes Fernández AMC, Aguilar Ticona JP (2021). Social media exposure, risk perception, preventive behaviors and attitudes during the COVID-19 epidemic in La Paz, Bolivia: A cross sectional study. *PLoS ONE* 16(1): e0245859. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0245859>.

EKLER

EK 1 Gönüllü Onam Formu

Bu anket çalışması Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Psikoloji bölümü doktora öğrencisi Esengül Kaya'nın Doç. Dr. Meral Gezici Yalçın danışmanlığında yürütülen doktora tezi kapsamında hazırlanmıştır. Çalışmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Elde edilecek sonuçlar yalnızca akademik amaçla kullanılacaktır. Anket sorularını cevaplarken herhangi bir nedenden ötürü devam etmek istemezseniz çalışmayı bırakma hakkına sahipsiniz. Çalışma hakkında daha fazla bilgi almak için Esengül Kaya ile iletişime geçebilirsiniz.

Çalışma, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi (BAİBÜ) İnsan Araştırmaları Etik Kurulu tarafından onaylanmıştır. Araştırma ile ilgili herhangi bir şikayetiniz varsa Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi (BAİBÜ) İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'na (.....) bildirebilirsiniz. Her türlü şikayetiniz gizlilikle değerlendirilecek, araştırılacak ve sonuç hakkında tarafınıza bilgi verilecektir.

Yukarıdaki bilgileri okudum ve anladım ()

EK 2 Demografik Bilgi Formu

1. Yaşınız?.....
2. Cinsiyetiniz nedir? () Kadın () Erkek
3. Çalışıyor musunuz? () Evet () Hayır () Öğrenci
4. Eğitim düzeyiniz nedir? () İlkokul () Ortaokul () Lise () Lisans ()
Lisansüstü
5. Covid geçirdiniz mi? () Evet () Hayır
6. Covid temaslı olarak karantinaya girdiniz mi? () Evet () Hayır

EK 3 Deney 1 Manipölasyonlar

Koşul 1: Yeni bir eve taşındığınızı düşünün. Bunu kutlamak için arkadaşlarınızla kendi evinizde bir araya geleceğiniz bir akşam yemeği organize ediyorsunuz. Oldukça kalabalıksınız ve arkadaşlarınızın çoğu maske takmıyor.

Koşul 2: Yeni bir eve taşındığınızı düşünün. Bunu kutlamak için arkadaşlarınızla bir restoranda bir araya geleceğiniz bir akşam yemeği organize ediyorsunuz. Oldukça kalabalıksınız ve arkadaşlarınızın çoğu maske takmıyor.

Koşul 3: Yeni bir eve taşındığınızı düşünün. Bunu kutlamak için birçoğu ile henüz tanışmadığınız komşularınızla kendi evinizde bir araya geleceğiniz bir akşam yemeği organize ediyorsunuz. Oldukça kalabalıksınız ve komşularınızın çoğu maske takmıyor.

Koşul 4: Yeni bir eve taşındığınızı düşünün. Bunu kutlamak için birçoğu ile henüz tanışmadığınız komşularınızla bir restoranda bir araya geleceğiniz bir akşam yemeği organize ediyorsunuz. Oldukça kalabalıksınız ve komşularınızın çoğu maske takmıyor.

EK 4 Manipölasyon Kontrol Soruları (Deney 1)

Lütfen gözlerinizi kapatarak bu öyküde anlatılan durumu bir dakika gözünüzde canlandırınız.

5. Anlatılan durumu gözünüzde ne kadar canlandırabildiniz?

Hiç									Orta			Çok
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		

6. Anlatılan olayda siz neredesiniz? (Lütfen yazınız) _____

7. Anlatılan olayda kimlerle berabersiniz? (Lütfen yazınız) _____

8. Sizce anlatılan olayda koronavirüs kapma riskiniz nedir?

Hiç									Orta			Çok
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		

EK 5 Ölçme Araçları

1. COVID 19 Tedbirlerine Uyma Ölçeği (Deney 1)

	“1” Bana hiç uymuyor “7” Tamamen bana uyuyor						
Çoğunluk maske takmıyorsa ben de takmam	1	2	3	4	5	6	7
Diğerleriyle aramda mesafe olacak şekilde otururum	1	2	3	4	5	6	7
Yemek yerken maskemi çıkarırım ama onun dışında maskemi hiç çıkarmam	1	2	3	4	5	6	7
Sarılmak ya da el sıkışmak isteyeniyi geri çevirmem	1	2	3	4	5	6	7
Kimseyle fiziksel temas kurmam	1	2	3	4	5	6	7
Yemekten sonra birkaç gün kendimi izole ederim	1	2	3	4	5	6	7
Ellerimi sık sık yıkarım	1	2	3	4	5	6	7

2. İyimserlik Önyargısı Ölçeği

	“1” Hiç katılmıyorum “7” Tamamen katılıyorum						
COVID 19 ile enfekte olma ihtimalim çok düşüktür.	1	2	3	4	5	6	7
Birinin COVID 19 ile enfekte olma ihtimali azdır.	1	2	3	4	5	6	7

3. Kültürel Geleneklere Bağlılık Ölçeği

	“1” Hiç katılmıyorum “7” Tamamen katılıyorum						
Kültürel gelenekler benim için önemlidir	1	2	3	4	5	6	7
Kültürel geleneklerine bağlı biriyim	1	2	3	4	5	6	7
Kültürel geleneklerimizi gündelik yaşamda uygulamaya çalışırım	1	2	3	4	5	6	7
Kültürel geleneklerimizin sürmesi için çaba sarf ederim	1	2	3	4	5	6	7
Günümüzde kültürel gelenekleri sürdürmek zor olduğundan, ben de eskisi kadar önem vermiyorum.	1	2	3	4	5	6	7

4. Kültürel Ritüelleri Sürdürme Ölçeği

	“1” Bana hiç uymuyor “7” Tamamen bana uyuyor						
Pandemi döneminde bayramlaşmaya gittim	1	2	3	4	5	6	7
Pandemi döneminde yakınların cenazesine katıldım	1	2	3	4	5	6	7
Pandemi döneminde yakınların düğününe katıldım	1	2	3	4	5	6	7
Pandemi döneminde aile ziyaretlerinde bulundum	1	2	3	4	5	6	7
Pandemi döneminde covid geçiren yakınlarıma geçmiş olsun ziyaretinde bulundum	1	2	3	4	5	6	7

5. COVID 19 Tedbirlerine Uyma Ölçeği (Deney 2)

	“1” Bana hiç uymuyor “7” Tamamen bana uyuyor						
Her şeye rağmen mutlaka katılırdım.	1	2	3	4	5	6	7
Katılırdım ama maskemi hiç çıkarmazdım.	1	2	3	4	5	6	7
Katılırdım ama kimseyle fiziksel temas kurmazdım.	1	2	3	4	5	6	7

6. Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği

		Hiç Katılmıyorum	Çok az katılıyorum	Bazen katılıyorum	Genellikle katılıyorum	Tamamen katılıyorum
1	Arkadaşların için dövüşmenin bir sakıncası yoktur.	0	1	2	3	4
2	İtip-kakmak ve tokatlamak bir çeşit şakalaşmadır.	0	1	2	3	4
3	Eşyaya zarar vermek, birine dayak atmaya kıyasla çok da kötü değildir.	0	1	2	3	4
4	Bir grup, etrafa zarar verdiğinde o grubun verdiği zararlar nedeniyle sadece grubun bir üyesi suçlanmamalıdır.	0	1	2	3	4
5	Kötü koşullarda yaşayan kişiler, sergiledikleri saldırgan davranışları nedeniyle suçlanamazlar.	0	1	2	3	4
6	Kimseye zarar vermediğinden, küçük yalanlar söylemenin bir sakıncası yoktur	0	1	2	3	4
7	Bazı kişiler hayvan gibi muamale görmeyi hakeder.	0	1	2	3	4
8	Kişiler kavga ediyorsa bunun sebebi toplumdur.	0	1	2	3	4
9	Ailenize hakaret eden birini dövmenin bir sakıncası yoktur.	0	1	2	3	4
10	Pislik birilerine vurmak, onlara ders vermektir.	0	1	2	3	4
11	Çok miktarda para çalmayla kıyaslandığında az miktarda para çalmak, o kadar da ciddi bir durum değildir.	0	1	2	3	4
12	Kuralları çiğnemeye teşvik eden bir kişi, etrafındakiler ona uyduğu için suçlanmamalıdır.	0	1	2	3	4
13	Terbiye almamış kişiler, kötü davranışlarından dolayı suçlanmamalıdır.	0	1	2	3	4
14	Dalga geçilen kişiler buna alınmamalıdır, çünkü bu onlara karşı ilgi göstermenin bir yoludur.	0	1	2	3	4
15	Asalak birine kötü muamele etmenin bir sakıncası yoktur.	0	1	2	3	4
16	Bir insanın eşyasının çalınmasının kabahati kendindedir.	0	1	2	3	4
17	Grubunuzun haysiyeti çiğnendiğinde dövüşmenin bir sakıncası yoktur.	0	1	2	3	4
18	Bir süreliğine bir eşyayı izinsiz almak, ödünç almaktır.	0	1	2	3	4
19	Birine hakaret etmek, ona vurmaktan daha iyidir.	0	1	2	3	4
20	Grup olarak zarar vermeye karar verilmişse, grup içinden birisini suçlamak adil değildir.	0	1	2	3	4
21	Küfreden biri suçlanamaz çünkü herkes küfrediyor.	0	1	2	3	4
22	Alay edilmek, bir kişiyi gerçekten incitmez.	0	1	2	3	4
23	Kötü biri, insan gibi davranılmayı haketmez.	0	1	2	3	4
24	Başına kötü bir şey gelen kişiler, genelde bunu hak edecek şeyler yapmışlardır.	0	1	2	3	4
25	Arkadaşlarımızı beladan uzak tutmak için yalan söylemenin bir sakıncası yoktur.	0	1	2	3	4

26	Arada sırada hiddetlenmek kötü bir şey değildir.	0	1	2	3	4
27	Yasadışı işlerle kıyaslandığında, para ödemedi mağazadan birşey almak çok ciddi bir şey değildir.	0	1	2	3	4
28	Bir grubun yol açtığı zararın sadece küçük bir kısmından sorumlu olan birisini suçlamak adil değildir.	0	1	2	3	4
29	Arkadaş baskısından dolayı kötü davranan biri, bundan dolayı suçlanamaz.	0	1	2	3	4
30	Gençler birbirlerine hakaret ettiklerinde incinmezler.	0	1	2	3	4
31	Hiçbir şekilde zarar görmeyeceğini düşünen kişilere sert davranmak gerekir.	0	1	2	3	4
32	Anne-babalar çocuklarına baskı yapıyorlarsa, çocuk kötü davrandığında kabahatli değildir.	0	1	2	3	4

EK 7 Deney 2 Manipölasyonlar

Koşul 1: Lütfen aşağıdaki metni dikkatle okuyunuz.

Yapılan çalışmalar insanların belirli durumları değerlendirirken koşullara baktıklarını ve buna göre karar verdiklerini ortaya koymaktadır. Buna göre karar verirken belirli zorunluluklar karşısında insanlar örneğin verdikleri sözü tutamayabilirler. Siz aşağıdaki durumda olsaydınız nasıl davranırdınız?

«Çok yakın bir arkadaşınızın düğününde nikah şahidi olacaksınız. Düğüne birkaç gün kala halsizlik ve eklem ağrıları gibi belirtileriniz oldu. Yakın zamanda görüştüğünüz bir arkadaşınız da covid olduğunu söyledi. Test yaptırdığınız takdirde yüksek ihtimalle pozitif çıkacak ve karantinaya gireceksiniz. Düğüne gitmediğinizde arkadaşınız mağdur olacak ama giderseniz çok sayıda kişiye hastalık bulaştırma ihtimaliniz var.»

Koşul 2: Lütfen aşağıdaki metni dikkatle okuyunuz.

Yapılan çalışmalar insanların belirli durumları değerlendirirken koşullara baktıklarını ve buna göre karar verdiklerini ortaya koymaktadır. Buna göre karar verirken belirli zorunluluklar karşısında insanlar örneğin verdikleri sözü tutamayabilirler. Siz aşağıdaki durumda olsaydınız nasıl davranırdınız?

«Çok yakın bir arkadaşınızın düzenlediği bir organizasyonda önemli bir göreviniz var. Organizasyona birkaç gün kala halsizlik ve eklem ağrıları gibi belirtileriniz oldu. Yakın zamanda görüştüğünüz bir arkadaşınız da covid olduğunu söyledi. Test yaptırdığınız takdirde yüksek ihtimalle pozitif çıkacak ve karantinaya gireceksiniz. Düğüne gitmediğinizde arkadaşınız mağdur olacak ama giderseniz çok sayıda kişiye hastalık bulaştırma ihtimaliniz var.»

Koşul 3: Lütfen aşağıdaki metni dikkatle okuyunuz.

Yapılan çalışmalar insanların belirli durumları değerlendirirken koşullara baktıklarını ve buna göre karar verdiklerini ortaya koymaktadır. Her ne kadar karar vermekte zorlansalar da verdikleri sözü tutmaları erdemli olmanın bir gereğidir. Siz aşağıdaki durumda olsaydınız nasıl davranırdınız?

«Çok yakın bir arkadaşınızın düğününde nikah şahidi olacaksınız. Düğüne birkaç gün kala halsizlik ve eklem ağrıları gibi belirtileriniz oldu. Yakın zamanda görüştüğünüz bir arkadaşınız da covid olduğunu söyledi. Test yaptırdığınız takdirde yüksek ihtimalle pozitif çıkacak ve karantinaya gireceksiniz. Düğüne gitmediğinizde arkadaşınız mağdur olacak ama giderseniz çok sayıda kişiye hastalık bulaştırma ihtimaliniz var.»

Koşul 4: Lütfen aşağıdaki metni dikkatle okuyunuz.

Yapılan çalışmalar insanların belirli durumları değerlendirirken koşullara baktıklarını ve buna göre karar verdiklerini ortaya koymaktadır. Her ne kadar karar vermekte zorlansalar da verdikleri sözü tutmaları erdemli olmanın bir gereğidir. Siz aşağıdaki durumda olsaydınız nasıl davranırdınız?

«Çok yakın bir arkadaşınızın düzenlediği bir organizasyonda önemli bir göreviniz var. Organizasyona birkaç gün kala halsizlik ve eklem ağrıları gibi belirtileriniz oldu. Yakın zamanda görüştüğünüz bir arkadaşınız da covid olduğunu söyledi. Test yaptırdığınız takdirde yüksek ihtimalle pozitif çıkacak ve karantinaya gireceksiniz. Düğüne gitmediğinizde arkadaşınız mağdur olacak ama giderseniz çok sayıda kişiye hastalık bulaştırma ihtimaliniz var.»

EK 8 Manipölasyon Kontrol Soruları (Deney 2)

Lütfen gözlerinizi kapatarak bu öyküde anlatılan durumu bir dakika gözünüzde canlandırınız.

1. Anlatılan olayı gözünüzde ne kadar canlandırabildiniz?

Hiç Orta Çok
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

2. Sizce anlatılan olayda gitmediğiniz takdirde arkadaşınızın mağdur olma ihtimali nedir?

Hiç Orta Çok
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

3. Sizce anlatılan olayda diğerlerine koronavirüs bulaştırma ihtimaliniz nedir?

Hiç Orta Çok
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10